

Jørgen Verner

Samvirkende advokaters
erstatningsansvar og
indbyrdes hæftelse

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
1993

*Samvirkende advokaters erstatningsansvar
og indbyrdes hæftelse*
1. udgave, 1. oplag

© 1993 Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse eller
mangfoldiggørelse af denne bog eller dele heraf er
uden forlagets skriftlige samtykke ikke tilladt
ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Tryk: Gentofte Tryk, Gentofte
Printed in Denmark 1993
ISBN 87-574-6780-3

Forord

Denne bog er baseret på besvarelsen af en prisopgave om samvirkende advokaters erstatningsretlige ansvar og deres indbyrdes hæftelse over for andre, udskrevet i 1990 af Det danske Advokatsamfunds Fond. Bikubefonden har ydet støtte til bogens udgivelse.

Fremstillingen er ført frem til marts 1992.

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1. Indledende bemærkninger	9
Kapitel 2. Om advokatspecialer	12
Kapitel 3. Det særlige professionsansvar	19
Kapitel 4. Er advokatansvaret kontrakts- eller deliktsansvar?	35
Kapitel 5. Spørgsmålet om modifikation af advokatansvaret som standardansvar	56
Kapitel 6. Indledende bemærkninger om advokatsamvirker og deres hæftelsesansvar	68
Kapitel 7. Advokatselskaber og hæftelsesansvaret	71
Kapitel 8. Advokatinteressentskabet og hæftelsesansvaret	85
Kapitel 9. Løsere former for advokatsamarbejde og hæftelsesansvaret	102
Kapitel 10. Ansvar og hæftelse hvor flere advokater medvirker	105
Kapitel 11. Ansvar og hæftelse i forbindelse med at en klient-behandlende advokat indgår i et andet advokatsamvirke	110
Kapitel 12. Ansvar og hæftelse i forbindelse med grænseoverskridende advokatvirksomhed – specielt i relation til EF-landene	114
Kapitel 13. Ansvar vedrørende ansatte advokater og andre hjælperepersoner	120
Kapitel 14. Forsikringsdækning	126
Forkortelser	133
Litteraturfortegnelse	134
Domsregister	136
Stikordsregister	137

KAPITEL 1

Indledende bemærkninger

Hovedemnet for denne bog er advokatsamvirkers erstatningsansvar og i forbindelse hermed deltagernes hæftelse over for skadelidte og deres indbyrdes hæftelse for erstatningsbeløbet.

Det er et spørgsmål af stadig større betydning, fordi der i disse år sker en meget stærk udvikling inden for advokatsamvirkets omfang og kompleksitet.

Den traditionelle enkeltmandsvirksomheds centrale position er forbi. Advokaten, der driver en enkeltmandsvirksomhed, er som udgangspunkt generalist, og fremtiden synes fortrinsvis at tilhøre specialisten. Man kan vel ikke helt sige det, som en tysk forfatter har gjort, at generalisten allerede befinder sig i det tyvende århundredes museum,¹ men måske snarere som en anden tysk forfatter har udtrykt det: at den traditionelle all-round advokat vil kunne finde sine markedsnicher, frem for alt som »Anlaufsstelle für den unbeholfenen Bürger«.²

Hvordan det end nu forholder sig hermed, er det en kendsgerning, at der i stigende og accelererende grad er sket og fortsat sker en omstrukturering af advokaterhvervet bort fra den traditionelle enkeltmandsvirksomhed i retning af større og større specialisering og deraf følgende samarbejde og samvirke mellem advokater, i stigende grad i form af sammenslutning og koncentration af advokatvirksomheder til meget store enheder med filialer (kontorer) ikke blot i andre retskredse inden for landets grænser, men også i andre landes relevante (stor)byer.

Konsekvensen heraf for advokatansvaret og for advokathæftelsen er denne bogs emne.

Hovedudviklingen går således i retning af dannelse af større og større enheder, der er baseret på de deltagende advokaters specialisering på et eller flere enkeltområder, således at samvirket samlet dækker specialviden og

1. Paul, i Verhandlungen der Vereinigten Fachgruppen für Zivilrechtspflege und Grundlagenforschung, hrsg. v. Kübler, 1982, 13, jf. Alfred Endrös, 1561.
2. Hettinger, BRAK-Mitt 4/1988, 229, jf. Alfred Endrös, 1561.

Kapitel 1

specialkunnen på alle de centrale områder inden for advokatvirksomhed, ofte med hovedvægten lagt på alsidig betjening af de store erhvervsvirksomheder inden for handel, industri, transport og pengevæsen i ind- og udland.

Advokatspecialisten får derfor en mere og mere fremtrædende og central rolle, og spørgsmålet, om dette har indvirkning på advokatansvaret, er således af tiltagende betydning. Dette spørgsmål behandles i kapitel 2.

Det må understreges, at advokaterhvervet hører hjemme blandt de såkaldte liberale erhverv, der fundamentalt adskiller sig fra håndværk, industri og handel. Dette indebærer, at erhvervet er underkastet en særlig etik og er underlagt særlige forpligtelser, der adskiller erhvervets udøvere fra udøvere af erhverv, der falder uden for kredsen af liberale erhverv.

Advokaterhvervet er ikke bare forretning, men er en profession i retsplejens tjeneste; dens udøvere har pligt til at medvirke til, at lov og ret respekteres og retfærdigheden derved realiseres i samfundet, dog set ud fra den individuelle klients synspunkt og interesser.

Væsentlig i så henseende er advokatens uafhængighed af klienten. Det er advokaten, der som den sagkyndige, professionelle og kyndige i juridiske og retlige anliggender giver klienten sit råd, der ikke kan dikteres af klienten eller rettes til efter dennes ønske, og klienten kan tilsvarende ikke diktere, hvorledes advokaten skal udføre de opgaver, det efterfølgende overdrages advokaten at udføre.

Advokaterhvervet kan derfor ikke tillade sig, hvad en tysk forfatter har kaldt »eine marktschreirische Ausübung des Berufes«,³ og der må derfor nødvendigvis være en ret streng standsdisciplin og standskontrol, der udøves af erhvervets egne magtfulde kollegiale organer.

Denne nedarvede etik kan naturligvis være et problem og en anstødssten i det moderne samfund, der præges af de store, pengestærke og magtfulde industri-, handels- og pengekoncerner og af den vidtgående specialisering, der kræves af de advokatfirmaer, der skal varetage deres erhvervsretlige og juridiske interesser.

For at bevare denne uafhængighed og denne professionelle etik er det vigtigt, at den enkelte advokat eller det enkelte advokatfirma ikke bliver beskæftigelsesmæssigt og dermed indtjeningsmæssigt afhængig af et enkelt eller nogle enkelte erhvervselskaber.⁴

Hvis advokaterne mister denne uafhængighed og ikke kan udøve deres vigtige funktion som retsplejens tjenere, også i deres udenretlige beskæftigelse

3. Gerhard Commichau, 826.

4. I England må således ingen revisor indtjene mere end 10 pct. af sine honorarer hos en enkelt klient, se Bishop, 347.

– og denne del af deres virksomhed bliver stadig større – er de ikke længere udøvere af et frit, liberalt erhverv, men må betragtes som storindustriens og storhandelens funktionærer, selv om de formelt har status som selvstændige praktikere. Dette er en problemstilling og en diskussion, som i de senere år har været ført og stadig føres i de anglo-amerikanske lande,⁵ men med udviklingen i Danmark er det en problemstilling, der også kan blive væsentlig her i landet.

Som baggrund herfor er der i kapitel 3 søgt foretaget en nærmere begrebsanalyse af det særlige professionsansvar, der er forbundet med udøvelse af de liberale erhverv, og som er særegent for disse. Tyngdepunktet er lagt på advokatansvaret.

I kapitel 4 og 5 behandles spørgsmålet, om advokatansvaret må betragtes som kontrakts- eller deliktsansvar, og om der gælder modifikationer, når man som udgangspunkt betragter advokatansvaret som et standardansvar baseret på den traditionelle culpapregel.

I de følgende kapitler behandles hæftelsesforholdene i forbindelse med de forskellige former for advokatsamvirker, omfattende advokatselskaber, advokatinteressentskaber og løsere former for advokatsamarbejde. Der bruges i denne sammenhæng begrebet »hæftelsesansvar« som et praktisk udtryk for, hvem der hæfter over for skadelidte klienter og andre kreditorer, når tredjemand har haft at gøre med et advokatsamvirke.

Til slut behandles det erstatningsretlige ansvar vedrørende ansatte advokater og spørgsmålet om forsikringsdækning.

5. Der kan bl.a. henvises til følgende bøger af Richard L. Abel: *The Legal Profession in England and Wales* (1988) og *American Lawyers* (1989) og samme forfatters artikel: *Between Market and State; The Legal Profession in Turmoil*, M.L.R. 1989, 285-325; endvidere *Lawyers in Society* (3 volumes), edited by Richard L. Abel and Philip S.C. Lewis (1988-89), se hertil Mark J. Osiels anmeldelse: *Lawyers as Monopolists, Aristocrats, and Entrepreneurs*, H.L. R. 1990, 2009-2066, med henvisninger til anden litteratur; endvidere artikel af William Bishop: *Regulating the Market for Legal Services in England: Enforced Separation of Function and Restrictions on Forms of Enterprise*, M.L.R. 1989, 326-351, med henvisninger. Blandt den lidt ældre litteratur kan nævnes: Brian AbelSmith and Robert Stevens: *Lawyers and the Courts* (1967).

KAPITEL 2

Om advokatspecialer

Det hidtidige grundlag for udøvelse af advokatvirksomhed er, at den enkelte advokat dækker alle opgaver, der falder ind under begrebet advokatvirksomhed.¹

Denne forudsætning fornemmes bag retsplejelovens bestemmelser om advokater, i hvert fald således som reglerne var formuleret før ændringen ved lov nr. 403 af 13. juni 1990, der indførte hjemmel til, at advokatvirksomhed kan drives i selskabsform. Før denne ændring var enkeltmandsvirksomhed ganske vist ikke den eneste form for drift af advokatvirksomhed, jf. Rpl. § 123, stk. 2, hvoraf fremgår, at 2 eller flere advokater kan drive advokatvirksomhed i fællesskab, men denne legale mulighed for advokatsamvirke er næppe begrundet af hensyn til, at de deltagende advokater kunne begrænse sig til bestemte specialer inden for advokatvirksomhed, men nok snarere i, at det forretningsmæssigt og ressourcemæssigt kunne være en fordel, at flere advokater virkede sammen.

I tråd hermed er det i afsnit II.1 i Regler for god advokatskik fastsat, at en advokat ikke må reklamere for sin virksomhed, fx ved angivelse af speciale e.l. på breve, kvitteringer, afregninger eller andet, der udgår fra hans kontor.²

En advokat har dog ikke pligt til at påtage sig enhver arbejdsopgave, som en klient ønsker udført af ham. Dette er, for så vidt angår udførelse af retssager, direkte fastsat i Rpl. § 125, hvorefter en advokat kun i de tilfælde, hvor loven indeholder særlige bestemmelser derom, er forpligtet til at påtage sig udførelsen af en retssag.³

Men dette princip må i øvrigt gælde al advokatvirksomhed. Grunden hertil er klar nok. Forsvarlig og tilfredsstillende udførelse af advokatopgaver

1. Tilsvarende gælder tysk ret, se Gerhard Commichau, 826.
2. Jf. også tilstanden i Forbundsrepublikken Tyskland, hvor advokaten ifølge § 3 i BRAO er »der berufene unabhängige Berater und Vertreter in allen Rechtsangelegenheiten«. For tyske advokater gælder ligeledes et forbud mod reklamering for deres praksis.
3. En sådan forpligtelse har den advokat, der er antaget til udførelse af beneficerede og offentlige sager, Rpl. §§ 336 og 733.

forudsætter et tillidsforhold mellem advokat og klient. Ligesom klienten har frit advokatvalg, må advokaten kunne sige fra over for mulige klienter og også afslå arbejdsopgaver, som han ikke mener, han kan bestride på forsvarlig måde.

Konsekvensen heraf er, at advokaten vil kunne specialisere sig i større eller mindre grad. Inden for det gældende regelsæt har han altid kunnet gøre dette, selv om han ikke har kunnet – og stadig ikke kan – reklamere med sine specialer.⁴

En advokat vil naturligvis kun specialisere sig, hvis det kan betale sig for ham. Det vil det normalt ikke kunne i en almindelig enkeltmandsvirksomhed og normalt heller ikke i en mindre fællesskabsvirksomhed, der af indtjeningsmæssige grunde i højere grad må være indstillet på at påtage sig alle forefaldende, forskelligartede opgaver.

Grundlaget for en egentlig specialisering er, at der er en tilstrækkelig, varig og stabil efterspørgsel efter de specielle ydelser, specialisten kan tilbyde. Dette grundlag er klart blevet større i det moderne, komplekse samfund, der i større og større grad præges af magtfulde, ofte internationale forretningsvirksomheder med deraf følgende komplicerede problemstillinger både i relation til konkurrerende virksomheder og til offentlige myndigheder og til den højt komplicerede og detaljerede lovgivning, fx på miljøområdet og nu også på det internationale plan (EF-retten mv.).

Der er herved opstået et stadig stigende behov for højt kvalificeret rådgivning og bistand af advokater, der til fulde behersker hvert enkelt kompliceret specialområde.

Denne bistand kan ikke gives af den alment praktiserende advokat i den lille enkeltmands- eller flermandsvirksomhed.

Det er denne udvikling, der herhjemme ligger bag den ved loven af 13. juni 1990 indførte hjemmel til, at advokatvirksomhed kan drives i selskabsform, jf. bemærkningerne til lovforslaget (L 150. Almindelige bemærkninger 4), hvoraf fremgår, at initiativet til at indføre advokatselskabshjemmelen hidrører fra advokaternes egen organisation, Advokatrådet.⁵

4. Annoncering af specialer kan dog slippe ud »ad bagdøren«. I forbindelse med fx opslag af medarbejderstillinger anføres det ofte, at advokatfirmaet fortrinsvis beskæftiger sig med nærmere anførte specialområder, navnlig inden for erhvervs- og forretningsverdenen. Tilsvarende gælder stillingsopslag i Forbundsrepublikken Tyskland.
5. Som begrundelse for forslaget har Advokatrådet henvist til, at der som følge af den stadigt mere komplicerede lovgivning og samfundsregulering i øvrigt er et stigende krav om specialisering inden for advokatfaget og dermed et øget behov for at kunne etablere sammenslutninger, der dækker mere end en enkelt retskreds. Dertil kommer, at den internationale udvikling og herunder navnlig udviklingen i EF må forudses at skabe et øget

Kapitel 2

Dette er naturligvis en udviklingstendens, der gør sig gældende i alle industrilande. Således anfører Alfred Endrös om situationen i Forbundsrepublikken Tyskland, at der næppe i nogen nyere beskrivelse af situationen for advokatfaget mangler parolen: »Der Generalist ist tot, es lebe der Spezialist.«⁶

Der er dog både herhjemme og i udlandet kommentatorer, der har øje for generalist-advokatens og den almene praktikers betydning.⁷ Selv om Endrös erkender udviklingens nødvendighed, er han betænkelig ved den meget vidtgående specialisering, navnlig hvis den fører til specialisering allerede på uddannelsesstadiet. Han understreger i tilslutning til Rabe,⁸ at en specialisering allerede under jurastudiet eller under praktiktiden (Referendarzeit) er bundforkert. En intensiv uddannelse i juraens hoveddiscipliner, omfattende civilretten, strafferetten og den offentlige ret, er en nødvendig forudsætning for en senere specialisering, der på ingen måde bør sættes for tidlig i gang.⁹ Det er i høj grad tvivlsomt, om en opsplitning i stadig mindre delområder er det rigtige svar på den tiltagende efterspørgsel efter juridisk bistand i vort komplicerede samfund.¹⁰

I stedet går Endrös ind for den såkaldte »Integralist«; dette indebærer en grunduddannelse som generalist, en grunduddannelse der omfatter de bærende juridiske hoveddiscipliner, omfattende civilret, strafferet og offentlig ret. Herefter må advokaten – hvis han ikke vil blive stående som alment prakti-

behov for sammenslutninger på internationalt plan. Den mest hensigtsmæssige form herfor er aktie- og anpartsselskabsformen; denne er reguleret i selskabslovgivningen, som de fleste andre næringsdrivende, bl.a. revisorer, frit kan vælge som ramme for deres virksomhed.

6. Alfred Endrös, 1561. Se også den i kapitel 1 ved note 1 citerede udtalelse af Paul.
7. Således har herhjemme Håndværksrådets daværende direktør, advokat Laue Traberg Smidt, i et indlæg på Byholmkonferencen 16. november 1987 udtalt, at en stor del af Danmarks ca. 80.000 små erhvervsvirksomheder (med typisk 5-6 ansatte pr. virksomhed) efter hans opfattelse ville have behov for advokatbistand, ikke så meget for udpræget specialistbistand, men snarere for generalistadvokatens råd og vejledning, specielt i forbindelse med generationsskifte, se Advokaten 1988, side 8. Se for Tysklands vedkommende den i kapitel 1 ved note 2 citerede udtalelse af Hettinger. For engelsk rets vedkommende kan henvises til følgende udtalelse af Avrom Sherr, 410: »This (dvs. enkeltmandsforretningens og de mindre firmaers forsvinden som følge af advokatfirmaernes »industrialisering«) means that the man or woman in the street, and even the small business, will not be able easily to find appropriate legal service, or to fund them.« Dette sidste hænger også sammen med de store besparelser på »legal aid«, der er gennemført i England under Margaret Thatcher.
8. Jf. Rabe, Festschrift für Oppenhoff (1985), 311.
9. Alfred Endrös, 1565.
10. Jf. van Hassel, AnwBl 1988, 454, her efter Endrös, 1567.

serende advokat – uddanne sig ved studier og praktisk arbejde, fx i et advokatsocietet, samt ved udstrakt anvendelse af computerbaserede hjælpemidler, til at blive specialist på et aktuelt område og derefter – efter behov – specialisere sig på samme måde på et andet eller andre områder, når dette måtte blive aktuelt for ham.

En »integralist« er med andre ord en alment uddannet advokat, der lærer specialiseringens metodik, således at han efter behov og efterspørgsel hurtigt er i stand til at udføre de til enhver tid aktuelle specialer på specialistaniveau.

Dette indebærer, at »integralist«-advokaten ikke kan betragtes som livsvarig superspecialist på et enkelt, begrænset område, men er – om man så kan sige – specialist på de til enhver tid aktuelle fagområder eller faggrene. Den pågældende er ikke almen praktiker, men er til enhver tid indstillet på at kunne betjene de specialområder, hvortil særkredsen ønsker hans bistand, på et niveau, der hæver sig over den almene praktikers.

Spørgsmålet er dog nok, om dette synspunkt ikke – strengt taget – er mindre realistisk. Der er vel det rigtige i det, at enhver jurist, der ønsker at virke som advokat, må have en grunduddannelse, der omfatter de traditionelle juridiske grunddiscipliner såsom civilret, strafferet og offentlig ret, men vælger han derefter som uddannet advokat et eller eventuelt flere specialer, kan han realistisk betragtet godt tage afsked med de discipliner, han ikke i den specialiserede dagligdag har brug for, fx strafferet, familieret eller offentlig ret. Det er muligt, at andre i advokatsamvirket, hvis dette i det hele taget påtager sig opgaver af denne art, er specialister i disse discipliner, men betragtes den enkelte advokat isoleret, er der næppe holdepunkter for at sige, at denne, så længe han fungerer i det pågældende større samvirke, fungerer som »integralist«, altså skifter speciale efter behov. Snarere opdyrker han mere og mere det eller de særlige specialer, der i samvirket er betroet ham.

Disse betragtninger stiller måske sagen en smule på spidsen, men udviklingen går dog nok i denne retning.

Som en arv fra fortiden anerkendes advokatspecialisten ikke som en særlig juridisk figur – i modsætning til fx speciallægen. Indtil for ganske nylig er der i intet vestligt land givet officiel accept af, at advokatspecialisten eksisterer.

En sådan accept vil på den ene side indebære, at specialisten lovligt over for omverdenen kan benytte en specialistbetegnelse og dermed med officielt stempel kan reklamere med at besidde særlige kvalifikationer inden for specialet. På den anden side vil officiel tildeling af specialistanerkendelse have som konsekvens, at der stilles strengere professionelle krav til specialisten inden for dennes speciale end over for almenpraktikeren inden for samme juridiske område.

Kapitel 2

Foregangslandet på dette felt er Forbundsrepublikken Tyskland. Initiativet blev taget af Forbundsrepublikkens advokatorganisationer, der ønskede at blåstemple visse i praksis eksisterende advokatspecialer ved at tildele de pågældende specialister betegnelsen »Fachanwalt« med tilføjelse af specialet samt tillade, at betegnelsen blev brugt over for omverdenen. Det drejede sig om fagområderne »Verwaltungsrecht«, »Steuerrecht«, »Arbeitsrecht« og »Sozialrecht«.

Dette skete i oktober 1986 ved en beslutning truffet af det tyske Bundesrechtsanwaltskammer, men beslutningen blev underkendt af Forbundsrepublikkens Højesteret (BGH) i en kendelse (Beschluss) af 14. maj 1990. BGH fastslog, at en så central og vigtig ting som tildeling af fagadvokatbetegnelser kræver hjemmel i lov og ikke uden videre kan gives af advokaternes faglige organisationer.

Med Gesetz zur Änderung des Berufsrechts der Notare und der Rechtsanwälte af 29. januar 1991¹¹ er der med virkning fra 1. august 1991 tilvejebragt lovmæssig hjemmel for at tildele »Fachanwaltsbezeichnungen« inden for de 4 tidligere nævnte områder, hvor advokatorganisationerne uden den fornødne lovhjemmel havde tildelt fagadvokatbetegnelser, men ikke inden for andre områder.¹²

Der Bundestag har således lovliggjort disse 4 specialistbetegnelser, ikke blot således at de allerede meddelte ulovlige godkendelser legaliseres, men også således at der bliver mulighed for, at de lokale Anwaltskamre kan give nye tilladelser inden for disse specialer til advokater, der hører under det pågældende kammer, og som tilfredsstillende har dokumenteret at være i besiddelse af særlig kyndighed (besondere Kenntnisse) på det pågældende

11. Bundesgesetzblatt, 1991, Teil I, 150 ff. De nye regler findes i lovens artikel 2, der indfører et nyt (5.) afsnit med titlen »Fachanwaltsbezeichnung« (§§ 42a-42d) i Bundesrechtsanwaltsordnung.

12. En advokats selvbetegnelse som »Fachanwalt für Europarecht« blev således underkendt af OLG Hamm som vildledende reklame, jf. Gottfried Raiser, 2053, med note 40, men beskriver i virkeligheden en realitet, idet der i adskillige år har eksisteret en særlig gruppe tyske advokater, som markedsfører sig som specialister i opgaver, der har berøring med fremmed ret, jf. Raiser, anf. st.

område.¹³ Ifølge loven kan der kun tildeles samme advokat fagadvokatbetegnelse på 2 områder.

Det skal her stå åbent, om denne nye tyske lov er det første skridt i retning af en bredere advokatspecialist-ankendelse i Forbundsrepublikken, eller om den blot er givet for at legalisere de 4 specialer, som advokatorganisationerne på egen hånd havde godkendt.

Officiel tildeling af advokatspecialist-ankendelser med ret for modtageren til at betegne sig som specialist i eller fagadvokat på det pågældende område af advokatvirksomhed er – så vidt ses – endnu ikke anerkendt i noget andet vestligt land. Men presset i denne retning synes at være temmelig stort og stadig stigende i takt med den rent faktiske specialisering, der overalt i landene sker til imødekommelse af – som det synes – forbrugernes, og ikke mindst erhvervslivets, behov.

Også herhjemme må det antages, at officiel tildeling af fagadvokatbetegnelser kræver lovhjemmel og således ikke blot kan ske efter beslutning af advokaternes kollegiale organer og administreres af disse organer efter fastsatte, egne retningslinier. Alene beskyttelseshensynet over for borgerne må føre til, at det er Folketinget, der tager stilling til spørgsmålet og fastsætter de nærmere betingelser og vilkår, der i givet fald skal være opfyldt, før anerkendelse kan gives, samt hvilken myndighed eller hvilket organ der meddeler specialistanerkendelsen, og hvilke specialer der i givet fald kan komme i betragtning.¹⁴

Det skal til slut i dette kapitel bemærkes, at det umiddelbart forekommer rimeligt, at der påhviler den særlig sagkyndige advokat et skærpet ansvar over for klienten i forhold til almenpraktikeren inden for advokatens specialistom-

13. Forbundsregeringen er ifølge den nye § 42 d i Bundesrechtsanwaltsordnung bemyndiget til efter høring af Bundesrechtsanwaltskammer og med godkendelse af Bundesrat at fastsætte regler, der i retsplejens interesse giver nærmere forskrifter for de krav, der må stilles til dokumentation af ansøgerens særlige kyndighed og erfaring eller om videreuddannelse på det pågældende fagområde. Bundesrat har imidlertid den 27. september 1991 med et bredt flertal ud fra forfatningsretlige betænkeligheder afvist at give sin tilslutning til en af forbundsregeringen udarbejdet forordning (svarende til dansk bekendtgørelse) om fagadvokatbetegnelser, med hjemmel i lovens § 42 d, og som følge heraf kan der ikke foreløbig meddeles fagadvokatbetegnelser. Bundesrat har ingen materielle indvendinger mod tildeling af fagadvokatbetegnelser inden for de af loven omfattede 4 fagområder, men mener ud fra forfatningsretlige principper ikke at kunne medvirke til udstedelse af udfyldende regler (Verordnung). Tildeling af fagadvokatbetegnelser kan derfor i Forbundsrepublikken først ske, når loven er ændret, således at Bundesrats godkendelse af udfyldende regler er bortfaldet, se nærmere Mitteilung, NJW 1991, 3204.
14. For lægers vedkommende er spørgsmålet om tildeling af speciallægebetegnelser reguleret i lægelovens § 4.u

Kapitel 2

råde. Dette synes særlig klart, hvis advokaten har modtaget en officiel specialistanerkendelse – således som det endnu kun kan ske i Forbundsrepublikken – og markedsfører sig som specialist på det pågældende område.

Der kan imidlertid argumenteres for, at dette også gælder, selv om der ikke findes en lovhjemlet specialistanerkendelsesordning, i hvert fald i de tilfælde hvor det er kendeligt for advokaten, at klienten har henvendt sig netop til ham, fordi han er kendt for at være specialist på det felt, hvor klienten har behov for særlig kyndig rådgivning og bistand og er indstillet på at betale herfor.

Denne problemstilling behandles nærmere i kapitlerne 3 og 5.

KAPITEL 3

Det særlige professionsansvar

Hvis en klient lider skade som følge af en behandling eller undladelse af udøveren af et liberalt erhverv,¹ opstår spørgsmålet, om et eventuelt erstatningsansvar skal bedømmes efter reglerne om ansvar i kontrakt eller efter deliktsansvarsreglerne (ansvar uden for kontrakt).

Det synes at være en udbredt opfattelse, både herhjemme og i udlandet, at dette spørgsmål ikke spiller nogen synderlig stor rolle; det er under alle omstændigheder culpareglerne, der finder anvendelse.²

Culpaansvaret er synonymt med skyld- eller fejlansvar, dvs. at det er en forudsætning for ansvar, at skadevolderen har gjort sig skyldig i en adfærd eller optræden, hvad enten det er en positiv handling eller en undladelse, der ikke står mål med en krævet standard. Ved ikke at have levet op til en sådan standard, har den pågældende udøver af det liberale erhverv begået en fejl, der

1. Begrebet »liberale erhverv« defineres af Jørgen Hansen i bogen »Advokatgerningen som liberalt erhverv« (1986), 21, som »de grupper i samfundet, der som professionelle og uafhængige lever af at rådgive andre med at løse deres problemer«. Lars Bo Langsted tilslutter sig i U.1990.B. 377, note 4 denne definition, idet han anfører, at det afgørende er »uafhængigheden«. Denne definition synes for snæver, idet den ikke medtager den meget væsentlige del af de liberale erhvervs funktion, nemlig udførelsen af de opgaver, som klienten træffer aftale med den pågældende udøver af det liberale erhverv om på grundlag af dennes information og rådgivning. Der er det rigtige i betragtningen, at information og rådgivning er det element i udøvelsen af det liberale erhvervs opgaver, der adskiller erhvervet fra andre erhverv (håndværk, handel, industri mv.). Det samme gælder »uafhængighedsbegrebet«, hvis det forstås på den måde, at det liberale erhvervs udøver suverænt over for andre hensyn af økonomisk eller anden art og uden hensyntagen til klientens befaling eller pres tager stilling til information og navnlig rådgivning og afslår at udføre ønskede arbejdsopgaver, som han ud fra sin sagkyndige, professionelle vurdering og etik må tage afstand fra. Det er dette, der er kernen i det såkaldte privatretlige særlige professionsansvar, se teksten nedenfor. – Se for tysk rets vedkommende Gerhard Commichau, der (p. 826) definerer advokaterhvervet som hørende til »den freien Berufen« og understreger, at det ikke er noget »Gewerbe«, hvorfor der under ingen omstændigheder kommer »eine marktscheierische Ausübung des Berufs in Betracht«.
2. Se nærmere nedenfor i kapitel 4.

Kapitel 3

udløser forpligtelse til at betale erstatning for det tab, som klienten derved har lidt.

Culpabegrebet er baseret på bonus pater-figuren, og spørgsmålet er, om det også her drejer sig om den gammelkendte fremtoning, der stikker sit hoved frem overalt i den del af erstatningsretten – og det er vel stadig størstedelen – som er baseret på skyld- eller fejlprincippet. Er bonus pater-lægen, bonus pater-advokaten, bonus pater-revisoren og de andre liberale erhvervs bonus pater-figurer i samme båd som bonus pater-blikkenslageren, bonus pater-frisøren og bonus pater-gartneren?

Det siges om de såkaldte liberale erhvervs udøvere, at de er underkastet et særligt professionsansvar.

Dette særlige professionsansvar skulle indicere, at der for en fællesgruppe af professioner gælder særlige erstatningsretlige principper, der afviger fra de almindelige erstatningsretlige regler og således ikke gælder for andre erhverv, der falder uden for gruppen.

Der skal i dette kapitel foretages en analyse og vurdering af dette særlige ansvar i relation til ansvaret for andre erhvervs udøvere, hvorefter der i det følgende kapitel går nærmere ind på spørgsmålet om kontrakts- eller deliktsansvar for udøvere af de erhverv, der er underkastet det særlige professionsansvar, med hovedvægten lagt på advokatansvaret.

Det har vist sig vanskeligt af afgrænse de professioner, der i modsætning til andre falder ind under den særlige gruppe, der er underlagt professionsansvaret. Det er ligeledes vanskeligt at definere og præcisere de særregler, der er fælles for gruppen.

Det antages således af A. Vinding Kruse,³ der påberåber sig Henning Skovgaars bog »Offentlige myndigheders erstatningsansvar« (1983),⁴ at det

3. A. Vinding Kruse, Erstatningsretten, 106.

4. Denne siger dog så vidt ses ikke andet, end at det professionelle myndighedsansvar bør sammenholdes med det privatretlige professionsansvar, nævnte værk, p. 15. Et andet ansvarsområde, der har lighedspunkter med det særlige professionsansvar, er ansvaret for den rådgivning, som personaleorganisationer (fagforbund) giver deres medlemmer i løn-, pensions- og ansættelsesspørgsmål. Spørgsmålet er belyst i sagen U.1991.903.H, hvor både Landsrettens flertal og Højesteret fandt, at der påhvilede en i et fagforbund ansat sagsbehandler en selvstændig forpligtelse til som rådgiver i pensionsspørgsmål at foretage en nøje gennemgang af betingelserne for at gå på efterløn, forinden det pågældende medlem, som havde henvendt sig for at få råd og vejledning om dette spørgsmål, blev rådet til at opsigte sin stilling. Medlemmet havde oplyst, at hun oppebar delpension, og sagsbehandleren gik derfor uden videre ud fra, at hun så også var berettiget til at oppebære efterløn. Da medlemmet imidlertid modtog førtidspension (tidligere kaldet enkepension), havde hun faktisk med urette fået tildelt delpension (som hun derfor måtte tilbagebetale) og kunne nu heller ikke få efterløn. Sagsbehandleren havde ikke opfyldt

offentliges ansvar også må bedømmes ud fra reglerne om professionsansvar. Vinding Kruse henviser til en dom fra 1983 (U.1983.1096.V), hvor socialforvaltningens rådgivning til en bistandssøgende fandtes at have været utilstrækkelig.

Det er dog både principielt betænkeligt og praktisk u hensigtsmæssigt at sammenstille det særlige, privatretlige professionsansvar og det offentlige erstatningsansvar. Udøvere af offentlig administration skal ikke udelukkende varetage »klientens« interesser, men skal i første række administrere gældende bestemmelser inden for det pågældende administrationsområde.

Det følger naturligvis ikke heraf, at der ikke skal gives de borgere, der har berøring med administrationen, ikke mindst ansøgere om begunstigende forvaltningsakter, den bedst mulige service og i forbindelse hermed tilstrækkelig vejledning og rådgivning, før borgeren træffer beslutning eller afgørelse af vidtrækkende betydning for ham. Men den offentlige administration skal i sin administrative virksomhed tage vidtrækkende hensyn til det offentlige interesser og den politik og de økonomiske ressourcer, der er fastlagt, altsammen inden for den gældende lovgivning og de givne bevillinger.

De offentlige administratorer og sagsbehandlere virker ikke som frie rådgivere, hvis opgave det er helt og fuldt at varetage klientens interesser med deraf følgende pligt til at undersøge eventuelle andre løsningsmuligheder end den eller dem, der foreligger inden for det administrations- og sagsområde, der hører under den pågældende administrative myndighed.

En anden ting er, at hvis den offentlige administrations udøvere rent faktisk giver råd, som er afgørende for en borgers beslutningstagning, selv om det drejer sig om råd vedrørende forhold, som sagsbehandleren ikke er forpligtet (og dermed i forhold til det offentlige som arbejdsgiver heller ikke berettiget) til at rådgive om, kan sagsbehandleren (og dermed den pågældende offentlige

sin rådgivnings- og vejledningspligt, fordi hun havde rådgivet på et ikke tilstrækkeligt undersøgt grundlag. Fagforbundet blev derfor dømt til at erstatte medlemmet tabet ved den fejlagtige rådgivning. Man kan spørge, om dette rådgivningsansvar adskiller sig fra det ansvar, som fx en advokat ville have, hvis medlemmet i stedet havde søgt råd og vejledning hos ham. I det konkrete tilfælde ville svaret formentlig blive benægtende. Det samme ville være tilfældet, hvis medlemmet havde søgt råd og vejledning hos en arbejdsløshedskasse, der administrerer efterlønsordningen, og kassen havde besvaret hendes spørgsmål, om hun kunne sige sin stilling op, bekræftende blot på grundlag af hendes oplysning om, at hun oppebar delpension. Heraf følger imidlertid ikke, at et fagforbunds eller en arbejdsløshedskasses ansvar kan siges at falde ind under begrebet professionsansvar. Det er indlysende, at forskellige former for ansvar i det konkrete tilfælde kan føre til samme resultat, men hverken fagforbund eller arbejdsløshedskasse opfylder de kriterier, der nedenfor i teksten er beskrevet som karakteristiske for det særlige professionsansvar.

Kapitel 3

myndighed i kraft af reglerne om arbejdsgiveransvar) eventuelt pådrage sig et erstatningsansvar, men dette ansvar har intet at gøre med det særlige professionsansvar.

Sidstnævnte ansvar forudsætter nemlig, at den aktuelle rådgivning falder inden for de professionelle pligter, der påhviler professionens udøvere. Er dette tilfældet, vil det være erstatningspådragende, hvis den professionelle – i hvert fald uden at henvise til anden, sagkyndig på området – undlader at rådgive om det pågældende forhold, for eksempel fordi han føler, at han ikke har fuldt tilstrækkelig viden eller erfaring på området og ikke mener at kunne afse tid til at skaffe denne viden.

Henvender en klient sig til en advokat for at få oprettet et testamente, har advokaten pligt til at oplyse om fordele og ulemper ved særeje og fælleseje og rådgive ud fra klientens og de ved testamentet begunstigedes, fx testators børns, personlige forhold. En tilsvarende pligt påhviler ikke fx en socialforvaltning, med hvem den pågældende måtte drøfte disse spørgsmål.

Den nævnte sag, U.1983.1096.V, drejede sig om følgende:

En invalidepensionist henvendte sig til socialforvaltningen i kommunen med henblik på opnåelse af forbigående hjælp efter bistandslovens regler, bl.a. til betaling af terminsydelserne i den pågældendes hus. Begrundelsen var indtægtsnedgang som følge af invalidepensionistens hustrus alvorlige sygdom. Den pågældende sagsbehandler i socialforvaltningen afviste, at der kunne ydes familien økonomisk hjælp, og meddelte, efter de i sagen foreliggende bevisligheder, at familien ikke havde råd til at beholde deres hus.

Invalidepensionisten solgte herefter huset og flyttede i lejlighed. Dette medførte en huslejefordyrelse på ca. 18.400 kr., hvortil kom udgifter ved ejendomssalg og overtagelse af lejlighed i boligforening på i alt ca. 16.500 kr. Invalidepensionisten anlagde erstatningssag mod kommunen, begrundet med at social- og sundhedsforvaltningen havde givet ham og hans ægtefælle ukorrekt og utilstrækkelig rådgivning, vejledning og bistand på et for spinkelt grundlag og tilsidesat bistandslovens § 37 og § 28 (om ydelse af kontanthjælp).

Vestre Landsret tilkendte erstatning, idet socialforvaltningens rådgivning og vejledning fandtes at have været utilstrækkelig. Retten antog endvidere, at der ikke havde foreligget forhold, der ville have hindret, at der blev ydet forbigående hjælp, men at der tværtimod – hvis socialforvaltningen havde tilvejebragt et forsvarligt grundlag for sagens behandling – ville være blevet ydet sådan hjælp.

Det er naturligt at opfatte sagen således, at den ansvarspådragende fejl, den pågældende sagsbehandler (og dermed socialforvaltningen) har begået, er ikke at have undergivet invalidepensionistens anmodning om midlertidig økonomisk hjælp en tilstrækkelig grundig behandling med henblik på spørgsmålet om,

hvorvidt der inden for lovens rammer kunne ydes midlertidig støtte, således at familien kunne blive boende i deres hus, indtil deres indtægtsforhold igen forbedredes.

At sagsbehandleren – efter uden nærmere sagsbehandling at have afslået anmodning om økonomisk bistand – har rådet til at sælge huset eller måske snarere har fastslået over for klienten, hvad konsekvensen af afslaget var, nemlig salg af huset, er en ansvarspådragende sagsbehandlerfejl, men har intet med et selvstændigt professionelt ansvar at gøre. Sagsbehandleren har nemlig ikke den viden, der er en forudsætning for at kunne vurdere, om udskiftning af eget hus med anden form for bolig vil forbedre familiens økonomi. Sagsbehandlerens råd eller konstatering er i det foreliggende tilfælde en integrerende del af den mangelfulde eller fejlagtige sagsbehandling i det hele.

Denne analyse af dommen fra 1983 viser, at der er en fundamental forskel – både principielt og praktisk – mellem den offentlige myndigheds ansvar og det såkaldte professionsansvar. Dette udelukker naturligvis ikke, at det offentlige myndighedsudøvelsesansvar – netop som påvist af Henning Skovgaard i det nævnte værk – har en særlig karakter, der adskiller det fra det almindelige privatretlige erstatningsansvar, og at det offentligretlige erstatningsansvar har sit særlige grundlag i de krav til objektivitet og saglighed, som må stilles til det offentlige administration af gældende lovgivning over for borgerne.

Men af de allerede anførte grunde opnås der ikke meget ved at foretage en egentlig sammenstilling med det privatretlige professionsansvar. Information og rådgivning spiller naturligvis en vigtig rolle i de offentlige sagsbehandleres betjening af borgerne, men hovedelementet består dog i behandling og afgørelse af ansøgning, herunder rådgivning og vejledning om eksisterende støttemuligheder, jf. Folketingets Ombudsmands udtalelse i sagen FOB 1989, 168, og ikke i generel rådgivning af borgeren om, hvilke andre løsningsmuligheder der måtte findes uden for den offentlige myndigheds ressort. Det er netop til løsning af sådanne opgaver, borgeren kan hente rådgivning hos de liberale erhvervs udøvere, herunder bl.a. netop søge sagkyndig bistand for at opnå det bedst mulige resultat over for de offentlige myndigheder.

Den professionelle virksomhed kan dog godt foregå i offentligt regi, og i så fald finder de særlige erstatningsretlige principper for professionsansvar naturligvis anvendelse. Som et typisk eksempel herpå kan nævnes lægebehandling på offentlige hospitaler. Der er principielt ingen forskel på den patientrådgivning og patientbehandling, der gives af den privatpraktiserende læge, de private hospitaler eller det offentlige hospitalsvæsen.

Kapitel 3

Kravet til en professions udøvere er uddannelse, erfaring og dygtighed (færdighed).⁵ Men dette krav gælder også udøvere af beskæftigelser (erhverv), som man normalt ikke henregner til det særlige professionsansvar, fx håndværk. Historisk omfattede begrebet professionelt ansvar da også – foruden læger, advokater mfl. – fx grovsmede.⁶

Spørgsmålet er herefter, om man kan fastslå særlige kriterier, der udsondrer de professioner, der med udelukkelse af andre falder inden for gruppen af det særlige professionsansvar.

Specielt i relation til den medicinske profession har nogle anført,⁷ at der er en indbygget overlegenhed i de professionelle roller, der bevirker, at klienten må stole på den professionelle dom. Klienten er ikke rustet til at være dommer over den service, som den professionelle giver. Han må forlade sig på den professionelle skøn og dennes dygtighed (færdighed).

Baggrunden herfor er, at den professionelle besidder esoterisk og abstrakt kundskab, som den uindviede mangler, og som lægmanden derfor er ude af stand til at kontrollere.

Hjørnестenen for symbolet på professionalisme er af en kommentator⁸ beskrevet således: »Professioner...er beskæftigelser, som besidder et monopol af en vis esoterisk og vanskelig fond af viden. Denne består ikke af tekniske færdigheder og frugterne af praktiske erfaringer, men snarere af abstrakte principper, som er opnået ved videnskabelige undersøgelser og logisk analyse. Denne viden kan ikke anvendes rutinemæssigt, men må anvendes klogt og skønsomt i hver sag.« Følgelig er den læge mand (klienten) ude af stand til at vurdere den professionelle skøn.

Ifølge en nyere britisk fremstilling af professionsansvaret har, generelt talt, de beskæftigelser, som betragtes som professioner, 4 karakteristika.⁹

Det første af disse er karakteren af det arbejde, der udføres. Dette arbejde karakteriseres ved den færdighed og specialisering, der kræves.

Det andet kendetegn er arbejdets moralske aspekt. Dets udøvere er normalt underlagt visse moralske principper, som går videre end den almindelige pligt

5. Jf. William J. Curran, 4.

6. Jf. John W. Wade, V, med henvisninger. Se også William L. Prosser, 161, der taler om »professional men in general, and those who undertake any work calling for special skill«. Kravet til dem er, at de ikke blot skal »exercise reasonable care in what they do«, men også »possess a standard minimum of special knowledge and ability«.

7. Se henvisningerne i Jay Katz, *The Silent World of Doctor and Patient*, 87 ff. Katz selv deler ikke denne opfattelse.

8. H. Becker, »The Nature of a Profession«, i *The Sixty-First Yearbook of the National Society for the Study of Education* (Chicago: The National Study of Education, (1962), her efter Katz, anf. værk, 88.

9. Jackson and Powell, *Professional Negligence*, 1.01.

til ærlighed. Der forventes en høj servicestandard for dens egen skyld, ikke af hensyn til udøverens egoistiske interesse.

Det tredje kendetegn er, at professionens udøvere er kollektivt organiserede og undergivet de kollektive etiske og faglige forskrifter, der er fastlagt af de kollektive organisationer eller organer med henblik på at opretholde og sikre professionens høje stadi og udøve selvjustits blandt dens udøvere.

Endelig er det fjerde karakteristikum, at professionen indtager en høj social status i samfundet.

Herhjemme har afgrænsningsspørgsmålet for professionsansvaret ikke været genstand for synderlig stor opmærksomhed. Jørgensen og Wanscher har i *Juristen* 1967, 425, anført, at det, der berettiger udsondringen (fra andre beskæftigelser), er karakteren af arbejdet, som typisk består i en særlig, sagkyndig rådgivning, ofte efterfulgt af en særlig, sagkyndig arbejdspræstation, begge dele af højt kvalificeret og intellektuel karakter.

At disse professioner leverer et særligt fagligt kyndigt arbejde på basis af en særlig kvalificeret uddannelse, betragter disse forfattere dog i virkeligheden kun som en gradsforskel fra andre erhverv, som jo alle kræver en eller anden form for specialkyndighed eller uddannelse.

Som beskæftigelser, der falder ind under det særlige professionsansvar, gennemgår forfatterne advokaters, lægers, arkitekters, ingeniørers og revisorers (de såkaldte liberale erhvervs) ansvar. Det anføres, at culpaansvaret får en særlig udformning for disse erhvervs vedkommende, idet det afgørende er, hvordan en kyndig og omhyggelig udøver af det pågældende erhverv optræder. Det anføres videre, at denne målestok ikke kun gælder for disse liberale erhverv, men for alt professionsansvar, »dvs. overalt hvor der kræves en særlig viden eller kunnen for at udøve erhvervet«.¹⁰

Dette synes at være forfatternes definition af det særlige professionsansvar, og hermed åbnes der i virkeligheden for alle fag, blikkenslagere, elektrikere, gartnere osv. osv.

Gomard, der behandler professionsansvaret i værket »Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontrakt« (1958), 365 ff., indlader sig ikke på afgrænsningsspørgsmålet. Det samme gælder A. Vinding Kruse i »Erstatningsretten« (6. udgave 1989), hvor spørgsmålet behandles 104 ff. A. Vinding Kruse anfører dog, 105, at rådgivning og vejledning efter hans opfattelse er hovedspørgsmålet, når det drejer sig om professionsansvaret. Og her er vi ved sagens kerne, i hvert fald når man til rådgivning og vejledning følger begrebet information.

10. Jørgensen og Wanscher, 436.

Kapitel 3

Afgrænsningsspørgsmålet ses ikke at kunne løses ved hjælp af bonus pater-kriteriet. Dette går som bekendt ud på, at det er ansvarspådragende, hvis en skadevolder ikke har udvist den omhu og påpasselighed, som må kunne kræves af en omhyggelig og påpasselig person under de omstændigheder og forhold, der forelå i skadesituationen. Dette er ikke nogen gennemsnitsmålestok for, hvordan folk i almindelighed handler, men et ideelt krav til, hvordan den såkaldte bonus pater familias burde handle. Dette er et generelt handlingskrav til alle, specielt udformet efter dagligdagens situationer og almindelige omgangsformer.

Bevæger vi os herefter ind på den adfærd, der må kræves af dem, der udfører arbejde for andre, siges det, at kravet til denne adfærd skærpes. De enkelte erhvervs udøvere kan ikke nøjes med at udøve en almindelig bonus pater-adfærd, når de skal bedømmes på resultatet eller virkningerne af arbejdet for andre. De må mobilisere den kyndighed, dygtighed og færdighed, som en forsvarlig udøvelse af erhvervet kræver.

I en vis forstand kan man dog sige, at der er tale om en lempelse i forhold til det almindelige bonus pater-ansvar. For så vidt angår dette ansvar, er som nævnt en gennemsnitsoptræden ikke tilstrækkelig. Dette er derimod på sin vis tilfældet inden for erhvervs- og professionsansvaret. Her kræves normalt kun, at udøveren udviser kunnen, færdighed og erfaring svarende til, hvad fagets eller erhvervets udøvere normalt besidder. Der kræves således kun et minimum af professionelt acceptabel optræden.¹¹ Undertiden må der dog stilles strengere krav, fx hvor klienten – netop for at få en særlig kvalificeret eller speciel service – henvender sig til en specialist, der over for omverdenen fremtræder som sådan, inden for erhvervet eller professionen.

Hvis man blot lod det modificerede bonus pater-kriterium være afgørende for afgrænsningen af det særlige professionsansvar, ville dette komme til at omfatte samtlige erhverv og beskæftigelser, til hvis udøvelse der kræves uddannelse, erfaring og færdighed, og det vil sige stort set alle erhverv. Det er da også den konsekvens, Jørgensen og Wanscher synes at have draget.¹² Samme konklusion drages også i John W. Wade's forord til bogen »Professionel Negligence« fra 1960.¹³ Han anfører heri,¹⁴ at begrebet professionel negligence omfatter culpøs adfærd (negligent conduct) af udøvere af de traditionelle lærde professioner – læger, sagførere, præster og lærere. Det ind-

11. Se William J. Curran, 4, men cfr. Jørgensen og Wanscher, 436. Prosser, 163, finder, at gennemsnitskravet er klart misvisende, men anerkender minimumskriteriet.

12. Jørgensen og Wanscher, 436.

13. Professional Negligence, edit. by Thomas G. Roady, Jr., and William R. Andersen (1960).

14. John W. Wade, VI.

befatter også erhverv, der falder inden for en bredere definition af ordet »profession«.

Dette gælder således abstractors,¹⁵ revisorer, arkitekter, ingeniører, hospitaler, forsikringsagenter, farmaceuter og bedemænd. Og begrebet omfatter også andre beskæftigelser såsom barberer, skønhedseksperter, tømrere, tøjrenserier og vaskerier, elektrikere, reparatører og blikkenslagere. Grunden hertil er, at det afgørende kriterium er det modificerede bonus pater-kriterium, nemlig den færdighed (skill), som fagets udøvere må besidde.

Hvis man vil undgå, at det særlige professionsansvar kommer til at omfatte så at sige alle erhverv og al beskæftigelse inden for erhvervs- og handelslivet i videste forstand, må man som nævnt forkaste det modificerede, »erhvervsorienterede« bonus pater-kriterium.

Man kan heller ikke anvende et »resultat-orienteret« kriterium. Det er netop karakteristisk for udøverne af de såkaldte liberale erhverv, at de ikke kan garantere klienten, at det tilsigtede resultat opnås. Lægen kan således ikke garantere, at (fuld) helbredelse opnås ved en foreslået operation eller behandling, og advokaten kan ikke garantere, at en foreslået retssag vindes, og dyrlægen ikke at hunden kan helbredes.

Dette gælder dog ikke undtagelsesfrit. Det kan fx forekomme, at tandlægen indestår for resultatet af broarbejde eller lægen for udførelse af en kosmetisk operation.

Omvendt kan man ikke uden videre sige, at udøverne af andre erhverv end de liberale erhverv altid indestår for et gunstigt resultat af et aftalt projekt eller arbejde, selv om det vel er hovedreglen.

I givet fald ville der være tale om et garantiansvar eller et såkaldt objektivt ansvar, hvor det var fagets udøvere, der bar risikoen for indtræden af hændelige forhold, der bevirker, at det tilsigtede resultat ikke kan opnås. En anlægsgartner ville således være ansvarlig for, at beplantning ikke trives på grund af en forurening af undergrunden, som han ikke har oplysning eller formodning om og ikke har grund til at nære mistanke om. Dette er naturligvis ikke gældende ret.

Afgrænsningskriteriet for det særlige professionsansvar beror på, at udøverne af de professioner, der falder ind under dette særlige ansvar, ikke blot udfører et bestemt arbejde efter tilbud og bestilling, men – forinden – giver råd og vejledning med hensyn til dispositioner, der kan have den allerstørste økonomiske og personlige konsekvens for klienten, der herefter, dvs. på grundlag af råd og

15. En »abstractor« har som arbejdsområde at foretage uddrag af dokumenter til juridisk brug.

Kapitel 3

vejledning, selv må tage stilling til, om den pågældende disposition eller handling skal udføres.

Kernepunktet i udøvelsen af disse professioner er, at udøverne stiller deres professionelle kunnen til rådighed i 2 tempi. De giver information, råd og vejledning, og de udfører de beslutninger, som klienten på grundlag heraf træffer beslutning om.

Der er hermed en fundamental forskel i forhold til udøverne af andre erhverv. Vel giver udøverne af disse, fx elektrikereren, radioforhandleren eller blikkenslageren, også råd og vejledning, men udgangspunktet er i højere grad kundens ønsker og forventninger. Hvor skal lamperne sættes op? Hvilket radio- eller TV-mærke og -format imødekommer kundens behov og økonomi? Hvordan ønskes haven anlagt inden for kundens økonomiske rammer? Osv. I modsætning hertil er klienten inden for de af det særlige professionsansvar omfattede professioner normalt uden enhver forudsætning for at give direktiver til den sagkyndige.

Det er denne forudsætning, specialisten skal bibringe klienten ved information, vejledning og råd. Det er endvidere karakteristisk, at den beslutning, der træffes og som altid må træffes af klienten selv, ofte er af vidtrækkende personlig og økonomisk konsekvens for klienten. Dette gælder således beslutning om lægelig behandling, om klienten skal indlade sig på at anlægge retssag, sælge sit hus, afhænde et kunstværk, opføre et hus, starte en forretning, sælge sin beholdning af obligationer eller aktier, frimærkesamling osv.

Dette gælder derimod normalt ikke med hensyn til beslutning om at købe det ene eller det andet TV-apparat, få malet og tapetseret sit hus, anlagt sin have eller udskiftet sine lamper.

I det foregående er nævnt informationsbegrebet. Information er en vigtig bestanddel af de arbejdsopgaver, som påhviler de professioner, der er omfattet af det særlige professionsansvar. Som regel er information en nødvendig forudsætning for, at klienten på grundlag af den professionelle rådgivning og vejledning kan tage stilling til, om en disposition skal foretages eller en handling udføres. Dette gælder således spørgsmålet om iværksættelse af en lægelig behandling eller anlæg af en retssag.

I nogle tilfælde er meddelelse af informationer eller oplysninger hovedelementet af den professionelle service. Dette gælder således kreditoplysningsbureauer o.l., der giver oplysning til deres kunder om andre personers økonomiske forhold og kreditværdighed. Det er klart, at de har et ansvar både over for deres kunder og de personer, om hvis kreditværdighed de giver oplysning.

Det kan herefter i tilslutning til A. Vinding Kruse fastslås, at det afgørende kriterium for at udsondre nogle beskæftigelser som omfattet af et særligt professionsansvar er, om den pågældende beskæftigelses udøvere har en særlige professionel pligt til at give information, råd og vejledning til andre, før disse træffer beslutning om forhold, der kan have vidtrækkende personlige og økonomiske konsekvenser for de pågældende eller de personer, om hvilke der gives information.

Det hører også med til professionsansvaret, at professionens udøvere, hvis klienten på grundlag af information, vejledning og rådgivning kontraherer om udførelse af en disposition eller en handling, optræder i nøje overensstemmelse med den pågældende professions normer, forskrifter, sædvaner og praksis, men denne del af professionsudøvelsen adskiller sig i princippet ikke fra udøvelse eller udførelse af andre beskæftigelser eller erhverv.

Det gælder her generelt, at udførelsen skal ske med respekt af de handle- og adfærdsnormer, der gælder for den pågældende profession og det pågældende fag eller erhverv. Om dette i en konkret situation er sket, bedømmes ofte af et klagenævn, nedsat af den pågældende faglige organisation, eller af domstolene. Også når dette sidste sker, er det normalt udslagsgivende, hvad den herskende opfattelse er inden for faget, kanaliseret gennem de faglige organisationer og organer, selv om domstolene naturligvis – i hvert fald i princippet – har mulighed for at underkende den herskende faglige opfattelse.

Spørgsmålet er herefter, hvilke erstatningsretlige konsekvenser dette har for de professioner, der efter denne definition falder inden for området af det særlige professionsansvar.

Der må først ses på spørgsmålet, om der gælder en fælles culpanorm for alle de professioner, der er omfattet af professionsansvaret, og i givet fald hvad indholdet af en sådan norm er.

Første del af spørgsmålet må for så vidt besvares bekræftende, som det må antages for alle de her omhandlede professioner, at de centrale opgaver, der adskiller disse professioner fra andre beskæftigelser, nemlig information, vejledning og rådgivning, udelukkende må udøves i klienternes interesse efter høje etiske standarder, der ikke tolererer, at professionens udøvere tager andre hensyn, herunder navnlig hensynet til egen indtjening og prestige, fx for advokatens vedkommende ved at føre en retssag, der giver stor indtjening for advokaten, men hvor udsigten til at vinde er meget usikker, eller som psykisk vil belaste klienten voldsomt, selv om der er en rimelig god chance for at opnå et gunstigt resultat for klienten.

Men herefter skiller vandene. Hvad der er acceptabel professionel adfærd med hensyn til information, vejledning og rådgivning, bestemmes primært af hver enkelt professions kollegiale organer inden for lovgivningens rammer. Et

Kapitel 3

af de væsentlige karakteristika for de her omhandlede professioner er, at udøverne er bundet af en høj standsetisk standard, hvor erhvervsøkonomiske hensyn og konkurrencemæssige hensyn har en mere beskedne plads.

Dette bærende hensyn kan naturligvis have større eller mindre vægt i de forskellige professioner. Som helbredelse af patienten er lægeprofessionens fornemmeste opgave, således er retsplejens retfærdige fremme advokatens. Andre professioner kan have tilsvarende overordnede etiske mål, der har forrang for den blotte indtjening, medens atter andre, der kan ligge i grænseområdet for det særlige professionsansvar eller konkurrerer med de liberale erhverv, måske er mindre bundet af etikken.¹⁶

Her ses så også forskellen til andre erhverv, der falder uden for området for det særlige professionsansvar såsom de forskellige håndværks-, handels- og industrierhverv. Vel gælder der også for disse erhverv og beskæftigelser et kvalitetskrav, som i øvrigt kan være forskelligt inden for forskellige grene af samme erhverv – og vel gælder der også her en pligt til forudgående information og rådgivning, men denne pligt går i højere grad ud på at give kunden grundlag for at vælge mellem forskellige kvalitetsniveauer i forskellige prisklasser med de deraf følgende fordele og ulemper.

Der er her i højere grad tale om at tilbyde en vare inden for et kvalitets- og priskatalog, samt at kunden i meget vid udstrækning selv er i stand til at vurdere kvaliteten af den pågældende vare og derfor også til selv at kontrollere, om leverancen svarer til tilbud og aftale.

Her savnes det væsentlige element, der er karakteristisk for de liberale erhvervs udøvere: at klienten blindt må stole på den professionelles information og råd og navnlig på, at den professionelle ikke vil tilråde et efterfølgende led – handling eller undladelse – medmindre den professionelles forslag virkelig er i klientens interesse og ligger inden for rammen af det lovlige og etisk forsvarlige.

Klientens økonomiske forhold kan bevirke, at den professionelles forslag til den bedste løsning for klienten ikke kan realiseres; dette gælder fx tandlægearbejde, men kan også være tilfældet med hensyn til bygge- og anlægsarbejder. Den sagkyndige må i så fald give nøje information om de med den billigere løsninger forbundne ulemper og risici og må aldrig tilråde, men direkte fraråde og afslå at udføre projekter og løsninger, der efter den

16. Det kan således efter omstændighederne betragtes som uetisk og stride mod den professionelle etik at give råd om visse skattefiduser og medvirke til deres gennemførelse, selv om gældende lovgivning er overholdt. Denne »service« synes i en vis udstrækning at blive ydet bl.a. af visse pengeinstitutter, jf. Politiken for den 6. november 1990 og kritik heraf af præsidenten for SØ- og Handelsretten Frank Poulsen.

sagkyndiges bedste overbevisning og erfaring ikke kan løse eller afhjælpe klientens problemer.

Som oftest vil den sagkyndige ikke kunne garantere klienten det ønskede eller tilsigtede resultat, men kan kun give en prognose over chancerne for et for klienten gunstigt eller acceptabelt resultat af eventuelle foranstaltninger eller dispositioner. Den professionelle påtager sig således normalt ikke noget garanti- eller resultatansvar.¹⁷

Den professionelle pligt går ud på at give en professionel, forsvarlig og rigtig information, vejledning og rådgivning i overensstemmelse med professionens standard og etik inden for lovgivningens rammer. Dette er kernepunktet i det særlige privatretlige professionsansvar, og det som adskiller det fra ansvaret inden for håndværks-, handels-, landbrugs- og industrierhverv.

Dette er et punkt, som må holdes adskilt fra udførelsen af eventuelle foranstaltninger, dispositioner og handlinger, som informationen og rådgivningen måtte føre til. Denne udførelse skal ske »håndværksmæssigt« forsvarligt og adskiller sig i princippet ikke fra udførelse af ethvert andet »fag« eller »håndværk« uden for de liberale erhvervs kredse. Målestokken er det enkelte fags eller erhvervs »udførelsesnormer«, som i realiteten fastsættes af fagets egne organisationer og kollegiale organer, men under ansvar over for bl.a. domstole, forbrugerombudsmand, diverse klagenævn, forbrugerorganisationer mv.

Skal vi slutte ringen tilbage til bonus pater-konstruktionen, kan det siges, at hvis man skal operere med en særlig professionsansvarlig bonus pater, må han beskrives som en figur, til hvilken der stilles særlig strenge krav med hensyn til at informere, vejlede og rådgive borgerne i anliggender, hvor det er af den største betydning for deres stillingtagen til væsentlige dispositioner af personlig eller økonomisk art, at de kan forlade sig på sagkyndiges råd og vejledning, fordi de selv savner forudsætningerne for at kunne vurdere rådgivningens karat og forsvarlighed; det er i høj grad et spørgsmål om klientens tillid til den professionelle kunnen, saglighed og redelighed.

Dette hænger sammen med, at det normalt er borgeren (klienten), der selv må bære risikoen for et mislykket resultat af den foreslåede og tilrådede disposition eller et resultat, der ikke lever op til klientens forventninger. Klienten har naturligvis mulighed for at bevise, at den professionelle har begået en fejl ved selve udførelsen af de pågældende dispositioner eller foranstaltninger, og at det er denne fejl, der er skyld i det negative resultat. Men

17. Skulle dette undtagelsesvis være tilfældet, kræves en klar, forudgående tilkendegivelse fra den professionelle om, at han over for klienten indestår for, at det ønskede resultat af rådgivningen opnås fx vedrørende visse tandlæge-protesearbejder.

Kapitel 3

erfaringen viser, at det er meget vanskeligt for klienten at føre tilstrækkeligt bevis herfor, netop fordi det drejer sig om et område med indbygget mulighed for fiasko set under klientens synsvinkel. Selv en tilsyneladende oplagt retssag kan tabes, en erfaringsmæssigt banal eller ufarlig operation kan mislykkes, en tilsyneladende sikker pengeanbringelse kan gå skævt osv.osv.

Vi må herefter til slut se på to særspørgsmål.

Som tidligere omtalt vil borgerne kunne søge råd og vejledning hos en eller flere liberale erhvervspraktikere, fx hos en advokat eller hos en revisor eller hos en ejendomshandler til løsning af et bestemt problem.

Betyder dette, at pligten til information, vejledning og råd (og eventuel udførelse på grundlag af den givne rådgivning) over for klienten er den samme, som påhviler henholdsvis advokaten, revisoren og ejendomshandleren? Eller med andre ord: opnår klienten principielt samme retsstilling (beskyttelse), hvad enten han henvender sig til den ene eller den anden?

Svaret må formentlig være, at dette næppe kan antages. For det første kan udgiften for klienten blive af forskellig størrelse alt efter de forskellige branchers salærregler, der afspejler den tilbudte service's omfang og kvalitet. For det andet har hver branche sin udgangsvinkel, baseret på uddannelse og mål, hvortil kan komme forskellighed i deres (stands)etik. Advokaten er ekspert i juridiske anliggender, og hvis klienten lægger primær vægt på det juridiske og retssikkerhedsmæssige aspekt ved problemløsningen, får han – alt andet lige – en større sikkerhed for dennes juridiske og legale holdbarhed, hvis han søger råd hos en advokat, medens han på den anden side kan få større sikkerhed ved at henvende sig til en revisor eller ejendomshandler, hvis han lægger hovedvægten på andre sider af problemløsningen.

Det andet særspørgsmål, der kan opstå, er, om der påhviler specialister et videregående ansvar end det, den almene praktiker har.

Ser man på lægeerhvervet, er det formentlig almindeligt antaget, at ansvaret er differentieret, således at ansvaret har et forskelligt indhold for den almene praktiker og for specialisten. Der må lægges forskellige bonus pater-målestokke til grund for henholdsvis almenpraktikeren og specialisten; dette er blot et andet udtryk for en forskel i pligten over for patienten; denne forskel gælder både information og rådgivning på den ene side og udførelse på den anden. Den almene praktiker dækker et større felt og har dermed på sin vis et bredere ansvarsområde.

Man kan på en vis måde sige, at den almene praktiker har hele patientens sundheds- og sygdomstilstand som ansvarsområde og har som led heri pligt til at henvise patienten til relevante specialister, hvis diagnose- og behandlingsfeltet efter hans ansvarlige skøn, bedømt efter den almene praktikers bonus

pater-figur, ligger uden for almenpraktikerens kundskab og formåen og dermed uden for hans kompetence.

Specialistens ansvar er principielt begrænset til specialets territorium, men ligger inden for dette på et højere skalatrin. Hver specialists information, rådgivning og udførelse må bedømmes ud fra det pågældende speciales bonus pater-figur.

Inden for lægevirksomheden er der et sikkert grundlag herfor. Dette består i den autoriserede tildeling af lægespecialer, jf. § 4 i lov om udøvelse af lægegerning.¹⁸

Spørgsmålet er, om tilsvarende gælder advokatvirksomhed.

Herimod taler, at advokaten efter den almindelige opfattelse, som også ligger til grund for retsplejelovens sjette afsnit om advokater, skal dække alle advokatvirksomhedens områder. Har en borger et juridisk problem, kan han i princippet gå til en hvilken som helst advokat, der har beskikkelse udfærdiget af Justitsministeriet;¹⁹ en sådan advokat skal under ansvar kunne rådgive borgerne om ethvert juridisk problem, dvs. i overensstemmelse med den standard, der gælder for bonus pater-almenpraktikeren.

Samme principielle udgangspunkt gælder i Forbundsrepublikken Tyskland, jf. § 3 I BRAO, hvorefter advokaten er »der berufene unabhängige Berater und Vertreter in allen Rechtangelegenheiten«. Alligevel antages det i Forbundsrepublikken, at der påhviler advokat-specialister en i forhold til den almene praktiker forhøjet standard, hvad angår rådgivning og udførelse inden for specialet.²⁰

Dette strengere ansvar og dermed forbundne højere pligtniveau for specialisten er for mange mandanter (klienter) et motiv til at betjene sig af fagspecialistens rådgivning,²¹ men opfattelsen af et strengere ansvar for specialisten inden for dennes speciale kan naturligvis også hænge sammen med de af de tyske advokatorganisationer i perioden 1986-90 meddelte tilladelser til advokater til efter ansøgning at anvende betegnelsen »Fachanwalt« på et nærmere angivet fagområde, en praksis som nu er legaliseret af lovgivningsmagten fra 1. august 1991 at regne, for så vidt angår de 4 hidtil praktiserede fagområder.²²

18. F.t. lovbekendtgørelse nr. 426 af 19. august 1976. Om en særlig anvendelse af specialistebegrebet inden for lægeområdet se nu § 2, stk. 1, nr. 1, i lov nr. 367 af 6. juni 1991 om patientforsikring.

19. Jf. Rpl. § 119.

20. Se Max Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 288; se endvidere Gottfried Raiser, 2054.

21. Se herom nærmere kapitel 2.

22. Ekkehard Schumann, 2096.

Kapitel 3

I Danmark ses der ikke at foreligge nogen dom, der pålægger »advokatspecialister« et strengere ansvar end det sædvanlige for den almene praktiker, men såfremt der åbnes for officiel anerkendelse af specialer for advokater, må det antages, at disse vil have et strengere ansvar inden for specialet, og det må endda yderligere antages, at hvis en advokat over for mulige klienter giver udtryk for at have en særlig specialviden eller specialkunnen inden for et nærmere angivet felt, som han således angiver at beherske bedre end den »ordinære« advokat, har han derved påtaget sig en videregående forpligtelse over for klienten end sædvanligt. Spørgsmålet behandles nedenfor i kapitel 5.

Et sådant ansvar inden for et autoriseret speciale forudsætter dog nok en tilsvarende højere betaling for information, rådgivning og udførelse.

KAPITEL 4

Er advokatansvaret kontrakts- eller deliktsansvar?

Som nævnt i begyndelsen af kapitel 3 synes det at være en udbredt opfattelse både herhjemme og i udlandet, at det ikke spiller nogen synderlig stor rolle, om man rubricerer erstatningsansvaret for de liberale erhvervs udøvere som et kontraktsansvar eller som et deliktsansvar; det afgørende er, at der er tale om et culpaansvar, der i princippet er ens for alle udøvere af den pågældende profession og er skåret til efter professionens standard. Der har, anfører Gomard,¹ i professionen dannet sig en faglig tradition om, hvordan hvervet skal udøves. Præstationen af en ringere indsats, end fagets tradition kræver, er normalt ansvarspådragende uanset formen for klientens (kreditors) henvendelse. At kreditor kun svarer et ringe eller intet vederlag, eller at han gøres bekendt med, hvordan debitor vil gribe sagen an, påvirker, anfører Gomard videre, i almindelighed ikke afgørelsen af, hvorvidt debitor er ansvarlig, hvis det går galt.

Gomard underkender ikke, at kontraktmæssige synspunkter undertiden kan spille modificerende ind på professionsansvaret, men skyder dog efter A. Vinding Kruses opfattelse dette for meget i baggrunden.²

A. Vinding Kruse finder det af betydning at fremhæve kontraktselementet ved fastlæggelsen af ansvaret inden for de liberale erhverv med undtagelse af ansvaret inden for lægeprofessionen. Når han mener, at kontraktselementet spiller en mindre rolle i forbindelse med lægeansvaret, hænger dette dels sammen med, at lægehjælp nu om dage mere og mere har fået karakter af en »social ydelse«, der skyder kontraktssynspunktet en del i baggrunden, og dels med selve lægegerningens karakter.

Der er formentlig en kerne af sandhed i denne udtalelse vedrørende lægerhvervet. Det væsentlige element her er nok lægegerningens karakter: al lægevirksomhed går ud på at helbrede patienten eller bedre hans tilstand eller forhale en sygdoms fremadskriden; lægens pligt går ud på at løse disse

1. Gomard, 365.

2. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 11.

Kapitel 4

opgaver på grundlag af patientens informerede samtykke; kontraktsaspekter synes der ikke at være plads for her.

Men det er dog nok – når det kommer til stykket – en sandhed med visse modifikationer; disse modifikationer vil få større vægt i takt med en eventuel privatisering af lægevirksomheden, altså i forbindelse med at det offentlige ikke fortsat blot betaler regningen for lægebehandling efter aftalte takster med lægernes organisation. Med fremvæksten af privathospitaler, der giver individuel behandling og service efter aftale, og i et eventuelt kommende system, hvor patienten betaler lægen efter ydelsens omfang og karakter, formentlig dækket via forsikring, kommer kontraktssynspunktet stærkere ind i billedet med den mulige følge, at et eventuelt lægeansvar påvirkes af aftale og betaling.

Når A. Vinding Kruse vil fremhæve kontraktselementet ved de øvrige professioner, skyldes det flere forhold. Han nævner bl.a., at der ikke altid har dannet sig tradition inden for et fag på det felt, hvor konflikt er opstået. I så fald vil den konkrete aftale og dens forudsætninger utvivlsomt hyppigt kunne yde et væsentlig bidrag til fastlæggelsen af, hvilke pligter den pågældende sagkyndige har påtaget sig eller med rimelighed må pålægges.

Endvidere finder Vinding Kruse ikke, at spørgsmålet om vederlagets størrelse er uden indflydelse på ansvarets størrelse.

Vinding Kruse nævner endvidere, at kontraktssynspunktet, ud over selve dets betydning for spørgsmålet om omfanget af pligterne, kan få indflydelse på ansvarets omfang, navnlig i henseende til hæftelsen efter princippet i DL 3-19-2, og ved spørgsmålet om, hvilke personer (personkredse) der kan kræve erstatning. Dette sidste er navnlig relevant i relation til skadelidende ikke-klienter.

Vinding Kruse bemærker videre, at kontraktssynspunktet også kan få betydning for bevisbyrden og for bevisbedømmelsen. Den professionelle kan endvidere have givet et egentligt garantitilsagn, der flytter ansvaret uden for culpareglens rammer. Endelig nævner Vinding Kruse, at kontraktssynspunktet tjener til at fastslå, at det sædvanlige ansvarsgrundlag i disse tilfælde netop er kontraktsrettens culpanorm; fordelene herved er, at man kommer uden om den tvivl, der knytter sig til spørgsmålet om ansvar for »fejlagtig« rådgivning bedømt efter deliktsrettens regler.³

3. Se i det hele A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 10 f. Som den følgende udredning vil vise, synes der at være ikke så lidt hold i Vinding Kruses hovedsynspunkt, at der – i hvert fald inden for advokaterhvervet – må lægges væsentlig vægt på kontrakts- og aftalesynspunkter.

Man kan formentlig konstatere, at det særlige privatretlige professionsansvar befinder sig i mellemområdet eller grænselandet mellem kontraktsansvar og deliktsansvar.⁴ Som et væsentligt element indgår en culpanorm, som for så vidt er den samme, hvad enten man kalder den deliktsrettens eller kontraktsrettens culpanorm.

Indholdet af den er, at den professionelle – hvad enten det gælder rådgivning eller udførelse – skal leve op til den standard eller norm, der er fastsat for professionens acceptable udførelse af professionens arbejdsopgaver. Her gælder nogle minimumskrav, der skal overholdes, hvis ansvarspådragelse skal undgås.

For de professioner, der er omfattet af det særlige professionsansvar, sættes standarden eller normen normalt af den enkelte professions kollegiale organer, kontrolleret af de almindelige domstole eller eventuelle klage- og ankenævn mv.

Dette ansvar har den professionelle, ligegyldigt under hvilken form klientens kontakt med den professionelle etableres, og ligegyldigt om der betales vederlag, og hvor stort vederlaget i givet fald er. Det er et ansvar, der alene har sin grund i udøvelsen af den pågældende profession og omfatter alle arbejdsopgaver, der falder ind under professionens rammer eller af skadelidte naturligt må opfattes som hørende ind under skadevolderens profession.

Der opstår herefter det hovedspørgsmål, om dette standardansvar kan fraviges ved aftale eller som følge af omstændighederne ved den forudgående kontakt mellem den skadelidende og den skadevoldende.

Dette spørgsmål behandles nedenfor i kapitel 5.

Vi koncentrerer os i det følgende udelukkende om advokatansvaret og skal i resten af dette kapitel som baggrund for fremstillingen i kapitel 5 og de følgende kapitler se på, hvad advokatansvaret egentlig omfatter.⁵

Forinden skal vi dog se på spørgsmålet om advokatens eventuelle ansvar over for andre end klienten, når han begår fejl i forbindelse med udøvelsen af advokatvirksomhed, og denne fejl medfører tab for tredjemand. Fejlen begås i forbindelse med udøvelse af advokatarbejdsopgaver i en klients interesse, og

4. Jf. Henning Skovgaard, Offentlige myndigheders erstatningsansvar, 15.

5. For dansk rets vedkommende kan der generelt henvises til A. Vinding Kruse, Advokatansvaret (6. udgave 1990). Hvad angår Forbundsrepublikken Tyskland kan henvises til Max Vollkommer, *Anwaltshaftungsrecht* (NJW-Schriftenreihe, Heft 50 1989). For Englands vedkommende kan bl.a. henvises til Rupert M. Jackson og John L. Powell, *Professional Negligence* (1982), og med hensyn til USA kan nævnes Geoffrey C. Hazard, Jr. og Deborah L. Rhode: *The Legal Profession, Responsibility and Regulation* (Sec. ed. 1988).

Kapitel 4

det er derfor klart, at spørgsmålet er forbundet med særlige problemer i de lande, hvor advokatansvaret betragtes som et kontraktsansvar.

Dette er således tilfældet i Forbundsrepublikken Tyskland. Her betragtes advokatens ansvar over for klienten udelukkende som et kontraktsansvar, eventuelt suppleret med et førkontraktligt ansvar og et efterkontraktligt opfyldningsansvar.⁶

Med hensyn til advokatens ansvar over for tredjemand er udgangspunktet i Forbundsrepublikken, at skade, der skyldes ydelser, der ikke opfylder den indgåede kontrakt mellem mandanten (klienten) og advokaten, ikke kan påberåbes af tredjemand; hvis tredjemand som følge af advokatens mangelfulde opfyldelse af sin kontraktlige forpligtelse over for klienten lider en formueskade, er advokaten i princippet ikke ansvarlig for denne »refleksskade«.⁷

Tredjemand kan dog mere eller mindre intensivt være inddraget i de kontraktlige relationer mellem klient og advokat. I så fald kan et ansvar for advokaten komme på tale, dels hvor tredjemand må anses for at være »berettiget« i henhold til kontrakten (ægte kontrakt til fordel for tredjemand), dels hvor han må betragtes som »beskyttet« af kontrakten (kontrakt med beskyttelsesvirkning for tredjemand).

Den praktiske betydning af advokatkontrakter til gunst for tredjemand er – i modsætning til advokatkontrakter med beskyttelsesvirkning for tredjemand – ikke særlig stor.⁸

Advokatkontrakter med beskyttelsesvirkning for tredjemand blev som selvstændig tilfældegruppe anerkendt ved den såkaldte »testamentssag« fra 1965.⁹ Sagen drejede sig om en arvelader, der havde aftalt med en advokat, at denne skulle sørge for testamentarisk indsættelse af arveladerens datter som enearving. Som følge af advokatens forsømmelse blev der ikke udfærdiget et notarialtestamente herom, således at datteren kun kom til at arve en brøkdel af arveladerens formue i overensstemmelse med arvelovens regler herom.

6. Se Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 221 f.

7. Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 61, med henvisning til retspraksis i note 198.

8. Se Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 65. Som eksempel nævner Vollkommer, Rd.nr. 66, det tilfælde, at en automobilansvarsforsikrer indgår aftale med en advokat om, at denne repræsenterer forsikreren sammen med forsikringstageren i en retssag. Den indgåede kontrakt mellem advokaten og forsikreren betragtes som en advokatkontrakt til gunst for forsikringstageren, og lider denne et formuetaf som følge af en ansvarspådragende fejl fra advokatens side, har forsikringstageren et selvstændigt retskrav mod advokaten.

9. BGH, NJW 1965, 1955, se Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 69 og Rd.nr. 71.

BGH fandt, at datteren som tredjemand havde et skadeserstatningskrav mod advokaten. Efter BGH's opfattelse var advokatkontraktens genstand advokatens medvirken til at gennemføre en testamentarisk begunstiggelse af datteren, således at advokatkontrakten umiddelbart havde en »tredjemandsbeskyttende« karakter.¹⁰

Et specielt problem er spørgsmålet om advokatens forpligtelse og eventuelle ansvar over for mandantens (klientens) medkontrahent eller modpart. Denne er tredjemand i forhold til advokaten. For at varetage klientens interesse og løse sin opgave på tilfredsstillende vis er det imidlertid ofte nødvendigt eller hensigtsmæssigt for advokaten at træde i forbindelse med klientens modpart,¹¹ fx med henblik på at opnå et udenretligt forlig i en retsstrid mellem klienten og dennes modpart. Vollkommer anfører og – synes det – med rette, at her træder advokatens stilling som »Organ der Rechtspflege« klart frem.

Klientens modpart kan nære en berettiget mistillid til sin personlige modpart, men bør kunne nære en berettiget tillid til, at dennes advokat fremstiller den retlige problemstilling fair og sagligt og ikke klart stridende mod sin professionelle viden og etik. Hvis advokaten ikke opfylder denne standard, kan erstatningsansvar komme på tale over for klientens modpart.

Der er i Forbundsrepublikken forskellige opfattelser i retspraksis og teori af det dogmatiske grundlag for dette informations- og oplysningsansvar for advokaten over for klientens modpart. Nogle opfatter det som baseret på kontraktlige¹² eller kontraktlignende¹³ relationer mellem advokaten og klientens modpart; andre opfatter ansvaret som et særligt tillids- eller professionsansvar, og atter andre betragter ansvaret som et egentligt deliktsansvar.¹⁴

Det vil føre for vidt her at gå ind på disse forskellige teoretiske løsningskonstruktioner;¹⁵ det skal blot bemærkes, at der utvivlsomt efter tysk ret påhviler advokaten et ansvar over for klientens modpart i forbindelse med den kontakt, han i sin klients interesse har med modparten, for information, oplysninger og eventuelle anbefalinger med henblik på at opnå en udenretlig løsning af bestående konflikter eller modstående interesser.

10. En del andre eksempler fra tysk retspraksis omtales af Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 71.
11. Se Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 72.
12. Dvs. selvstændig – i reglen stiltiende indgået – oplysningskontrakt mellem advokatens og klientens modpart.
13. Den såkaldte culpa in contrahendo.
14. Se Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 72, med henvisninger til litteratur og retspraksis.
15. Se herom nærmere Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 70.

Kapitel 4

Et egentligt deliktsansvar for advokaten over for tredjemand kan efter tysk ret opstå i visse tilfælde.¹⁶ Som eksempel kan nævnes, at en advokat foranlediger udpantning af eller udlæg i en genstand, om hvilken han ved eller efter sagens omstændigheder burde vide, at den ikke tilhører skyldneren, til dækning af dennes gæld til klienten. Endvidere kan nævnes, at en advokat indleder eller gennemfører ikke-retfærdiggjorte retsskridt mod tredjemand og derved volder denne skade i beskyttede retsgoder, fx i forbindelse med indgivelse af ubegrundet konkursbegæring o.l.

I England var det indtil ca. 1940 almindeligt antaget, at en solicitor var ansvarlig over for sin klient både i kontrakt og uden for kontrakt (in tort). The Court of Appeal fastslog imidlertid i sagen *Groom v. Crocker*, at der ikke påhvilede en solicitor nogen pligt over for klienten ud over de kontraktlige pligter, der flød af den mellem advokaten og klienten indgåede kontrakt (retainer), og i de følgende 37 år blev *Groom v. Crocker* fulgt uden vaklen, men der blev derefter i et par sager sat spørgsmålstegn ved dommens rigtighed, og siden afgørelsen i sagen *Midland Bank v. Stubbs & Kemp* i 1979 ligger det fast, at en solicitor har pligt til at vise omhu (duty of care) over for sin klient uafhængigt af og i supplement til sine kontraktlige pligter over for klienten. Hvis et brud på denne pligt fører til tab for klienten, er advokaten ansvarlig både i og uden for kontrakt.¹⁷

Hvad angår spørgsmålet om en advokats eventuelle ansvar over for tredjemand, var det indtil for nylig almindeligt antaget, at en solicitor ikke havde nogen pligt til at vise omhu (duty of care) over for personer, der ikke var hans klienter.¹⁸

Den første engelske sag, hvori spørgsmålet i nyere tid var til behandling, var en sag fra 1980 (*Ross v. Caunters*).¹⁹ Et advokatfirma havde påtaget sig at udfærdige et testamente, hvori sagsøgeren af testator var indsat som begunstiget (beneficiary). Advokatfirmaet sendte testamentet til testator til underskrift, men glemte at oplyse, at det ikke måtte bevidnes af den begunstigedes ægtefælle. Da testamentet var modtaget tilbage, bemærkede advokatfirmaet ikke, at det ene af de atterende vidner var den begunstigedes (sagsøgerens) ægtefælle. Følgen heraf var, at sagsøgeren gik glip af sin begunstivelse efter testamentet.

16. Se nærmere Vollkommer, *NJW-Schriften* 50, Rd.nr. 244-261.

17. Se til det anførte *Jackson og Powell*, 4.05, og *J.M. Kaye*, 680 ff., der stiller sig skeptisk over for det ræsonnement, som *Oliver J.* har gjort i den nævnte sag til støtte for kovendingen.

18. Jf. *Jackson og Powell*, 4.11.

19. (1980) 1 Ch. 297.

Det sagsøgte advokatfirma bestred ikke, at det havde begået en fejl, men hævdede, at det ikke havde nogen forpligtelse over for sagsøgeren.

Retten fandt imidlertid, at en sådan forpligtelse bestod i det foreliggende tilfælde, hvor advokaten var instrueret af sin klient om at udføre en foranstaltning, som ville medføre en fordel for en identificeret tredjemand; advokaten måtte under disse omstændigheder indse, at det drejede sig om en bestemt person, som måtte være så tæt og direkte berørt af hans (advokatens) handlinger eller undladelser, at advokaten måtte forudse, at denne tredjemand sandsynligvis ville lide skade, hvis advokaten begik en fejl.²⁰

Ifølge Jackson og Powell er konsekvensen af denne dom ret beskeden, idet den begrænser advokatens pligt til kun at omfatte »an identified third party«, som advokatens klient ønsker skal have en fordel eller begunstigelse, hvis juridiske gyldighed klienten engagerer advokaten til at sørge for.²¹ Men domstolene har mulighed for ved fremtidige afgørelser at udvide en advokats pligter over for tredjemand i tilslutning til eller som en konsekvens af de kontraktlige pligter, som advokaten påtager sig over for klienten, og dermed statuere, at advokaten kan pådrage sig en ikke-kontraktlig forpligtelse og et dermed forbundet ansvar over for tredjemand.²²

Ser vi på retstilstanden herhjemme, må det formentlig antages, at domstolene ville komme til samme resultat som i de citerede tyske og engelske domme, uden at det ville have voldt tilsvarende dogmatiske problemer.²³

Over for tredjemand bør der være et afledet ansvar i forbindelse med løsning af de advokatopgaver, advokaten kontraktligt har forpligtet sig til at udføre i klientens interesse.

Dette gælder ikke blot i de klare tilfælde, hvor klientens interesse kun realiseres, hvis tredjemand opnår en tilsigtet rettighed eller fordel, fx at en begunstiget virkelig også opnår den rettighed, som det var testators hensigt, han skulle opnå ved en bestemmelse i testamentet.

Det må også gælde i al almindelighed, at advokaten udfører sine kontraktlige forpligtelser over for klienten på en sådan måde, at han ikke samtidig handler retsstridigt over for tredjemand, dvs. at han ved udførelsen af sit mandat for klienten tager det skyldige hensyn til tredjemands retsbeskyttede interesse, som god advokatskik kræver – fastlagt af advokaternes kollegiale organer eller

20. Her hengivet efter Jackson og Powell, 4.13.

21. Jackson og Powell anfører, 4.14, at afgørelsens ratio fx vil dække det tilfælde, at en solicitor er blevet instrueret om at udarbejde et båndlæggelsesdokument, hvorefter en formue reserveres til fordel for en navngiven tredjemand.

22. Jackson og Powell, anf. st.

23. Om advokatens ansvar over for tredjemand kan i øvrigt henvises til A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 129 ff.

Kapitel 4

eventuelt i retspraksis. Her må der lægges vægt på advokatens dobbelte rolle som varetager af klientens interesse og som retsplejens og retfærdighedens tjener.

Hvor vidtgående denne pligt er over for tredjemand kan nok være vanskeligt at præcisere. Det siger dog sig selv, at den er mindre vidtgående end pligten over for klienten.

Mindst vidtgående er den i de tilfælde, hvor der består en egentlig retstvist eller retlig konflikt, der gør det naturligt, at tredjemand engagerer egen advokat, hvis han ikke tør løbe risikoen ved at handle på egen hånd. I sådanne tilfælde vil der antagelig højst påhvile klientens advokat en pligt til fair orientering af tredjemand om, hvordan advokaten på klientens vegne opfatter konflikten retligt vurderet og til fair forelæggelse af udenretlige løsningsforslag, eventuelt ledsaget af et råd om, at tredjemand søger bistand hos egen advokat, afhængig af sagens formodede økonomiske eller ideelle betydning for ham.

Det er ikke i samfundets interesse, at hver part i et mellemværende, der har juridiske eller retlige aspekter, altid repræsenteres ved hver sin advokat. Et klart eksempel herpå er berigtigelse af ejendomshandler. For disse gælder, at der normalt ikke består nogen retstvist mellem parterne; der er indgået en aftale, og vilkårene er man enige om, det drejer sig kun om at få aftalen sat på den juridiske form, som lovgivningen foreskriver, bl.a. for at beskytte køberen mod senere godtroende omsætningserhververe og overdragerens kreditorer. Der er tale om juridisk håndværk, og til at udføre dette er én advokat normalt tilstrækkelig.

Men også her må det understreges, at advokaten har en videre forpligtelse over for sin klient end over for dennes medkontrahent.

Dette illustreres udmærket af en ganske ny dom, der er refereret i U.1991.401.

I den pågældende sag skulle en advokat berigtige en ejendomshandel, hvori et ejendomsselskab var indtrådt som køber i stedet for den oprindelige køber, som var repræsenteret af advokaten. Ejendomsselskabet modtog telefoniske henvendelser om, at en servitut fra 1892 hindrede byggeri på den pågældende grund, og henvendte sig derefter til advokaten. Denne vidste, at selskabet opførte og solgte ejendomme, og at det havde fået foretaget landinspektørundersøgelse vedrørende tinglyste servitutter mv. på grunden. Advokaten svarede skriftligt selskabet, at han gik ud fra, at selskabet havde kontrolleret servituttens indhold, men spurgte, om servituttens indhold gav anledning til tilbageholdelse af købesummen.

Det måtte lægges til grund, at ejendomsselskabet telefonisk over for advokaten havde meddelt, at selskabet uanset en teoretisk risiko med

servitutten ikke ønskede, at han skulle holde købesummen tilbage. Under disse omstændigheder fandt Højesteret, at selskabet ikke kunne bebrejde advokaten, at han ikke foretog yderligere undersøgelser vedrørende servitutten fra 1892.

I modsætning hertil havde Landsretten tidligere fundet advokaten ansvarlig over for selskabet, fordi han ikke, når han berigtigede handelen, havde ladet de tinglyste dokumenter undersøge nærmere, herunder rekvireret en genpart af 1892-servitutten, da dens fulde ordlyd ikke fremgik af tingbogen. Advokaten burde derefter efter Landsrettens opfattelse på en klar og tydelig måde have meddelt selskabet resultatet af sine undersøgelser, således at det havde mulighed for på egen hånd at vurdere den risiko, der var forbundet med handelens gennemførelse.

Over for klienten selv ville advokaten antagelig have pligt til af egen drift at foretage en nøje undersøgelse af servitutten, i hvert fald når han var blevet gjort opmærksom på, at den kunne volde problemet for opnåelse af klientens formål med handelen.

A. Vinding Kruse har fremstillet advokatens ansvar herhjemme i bogen »Advokatansvaret«, og der kan i det store og hele henvises til denne fremstilling med dens henvisninger til retspraksis og litteratur.

Det kan tiltrædes, at advokatens virksomhed kan opdeles i 2 hovedelementer: en sagkyndig rådgivning og – i fortsættelse af denne rådgivning – en sagkyndig arbejdspræstation.²⁴ Det bør dog understreges, at der forud for rådgivningen eller som et præliminært element heri går en fyldestgørende information, der sammen med rådgivningen danner basis for klientens egen informerede beslutningstagning i relation til de problemer eller spørgsmål, til hvis løsning klienten ønsker advokatens bistand.

Advokaten kan dog naturligvis ikke give klienten fornøden information og rådgivning, før det faktiske sagsforhold er tilstrækkelig oplyst. Advokatens allerførste opgave går derfor ud på at få dette klarlagt ved udspørgen af klienten, læsning og undersøgelse af breve, dokumenter mv. og foretagelse af eventuelle yderligere efterforskningsskridt; først så kan advokaten på forsvarlig måde informere klienten om, hvilke handlemuligheder der foreligger, og give råd om, hvordan klienten bør eller kan forholde sig efter advokatens mening.²⁵

Denne tvedeling i rådgivning (inclusive forudgående information) og udførelse gælder i relation til al advokatvirksomhed, altså også i de tilfælde hvor klienten møder op med en forud truffet beslutning, fx om at oprette et testamente. Det kan jo forekomme, at klientens beslutning efter advokatens

24. A. Vinding Kruse, *Advokatansvaret*, 12.

25. For tysk rets vedkommende se *Vollkommer*, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 89 ff.

Kapitel 4

professionelle, objektive opfattelse ikke synes velbegrunderet eller synes at have konsekvenser, som klienten ikke har forudset og ikke ønsker. I så fald har advokaten pligt til at informere og rådgive klienten herom og eventuelt fraråde klienten at gennemføre sin beslutning og efter omstændighederne – hvis klienten fastholder denne – afvise at yde sin medvirken til dens gennemførelse.

Den nævnte tvedeling af advokatvirksomheden er noget meget centralt. Det første element heri: rådgivning på grundlag af forudgående information er som nærmere uddybet foran i kapitel 3 det element, der danner basis for det privatretlige professionsansvar som et særegent erstatningsansvar; det andet element: den professionelle udførelse af den foranstaltning eller disposition, som klienten på grundlag af advokatens information og rådgivning træffer beslutning om, er ikke i princippet forskelligt fra det udførelsesansvar, der påhviler ethvert fags eller enhver professions udøvere, altså også de fag og professioner der falder uden for området for det særlige professionsansvar.

Der vil dog også med hensyn til resultatet af udøvelsen ofte være den forskel i forhold til resultatet af de andre fags virksomhed, at der ikke på forhånd kan garanteres klienten eller kunden det ønskede udfald eller resultat, hvilket som regel vil være tilfældet for de øvrige fags eller professioners vedkommende: anlægsgartneren, der anlægger en terrasse til huset, kan stå inde for, at terrassen bliver som beskrevet og aftalt; advokaten kan derimod ikke love, at retssagen vindes, eller at den offentlige myndighed giver den ansøgte dispensation, selv om prognosen på grundlag af foreliggende praksis eller oplysninger er særdeles god.

Østre Landsret har i præmisserne til en dom af 2. december 1986 udtalt, at fortolkning af vanskeligt tilgængeligt lovstof hører til en advokats klassiske opgaver.²⁶ Heraf synes at følge, at advokaten har en absolut pligt til at kende eller efter behov gøre sig bekendt med den gældende lovgivning i alle dens detaljer i den udstrækning, den er kundgjort, dvs. optaget i Lovtidende.²⁷ Denne pligt gælder ikke alene lov, men også de i henhold til en lov fastsatte

26. U.1989.394, 397.

27. Advokaten har derimod næppe nogen ubetinget pligt til at gøre sig bekendt med fremsatte lovforslag, da det jo – selv om de er fremsat af regeringen – kan være usikkert, om de vedtages af Folketinget, i hvert fald i den foreliggende form og med det foreliggende indhold, specielt når der er tale om en mindretalsregering.

bekendtgørelser, der nærmere udmønter loven, så snart de er kundgjort i Lovtidende.²⁸

Ukendskab til loven, selv den nyeste,²⁹ diskulperer ingen advokat, når

28. I Forbundsrepublikken Tyskland kræver domstolene, at advokaten har kendskab til lovgivningen på de retlige hovedområder og på de specialområder, som han sædvanligvis beskæftiger sig med i sin praksis. Der kræves endvidere kendskab til de i de officielle domssamlinger og de almindelige juridiske fagtidsskrifter offentliggjorte domme samt til den litteratur, der kommenterer disse domme. Nogle domme har dog villet gøre advokaten ansvarlig for enhver retsvildfarelse, se nærmere Gottfried Raiser, 2050, og Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 119 ff. Herhjemme kræves det antagelig, at advokaten kender eller efter konkret behov gør sig bekendt med de i Ugeskrift for Retsvæsen offentliggjorte domme, der er relevante i det konkrete tilfælde, endvidere den litteratur der er henvist til i noterne til disse domme samt relevante kommentarer til højesteretsdomme og anden relevant, almindelig anerkendt juridisk litteratur. Problemet opstår formentlig først og fremmest i forbindelse med advokatens information og rådgivning, derimod i mindre grad i forbindelse med førelse af en retssag for domstolene.
29. Målestokken må være, om advokaten tidsmæssigt kan nå at indrette sin rådgivning – og eventuelt opgaveudførelse – efter den nye lovs vedtagelse. I den nævnte sag U.1989.394 drejede det sig om en ved lov af 9. juni 1982, bekendtgjort i Lovtidende den 12. juni 1982, gennemført ændring af skattelovgivningen, hvorved muligheden for skattefradrag af tab på spekulationskøb bortfaldt fra den 1. juli 1982. Lovforslaget blev fremsat i Folketinget den 28. april 1982. Ved ikke at have informeret klienten om denne lov, der betød, at klientens tab ved salg efter den 1. juli 1982 af en ejerlejlighed, der indgik i et af klienten opført dobbelthus, ikke – i modsætning til tidligere – kunne fratrækkes ved opgørelsen af den skattepligtige indkomst, havde advokaten efter Landsrettens opfattelse, der senere blev tiltrådt af Højesteret, begået en ansvarspådragende fejl. Fra lovens kundgørelse i Lovtidende den 12. juni 1982 og til indtræden af dens virkning den 1. juli 1982 var der således godt 14 dage, men denne tidsperiode var både efter Landsrets og Højesterets opfattelse en tilstrækkelig margin for advokaten; dette måtte imidlertid ses i lyset af, at det klart var tilkendegivet advokaten, at fradragsretten for tabet ved salget af ejerlejligheden var en afgørende forudsætning for klienten. Af dommen kan dog nok generelt udledes, at en advokat har pligt til nøje at gøre sig bekendt med den relevante lovgivning, herunder den allernyeste, der er afgørende for, om klienten kan eller ikke kan opnå det resultat, som han klart tilkendegiver over for advokaten er af afgørende betydning for ham. – Noget andet er, at det i en sag som den beskrevne ofte kan være vanskeligt for klienten at bevise, at han har lidt et tab. I den nævnte sag fandt således både Landsret og Højesteret, at det måtte henstå som så usikkert, om klienten ville og kunne have begrænset sit tab ved salg af ejerlejligheden, inden de nye regler fik virkning, at der ikke var grundlag for at fastslå, at tabet skyldtes advokatens fejl. Klientens tidsmargin var jo kun ca. 14 dage. – Klienten ville naturligvis have haft længere tid til sin rådighed, hvis advokaten allerede på grundlag af lovforslagets fremsættelse i Folketinget havde informeret klienten om den (eventuelt) kommende lovændring, men det er nok med rette, at dette ikke kræves af advokaten. Selv om et lovforslag fremsættes af den ansvarlige fagminister, er det i mindretalsregeringer ofte meget usikkert, om forslaget bliver vedtaget, i hvert fald i den form,

Kapitel 4

kendskabet er af afgørende betydning for advokatens rådgivning og betjening af klienten, og specielt ikke når klienten over for advokaten har lagt afgørende vægt på det pågældende element, således som klienten i den nævnte landsretssag havde gjort det med hensyn til opnåelse af et fradrag i den skattepligtige indkomst.³⁰

Det følger imidlertid videre af den nævnte dom, at advokaten ikke alene skal kende relevant lovgivning, så snart den er offentlig tilgængelig, men også være i stand til at fortolke den i overensstemmelse med almindelig juridisk metode med henblik på at fastslå, hvad lovens virkninger er for det problem, som klienten har henvendt sig til advokaten for at få klaret.

A. Vinding Kruse anfører,³¹ at rådgivning om retsspørgsmål og retsregler er advokatens egentlige domæne. Det er for denne rådgivnings vedkommende, hans særlige kundskab skal borge, og hans ansvar må her bedømmes efter den fagmæssige målestok. Ved den nærmere bedømmelse af ansvaret finder Vinding Kruse, at man formentlig må sondre imellem, om det drejer sig om et vanskeligt og intrikat juridisk problem, eller om det drejer sig om klare retsregler, hvis indhold ikke åbner mulighed for rimelig tvivl.

Denne sondring synes ikke accepteret af den nys nævnte dom i U.1989.394, for så vidt som A. Vinding Kruses udtalelse tager sigte på fortolkningen af komplicerede lovregler på et kompliceret område og deres samspil med andre lovregler, således som det var tilfældet i den nævnte sag.

A. Vinding Kruse går endvidere ind for³² at lade advokaten være ansvarsfri, når den begåede fejl skyldes ukendskab til specielle, navnlig nye, lovbestemmelser, der til eksempel er »gemt« hen i et lovkompleks, hvor man ikke ville forvente en bestemmelse om det pågældende forhold. Han anbefaler en

hvori det er fremsat. – Det bør i øvrigt nævnes, at med den moderne teknologi er det muligt for advokater (og andre) i løbet af få minutter at gøre sig bekendt med den til enhver tid gældende ajourførte lovgivning på et hvilket som helst område, bl.a. ved at anvende Retsinformation, der giver oplysning om nye love og bekendtgørelser, så snart de er optaget i Lovtidende. – Dommen fra 1989 indebærer også, at advokater har pligt til at fortolke de nye love. Den sagsøgte advokat anførte til sit forsvar, at det ikke af selve teksten i loven af 9. juni 1982 fremgik, at adgangen til at fratække spekulations- tab bortfaldt. Ophævelsen af fradragsmuligheden fremgik kun ved en fortolkning af loven, og det kunne ikke forventes, at advokater straks ved lovens kundgørelse skulle blive opmærksom på denne fortolkning. Hertil bemærkede Landsretten i sine præmisser, at »det er muligt, at bortfaldet af fradragsmuligheden ikke er umiddelbart indlysende efter lovteksten, men fortolkning af vanskeligt tilgængeligt lovstof hører til en advokats klassiske opgaver«.

30. Dommen er nærmere omtalt i note 29.

31. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 18.

32. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 22. Samme synspunkt er endvidere stærkt understreget s. 87.

skønsregel, der lader advokaten være ansvarsfri, dersom den pågældende retsregel er så speciel eller »bortgemt«, at det ville være helt urimeligt at forlange, at vedkommende advokat burde kende den.

Han anfører som støtte for en sådan regel sagen U.1977.50.H. I denne sag havde en advokat på en klients vegne i en sag om udstykning af en lejlighed i ejerlejligheder i København den 6. december 1968 rettet henvendelse til en landinspektør med henblik på udstykningssagens ekspedition. Siden 1967 behandlede udstykningssager i København imidlertid af stadskonduktøren. Der var altså tale om en fejlekspedition fra advokatens side. Landinspektøren gjorde advokaten opmærksom herpå og sendte efter aftale sagen tilbage til advokaten, der modtog den tilbage den 11. december 1968.

Samme dato blev der i Folketinget fremsat et lovforslag, der strammede reglerne om udstykning af ejendomme i ejerlejligheder. Hvis forslaget blev vedtaget, ville det forhindre udstykning af klientens lejlighed. Ifølge forslaget havde dette virkning tilbage til fremsættelsesdatoen den 11. december 1968.

Forslaget blev senere vedtaget som lov nr. 288 af 18. juni 1969, hvis § 2 bestemmer, at de nye skærpede regler ikke finder anvendelse, hvis ejeren inden den 11. december 1968 har anmodet en landinspektør om attestation af den til tinglysning fornødne fortegnelse over ejerlejlighederne.

Klienten anlagde erstatningssag mod advokaten begrundet med, at sagen på grund af en ekspeditionsfejl af den hos den sagsøgte advokat ansatte advokat, der behandlede sagen, ikke i tide var fremsendt til stadskonduktøren i København.

Både Landsret og senere Højesteret frifandt den sagsøgte advokat. Vel havde dennes medarbejder begået en ekspeditionsfejl ved ikke at sende udstykningssagen til rette adressat, som han burde vide hvem var,³³ men begge retsinstanser fandt ikke, at det kunne bebrejdes den sagsbehandlende advokat, at han ikke havde regnet med muligheden af tilbagevirkende kraft til fremsættelsesdatoen af det i dagspressen forud omtalte lovgivningsinitiativ om skærpelse af betingelserne for udstykning af ejendomme i ejerlejligheder.

Denne sag synes ikke at kunne tages til indtægt for A. Vinding Kruses skønsregel. Det samme synes at være tilfældet, for så vidt angår højesteretsdommen i U.1985.489, som efter Vinding Kruses opfattelse harmonerer med hans skønsregel.³⁴ Denne sag drejede sig om en advokats ansvar for ydelse af bistand i forbindelse med behandling af et dødsbo.

33. Rette adressat fremgik af bekendtgørelse nr. 9 af 17. juni 1967, hvori var fastsat, at anmodning om opdeling af ejendomme i ejerlejligheder for Københavns vedkommende skulle fremsættes for stadskonduktørens direktorat.

34. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 95.

Kapitel 4

Afdøde havde ejet en landbrugsejendom, som skulle overtages af den ene af 2 arvinger (arving A), medens den anden (arving B) skulle fyldestgøres for sin arv ved udstedelse af pantebrev i ejendommen. I stedet for at ordne forholdet således, at de 2 arvinger succederede i afdødes skattemæssige stilling hver for halvdelen og derefter have ladet arving B overdrage sin halvdel til arving A, hvilket ville have været den skattemæssigt gunstigste løsning for arvingerne, blev boet delt og udlagt til de 2 arvinger, hver for sin del, hvorefter arvingerne blev beskattet heraf. Dette betød, at der ikke kunne gives henstand for betaling af særlig indkomstskat, en løsning der i skattemæssig henseende ikke var tilfredsstillende.

Der blev anlagt erstatningssag mod advokaten for mangelfuld rådgivning med hensyn til de alternative muligheder, der havde forskellig skattemæssig virkning for arvingerne.

Højesteret frifandt – ligesom tidligere Landsretten – den sagsøgte advokat. Højesteret udtalte, at da advokaten havde påtaget sig at bistå arvingerne med behandlingen af det privatskiftede bo, havde han en selvstændig pligt til at rådgive dem om den fremgangsmåde med hensyn til udlæg af landejendommen, som måtte være den fordelagtigste, herunder i skattemæssig henseende. Den beregning, der lå til grund for erstatningskravet mod advokaten, forudsatte imidlertid anvendelse af en fremgangsmåde ved arving A's erhvervelse af ejendommen, som ikke naturligt kunne udledes af reglerne i kildeskatteloven om beskatning af dødsboer sammenholdt med reglerne i den dagældende lov om særlig indkomstskat vedrørende beskatning af fortjeneste ved afståelse af fast ejendom. Fremgangsmåden kunne heller ikke i øvrigt antages at have været således kendt på daværende tidspunkt, at oplysning herom måtte gives for at opfylde kravet om korrekt og fyldestgørende rådgivning.

Forholdet var altså det, at den alternative erhvervelsesmåde, der betød udsættelse med betaling af den særlige indkomstskat, indtil salg af ejendommen til tredjemand skete, ikke fremgik af de relevante love eller offentliggjorte og kundgjorte bestemmelser udstedt i henhold til disse love, og fremgangsmåden var heller ikke almindelig kendt, så den naturligt måtte indgå som et fast led i advokaters rådgivning på det pågældende område.

Dommen ses derimod ikke at kunne tages til indtægt for en almindelig anerkendelse af et ansvarsfriområde for advokater, bestående af helt specielle eller »borgemte« lovbestemmelser.

Principielt kan man næppe stille strengere krav til advokaten, end at han gør sig bekendt med alle retsregler (love, bekendtgørelser mv.), selv de nyeste, der er relevante for løsningen af den (rådgivnings)opgave, klienten henvender sig

til ham om. Man kan altså normalt ikke kræve, at han foruddiskonterer kommende lovgivning fx via dagspressen.³⁵

Med hensyn til vedtagne love og kundgjorte bekendtgørelser mv. vil det imidlertid være meget betænkeligt at anerkende et »friområde« for advokater bestående af meget specielle eller »bortgemte« bestemmelser. Disse skal jo straks efterleves af borgerne, og det er jo netop advokatens opgave på borgerens (klientens) vegne at være absolut ajour med den til enhver tid gældende lovgivning netop for at sikre klienten, at han handler inden for lovgivningens rammer og kan udnytte lovgivningens muligheder fuldt ud.

Som begrundelse for sin skønsregel anfører A. Vinding Kruse,³⁶ at et krav til advokaten om at kende alle retsregler efter omstændighederne kan virke særdeles hårdt, når man betænker, hvilken uhyre flom lovgivningen nu om stunder er svulmet op til. Det er – siger Vinding Kruse – »en udvikling, der ganske vist til dels er blevet nødvendiggjort af nutidens komplicerede samfundsforhold, men som i vidt omfang tillige – må det tilføjes – er blevet drevet frem af vor tids ubændige trang til at give detaljerede og indviklede lovregler om alt mellem himmel og jord«.

Hertil kunne man føje, at det i de kommende år ikke bliver mindre indviklet med den rivende udvikling af EF-fællesskabsretten, specielt i relation til realiseringen af Det Indre Marked.

Men dette er rent faktisk en kendsgerning, som advokatstanden må tage til efterretning og indrette sig efter. Det kan godt være, at det bliver en uoverkommelig opgave for den almene praktiker, selv om han naturligvis kan få god hjælp af teknikken, fx ved at abonnere på Retsinformation, hvor han i løbet af minutter kan få alle relevante lov- og retsdata vedrørende et hvilket som helst emne frem på skærmen.

Men det fremtidige marked er formentlig specialistens på de forskellige særområder, som specialisten dækker. Hvad angår denne, synes der i hvert fald ikke at være grundlag for at anerkende noget »friområde« for ansvarsfrihed inden for specialet. Og med hensyn til den almene praktiker synes det også

35. Navnlig med hensyn til skatte- og afgiftsændringslove, hvis formål er at stoppe utilsigtede virkninger af eller huller i den gældende lovgivning, der fx muliggør urimelig skattetækning e.l., forekommer det, at lovændringer har virkning tilbage til tidspunktet for fremsættelsen i Folketinget. Hvis det er et spørgsmål, der er meget røre om, og som derfor omtales i dagspressen, bør advokaten, navnlig hvis han er »specialist« på området, være opmærksom på debatten. Spørgsmålet er imidlertid, om domstolene vil stemple tilbageholdenhed fra advokatens side som ansvarspådragende over for klienten, da det jo eventuelt drejer sig om »uetiske« transaktioner eller dispositioner. Det skal i denne forbindelse bemærkes, at man langt hen ad vejen kan tiltræde A. Vinding Kruses synspunkter til dette spørgsmål, se Advokatansvaret, 97 ff.

36. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 22 f.

Kapitel 4

mest rimeligt, at denne, når han påtager sig en opgave, er ansvarlig for fuldt ud at kende de relevante retsregler.

Her kan salærspørgsmålet måske komme til at spille en fremtidig rolle. Hvis det bliver dyrere for klienten at benytte en specialist end en almen praktiker, må klienten kunne stille strengere krav til den service, specialisten yder. Ved i stedet at benytte en almenpraktiker til et ganske særligt specialområde løber klienten en risiko for ikke at få en »topservice«.

Medens der normalt synes at måtte stilles krav til advokaten om, at han har fuldt kendskab til de gældende love og andre retsregler, der er relevante i relation til klientens problemstilling, synes der at blive stillet mindre strenge krav til advokatens tilvejebringelse af eller belysning af de faktiske kendsgerninger, der indgår i sagen, og til advokatens anvendelse af retsreglerne på sagens fakta.

Sagsforhold kan ofte være vanskelige at udrede. Det vil ofte kræve et tidrøvende arbejde, og advokaten kan ikke for klientens regning tillade sig at anvende ubegrænsede eller umådeholdent store ressourcer herpå.

Til illustration heraf kan nævnes sagen U.1990.363.Ø.L.K. Sagsøgeren havde opnået fri proces i en erstatningssag, hvor påstanden lød på betaling af 2.355 kr. Da det havde voldt vanskelighed at oplyse faktum, havde den beskikkede forsvarer anvendt 26½ time ud over domsforhandlingens 5 timer. Sagsøgeren måtte i overensstemmelse med rettens tilkendegivelse hæve sagen. Sagens omkostninger blev ophævet, og retten tillagde sagsøgerens advokat et salær på 18.000 kr. + moms, beregnet på grundlag af advokatens tidsforbrug og sædvanlig timetakst. Sagen blev af sagsøgerens forsikringsselskab, der som retshjælpsforsikrer skulle betale advokatsalæret, køret til Landsretten med påstand om nedsættelse til (højst) 5.000 kr. + moms svarende til det dobbelte af sædvanligt proceduresalær, beregnet efter sagsgenstandens størrelse.

Landsretten, der fulgte denne påstand, udtalte: »Salær til beskikkede advokater fastsættes med udgangspunkt i de vejledende salærtakster og med hensyntagen til det opnåede resultat, sagens beskaffenhed og arbejdets omfang.³⁷

I det foreliggende tilfælde er der ikke grundlag for at betvivle, at den beskikkede advokat har anvendt det timetal til sagens behandling, som er oplyst, og en forhøjelse af salæret er for så vidt begrundet.

Imidlertid finder Landsretten, at det bør tilstræbes, at fri proces og retshjælpsforsikring ikke fører til, at sager, der ikke har principiel karakter eller på anden måde særlig betydning, belastes med omkostninger, som åbenbart og

37. Denne udtalelse blev senere tiltrådt af Højesteret, U.1990.885, der dog forhøjede salæret til 12.000 kr.

væsentligt overstiger, hvad det måtte antages, at en part i en tilsvarende sag, der selv skulle betale udgifterne ved sagsanlægget, ville være villig til at udrede.«³⁸

Spørgsmålet om en advokats forpligtelse til at søge sagsforholdet oplyst behandles også i sagen U.1990.43.H, hvori sagsøgeren nedlagde påstand om, at den sagsøgte advokat i en politisag, der tillige omfattede sagsøgerens erstatningskrav (mod en under politisagen medtalt i en færdselssag), ikke udførte hvervet som sagsøgerens advokat på fuldt forsvarlig måde; efter sagsøgerens påstand blev sagen derfor ført på et ufuldstændigt grundlag for byretten.

Hverken Landsretten eller senere Højesteret fandt grundlag for at fastslå, at den sagsøgte advokat havde begået ansvarspådragende fejl ved førelsen af sagen før eller under domsforhandlingen ved den pågældende byret.

Advokatens klient havde ønsket at anke byrettens dom til Landsretten, men ankefristen blev overskredet, fordi advokaten ikke havde kendskab til, at anke reglerne var blevet ændret. Som følge heraf blev sagen afvist ved Landsretten. Både Landsret og Højesteret fastslog, at dette var en klar professionel fejl (advokatfejl), der bevirkede, at klienten mistede muligheden for inden for en rimelig tid efter trafikulykken at få foretaget en prøvelse af skyldforholdet på et mere fyldestgørende grundlag end for byretten.³⁹

En gennemlæsning af dommen synes at vise, at der blev udfoldet ret beskedne bestræbelser på at søge hændelsesforløbet oplyst ved behandlingen for byretten. Sagen var en politisag, der samtidig omfattede erstatningskrav fra den ene af trafikuheldets parter mod den anden.

Men både Landsret og Højesteret fandt som nævnt, at sagsøgerens advokat ikke havde begået nogen ansvarspådragende fejl ved sagens førelse før eller under domsforhandlingen ved byretten; den samme indsats fra advokatens side

38. Om salærspørgsmålets betydning for omfanget af advokatens erstatningsansvar se i øvrigt nærmere nedenfor i kapitel 5.
39. Selv om det lykkes en klient i en erstatningssag mod sin advokat at godtgøre til rettens tilfredshed, at advokaten har begået en ansvarspådragende fejl, får han ikke erstatning, medmindre han yderligere kan bevise, at han ikke ville have lidt noget tab, hvis fejlen ikke var begået. Det er ofte meget vanskeligt at løfte denne bevisbyrde, jf. eksempelvis sagen U.1989.394.H. Hvis den begåede fejl som i den her refererede sag U.1990.43.H bevirker, at sagsøgeren afskæres fra at få spørgsmålet behandlet ved en højere instans, har Højesteret anerkendt, at der kan lempes på de sædvanlige beviskrav, i den foreliggende sag beviskravene til, om en rettidig anlagt og i rimelig tid efter ulykken pådømt ankesag ville have medført en for indstævnte (klienten) gunstigere skyldfordeling og dermed større erstatning til klienten. Landsretten og Højesterets flertal (3 dommere) antog, at sagsøgeren (klienten) derefter havde løftet sin bevisbyrde, hvorimod Højesterets mindretal på 2 dommere ikke mente, at dette var tilfældet.

Kapitel 4

ved sagens behandling som ankesag ved Landsretten ville formentlig have pådraget ham erstatningsansvar for mangelfuld udførelse.

Hvad angår kvaliteten af advokatens indenretlige funktioner, dvs. procedure, afhøring af vidner, skønsmænd, sagkyndige mv. samt fortolkning af retsreglerne og deres anvendelse på sagens faktum, må det antages, at denne ikke kan danne grundlag for erstatningspådragende følger for advokaten. Dette gælder, hvad enten sagen tabes, eller der i øvrigt opnås et utilfredsstillende eller utilstrækkeligt resultat for klienten. Alle advokater er nu engang ikke lige egnede eller gode til at overbevise domstolene om deres påstands rigtighed og holdbarhed eller til at dokumentere de foreliggende bevisers tilstrækkelighed i tilfælde, hvor bevisbyrden ligger hos deres klient, eller til at afsvække modpartens beviser.

I og med, at advokaten har møderet for den pågældende domstol, er det sikret, at advokaten besidder det mindstemål af faglig kunnen også med hensyn til procedure mv., som er nødvendigt af hensyn til retsplejens forsvarlige udførelse.

A. Vinding Kruse synes kun at ville lade advokatens professionelle ansvar gælde rådgivning vedrørende juridiske problemer, derimod ikke rådgivning vedrørende rent forretningsmæssige spørgsmål.⁴⁰

Baggrunden for advokatens forretningsmæssige rådgivning er, anfører Vinding Kruse, at han i kraft af selve advokatgeringen normalt vil erhverve sig betydelig kyndighed og indsigt i en række forretningsmæssige områder, som det kun er naturligt, at hans klienter ønsker at udnytte. »Ikke desto mindre må det fastholdes«, siger Vinding Kruse, »at man, når der rejses spørgsmål om ansvar for denne del af rådgivningen, ikke kan anvende målestokken for professionsansvaret«. Der er i virkeligheden tale om en slags »service« i tilgift til den juridiske, mener Vinding Kruse. Ansvarsspørgsmålet bør derfor bedømmes tilsvarende »mildere«.

Det forekommer umiddelbart betænkeligt at operere med en sådan sondring mellem rådgivning vedrørende juridiske problemer og rådgivning vedrørende rent forretningsmæssige problemer og spørgsmål. Også hvad angår sidstnævnte rådgivning, optræder rådgiveren i sin funktion af advokat. Der er ikke blot tale om en ekstra, dvs. ikke-professionel, service, som kan ydes af den advokat, der via erfaringen føler sig rustet og kapabel hertil, men om en egentlig arbejdsfunktion, som advokaten udøver qua advokat, og som derfor falder ind under begrebet »almindelig advokatvirksomhed«.

40. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 67.

Tilsvarende gælder rådgivning vedrørende personlige forhold.⁴¹

Man kan snarere betragte forholdet således, at den klient, der henvender sig til en advokat med en opgave eller et problem, selv på eget ansvar og for egen risiko må træffe beslutning om iværksættelse af en eller anden foranstaltning eller disposition. Advokatens professionelle opgave går ud på at give klienten et informeret grundlag for klientens egen beslutningstagning. Dette involverer naturligvis først og fremmest information og rådgivning om de juridiske og retlige forhold, herunder om de juridiske og retlige konsekvenser af forskellige handle- eller undladelsesmuligheder, der står til klientens rådighed, og herunder også om den risiko, der er for, at en mulig disposition, fx anlæg af en retssag, får utilsigtede, negative følger for klienten, eller for at klienten senere vil fortryde en disposition, fx en skilsmisse eller en adoption.

Det, der er advokatens ansvarsrisiko – når vi holder os til informations- og rådgivningsområdet – er, at han ikke har tilvejebragt dette beslutningsgrundlag for klientens egen beslutningstagning på fuldt ud professionel forsvarlig måde.

Advokaten bør være sig for at udtale sig om, hvilken beslutning han selv ville træffe, hvis han var i klientens sted, og dette gælder ikke mindst forretningsmæssige og rent personlige dispositioner.

A. Vinding Kruse har naturligvis ret i, at hvis en advokat overskrider grænserne for at informere om de juridiske og retlige konsekvenser af de forskellige alternativer, der foreligger, og giver sit personlige råd om, hvilke forretningsmæssige og rent personlige dispositioner advokaten ville træffe i klientens sted, vil advokaten kun yderst sjældent kunne blive ramt af et erstatningsansvar, hvis det senere viser sig, at dispositionen har negative konsekvenser for klienten, fx i form af et forretningsmæssigt tab eller et helt uventet udfald af en disposition vedrørende personlige forhold, og der i øvrigt intet er at bebrejde advokaten med hensyn til de juridiske og retlige, relevante oplysninger, han har givet.

Men det kan dog ikke helt afvises, at klienten kan bevise eller sandsynliggøre, at advokaten har haft en egeninteresse i, at klienten træffer den beslutning, som advokaten stærkt har anbefalet ham at træffe. Under alle omstændigheder er det betænkeligt, hvis klienten – som måske ikke har noget

41. A. Vinding Kruse opdeler rådgivningen i 3 dele: a) vedrørende juridiske problemer, b) vedrørende rent forretningsmæssige forhold, og c) vedrørende personlige forhold, jf. Advokatansvaret, 82. Om den rent personlige rådgivning siger A. Vinding Kruse, 118: »Vi befinder os i virkeligheden uden for den professionsmæssige side af advokaternes rådgivning. Det er ikke advokaten, men mennesket bag advokaten, der prøver at hjælpe et medmenneske med løsningen af et personligt problem.«

Kapitel 4

forudgående særligt betroelsesforhold til advokaten⁴² – ikke må opfatte advokatens råd som en fortsættelse af den juridiske information og som et naturligt led i advokatens professionelle virksomhed.

Der skal til slut i dette kapitel gøres nogle korte bemærkninger om advokaters strafferetlige ansvar.

I Rpl. § 129 er det fastsat, at straffelovens §§ 144, 150-152 og 154-157 finder tilsvarende anvendelse på advokater og deres autoriserede fuldmægtige. Ifølge Rpl. § 739 bliver en advokat⁴³ at anse efter straffelovens kap. 16, hvis han misbruger sin stilling til at modarbejde sagens oplysning eller gør sig skyldig i tilsidesættelse af de ham påhvilede pligter til behørig at fremme sagen. Endelig kan en advokat som forsvarer for en privat sagsøger ifølge Rpl. § 1015 pålægges en (rettergangs)bøde, hvis han gør sig skyldig i skødesløs eller forsømmelig adfærd i sagen eller – ifølge stk. 2 – gør sig skyldig i andre pligtforsømmelser.

Der ses ikke i særlovgivningen at være hjemmel til at pålægge advokater straf i deres egenskab af advokat, dvs. udøver af advokatvirksomhed.⁴⁴ I aktieselskabslovens § 160 og i anpartselskabslovens § 130 er der hjemmel til at straffe bestyrelsesmedlemmer, direktører, medlemmer af repræsentantskabet, vurderingsmænd, revisorer og granskningsmænd samt deres suppleanter med bøde, dersom de ubeføjet røber, hvad de under udøvelsen af deres hverv har fået kundskab om. Herudover indeholder paragraffen i de 2 love hjemmel til at straffe for overtrædelse af nærmere angivne bestemmelser i lovene. Hvis strengere straf er forskyldt efter straffeloven, finder straffebestemmelsen heri anvendelse.

En privatpraktiserende advokat, der er bestyrelsesmedlem af et aktieselskab, er i denne egenskab omfattet af de nævnte straffebestemmelser i aktieselskabsloven, ligesom han i samme egenskab er omfattet af de særlige erstatningsansvarsregler i aktieselskabslovens § 140. Men giver selskabet arbejdsopgaver til advokaten, som han ikke skal udføre qua bestyrelsesmedlem, men som led i sin almindelige advokatvirksomhed, finder hverken aktieselskabslovens særlige straffe- eller erstatningsregler anvendelse. I så fald gælder de for advokatvirksomhed almindeligt gældende straffe- og erstatningsregler.

42. Noget andet er, hvis der i forvejen består særlige personlige relationer mellem klient og advokat i form af venskab, slægtskab, familieskab e.l. I så fald kan det være på sin plads, at advokaten giver sit personlige råd, når det klart fremgår, at det er som sådant, det gives. – Se om problemstillingen, betragtet under en amerikansk synsvinkel, Charles Fried, *The Lawyer as Friend: The Moral Foundations of the Lawyer-Client Relationship*, I *Yale Law Journal* 1976, 1062 ff., optrykt i *The Legal Profession*, 250 ff.

43. Samt nogen til forsvarer beskikket mand.

44. Men nok som erhvervsdrivende, jf. eksempelvis bogføringslovens § 3.

I slægt med strafansvaret er advokatens disciplinære ansvar, som efter 1. januar 1991 også påhviler et eventuelt advokatselskab, jf. Rpl. § 147 c, stk., 1, i den nye formulering. Disciplinærmyndighed er Advokatnævnet, der efter den nævnte bestemmelse kan tildele advokaten eller advokatselskabet en advarsel eller en irettesættelse eller pålægge vedkommende eller selskabet en bøde på indtil 200.000 kr., hvis nævnet finder, at advokaten eller advokatselskabet har tilsidesat pligter, der følger af retsplejeloven eller forskrifter fastsat i medfør af loven.⁴⁵ Advokatnævnets afgørelser i disciplinære sager kan indbringes for Landsretten.⁴⁶

Fra 1. januar 1991 kan advokatvirksomhed drives i aktieselskabs- og anpartsselskabsform.

Dette betyder, at de nævnte 2 selskabsloves særlige erstatnings- og strafferegler finder anvendelse på advokatselskabet som strukturel enhed, dvs. at ledere, bestyrelsesmedlemmer mfl. samt selskabet som sådant kan retsforfølges efter reglerne i de pågældende love for overtrædelse af forskrifterne i disse love.

For selve advokatvirksomheden, dvs. relationen til klienter mfl., sker der ingen ændring. Det er fortsat de hidtidige erstatnings- og strafferegler,⁴⁷ der finder anvendelse på den advokatvirksomhed, der udøves af selskabet. Men der er for at hindre misbrug af den nye mulighed for at drive advokatvirksomhed i selskabsform indsat visse begrænsninger, hvis overtrædelse er sanktioneret med bødestraf, der også kan ramme selskabet som sådant, jf. nærmere Rpl. § 124, stk. 2 – 8.

45. Frakendelse af retten til at udøve advokatvirksomhed, jf. Rpl. § 147 c, stk. 3, kan dog kun ramme advokaten som sådan. Der tildeles ikke advokatselskabet som sådant advokatbestalling, jf. Rpl. § 119.

46. Jf. nærmere om fremgangsmåden, der er forskellig for afgørelser truffet i medfør af Rpl. § 147 c, stk. 1 og 2, og afgørelser efter § 147 c, stk. 3, Rpl. §§ 147 d og 147 e.

47. Det er således fortsat kun den enkelte advokat, der kan strafforfølges efter de i Rpl. § 129 nævnte bestemmelser i straffeloven.

KAPITEL 5

Spørgsmålet om modifikation af advokatansvaret som standardansvar

Vi har i kapitel 3 set, at advokatansvaret principielt må betragtes som et særligt professionelt ansvar, der ligger i grænseområdet mellem kontraktansvar og deliktsansvar.

Udgangspunktet for ansvaret er den professionelle standard, som efter tradition og praksis er fastlagt for professionens udøvere, og som udøverne ikke må gå under, hvis de vil undgå risiko for erstatningsansvar.

Vi må herefter se på spørgsmålet, om – og i givet fald i hvilket omfang – denne standard kan fraviges ved aftale mellem advokat og klient, og hvilken rolle klientens forudsætninger spiller i så henseende.

Det er accepteret i retspraksis, at advokaten kan påtage sig et egentligt garanti- eller resultatansvar.¹

Dette kan ske over for klienten, men vil som regel – for at fremme klientens sag – ske over for andre end klienten, jf. eksempelvis sagen U.1972.1011.H, i hvilken sag den pågældende advokat i forbindelse med en ejendomshandel over for en panthaver i ejendommen skriftligt udtalte, at han (advokaten) »sørger for og indestår for, at der bliver udstedt og tinglyst anmærkningsfrit pantebrev« af en nærmere angiven størrelse. Da dette ikke skete, blev advokaten dømt til at tilbagebetale panthaveren det beløb, som denne havde indbetalt som betaling for pantebrevet.

Der kan endvidere nævnes sagen U.1979.644.V, i hvilken retten antog, at advokaten havde givet udlejeren af nogle boliger tilsagn om, at lejerestancer ville blive indbetalt, hvilket måtte opfattes som en forudsætning for udlejeren for at acceptere en forlængelse af udlejningen, som af advokaten på lejernes

1. Jf. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 11.

vegne tidligere var blevet opsagt. I overensstemmelse med dette garantitilsagn blev advokaten dømt til selv at indbetale restancerne.

I mangel af klare indicier for det modsatte i det enkelte tilfælde må det imidlertid antages, at advokaten ikke over for klienten påtager sig et garanti- eller resultatansvar, som han pådrager sig uden hensyn til, om han begår fejl eller ej, fx garanterer det positive udfald af klientens retssag eller ansøgning til offentlige myndigheder.²

Undertiden vil klienten dog stille særlige krav eller opstille særlige forudsætninger, således at advokaten – hvis han påtager sig opgaven – må være særlig omhyggelig med at undersøge muligheden af, om disse krav eller forudsætninger kan opfyldes, før han informerer og rådgiver klienten.

Et aktuelt område er det komplicerede skatteområde, men spørgsmålet kan i øvrigt opstå på mange andre felter, hvor det kan være vanskeligt overskueligt, om en rettighed, som klienten planlægger at erhverve, fx en fast ejendom, kan udnyttes til det formål og i den udstrækning, klienten ønsker, eller – hvis det drejer sig om afhændelse – om klienten kan garantere erhververen den ønskede eller forudsatte udnyttelse. Der gælder jo – som A. Vinding Kruse med rette stærkt fremhæver³ – et kompliceret regel- og restriktionssystem på mangfoldige områder i det moderne erhvervssamfund, som det kan være yderst vanskeligt for de professionelle rådgivere at have fuldstændigt overblik over og kunne benytte fyldestgørende og udtømmende på de konkrete situationer, hvor det ofte er af fundamental betydning for klienten, at den professionelle rådgivning er pålidelig, fuldstændig og relevant.

Er det imidlertid kendelig for advokaten, at klienten lægger afgørende vægt på, at bestemte forudsætninger for foretagelse af en disposition holder stik, følger det allerede heraf, at der påhviler advokaten en særlig forpligtelse til at undersøge, om disse forudsætninger juridisk og retligt kan opfyldes, førend klienten på grundlag af advokatens information og rådgivning træffer beslutning om dispositionens foretagelse.

Dette synspunkt synes accepteret af Højesteret i den tidligere nævnte sag U.1989.394, hvori Højesteret tiltrådte, at det måtte anses for en ansvarspådragende fejl, at advokaten, der havde drøftet muligheden for fradrag af spekulationstab med klienten og vidste, at denne mulighed havde været af afgørende betydning for klientens økonomiske overvejelser i forbindelse med et byggeri, ikke i tide vejledte klienten om en nylig indtrådt, væsentlig ændring

2. Ifølge de kollegiale regler bør en advokat ikke påtage sig kautionsforpligtelse for klienter og bør udvise den største tilbageholdenhed med finansiering af klienter.
3. A. Vinding Kruse, *Advokatansvaret*, 22, se også sammesteds § 6 om forretningsmæssige råd, *skatterådgivning mv.* (s. 67 ff.).

Kapitel 5

af retstilstanden, hvorefter der ikke længere kunne ske skattefradrag af tab ved spekulationskøb.

Det er tænkeligt, at advokatens ansvar ville følge af de almindelige regler om professionsansvar, altså af den almindelige culpastandard for advokater, ud fra den betragtning, at enhver praktiserende advokat bør kende den relevante lovgivning, selv den nyeste, der er aktuel i den konkrete problemstilling. Men en eventuel usikkerhed i så henseende overvindes ved den kontraktlige eller kontraktlignende præcisering, der følger af parternes forudgående drøftelser og tilkendegivelser.

Særlige forudsætninger og forventninger hos klienterne må i øvrigt antages at ville få større betydning for advokatansvarets indhold og omfang i takt med den tiltagende specialisering af advokaterhvervet. Når klienter, ikke mindst fra erhvervslivet, henvender sig til bestemte advokatspecialister eller advokatspecialfirmaer, som de i forvejen kender eller har fået anbefalet som eksperter på bestemte betydningsfulde, komplicerede områder, må det antages, at det er en forudsætning – hvis ikke direkte udtalt – at klienten forventer at få en rådgivning, der på det retlige og juridiske felt ligger helt i toppen og ikke blot lever op til det minimum, der er culpastandardens normale målestok, og som er skåret til efter de krav, som efter professionens tradition og vurdering kan stilles til almenpraktikeren.⁴

Når det siges, at advokatansvaret ligger i grænselandet mellem kontrakts- og deliktsansvar, betyder det netop, at det traditionelle culpaansvar kan forstærkes på grundlag af den indgåede aftale mellem parterne og de forudsætninger og forventninger, der er kendelige for parterne.

Man kan så i øvrigt i denne forbindelse rejse spørgsmålet, om advokaten kan betinge sig et mindre vidtgående ansvar end efter den sædvanlige advokatculpastandard, altså betinge sig en form for ansvarsfraskrivelse.

Hvis dette anerkendes, er følgen den, at advokaten kan udføre arbejdsopgaver, der falder ind under begrebet »almindelig advokatvirksomhed«, på en måde, der ligger under den standard, der er fastsat som en slags minimumsnorm for erhvervets udøvelse, uden at advokaten kan pålægges ansvar for de negative følger heraf for klienten.

Dette synes ikke rimeligt.

Advokatens opgave går som tidligere nævnt ud på ved information og rådgivning at give klienten den juridisk-retlige baggrund for selv at træffe beslutning om iværksættelse af en bestemt disposition eller foranstaltning eller at forholde sig passiv i en bestemt relation, endvidere eventuelt derefter på klientens vegne at udføre den beslutning, klienten træffer.

4. Men cfr. tilsyneladende A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 27.

Klienten ville løbe risiko for ikke at få en velfunderet vejledning og rådgivning, hvis advokaten kunne gøre sin bistand betinget af hel eller delvis ansvarsfritagelse i forhold til den sædvanlige advokat-culpastandard.

Når A. Vinding Kruse taler om ansvarsfritagelse, synes han at gøre det i en mere omfattende betydning, idet han synes at medtage afvigelser fra sædvanlig klientadfærd, altså vel i og for sig tilfælde, hvor klienten handler anderledes, end hvad advokaten finder forsvarligt.

Som eksempel nævner A. Vinding Kruse,⁵ at en klient af en eller anden grund, fx liebhaveri til en eller anden ejendom, ønsker at løbe en særlig risiko, fx at udbetale den kontante købesum uden samtidig at få tinglyst skøde, idet sælgeren stiller den kontante købesums øjeblikkelige udbetaling som en absolut salgsbetingelse, eller det kan være aftalt i en allerede underskrevet slutseddel.

I forhold til en sådan situation har advokaten pligt til at gøre klienten opmærksom på den risiko, han derved løber, og at det strider mod den sædvanlige fremgangsmåde, som han som juridisk rådgiver må anbefale følges.

Det afgørende er imidlertid, at det er klienten, der på grundlag af advokatens ansvarlige information og rådgivning selv træffer beslutningen og derfor selv må bære risikoen, hvis han lider et tab, som han ville kunne have undgået, hvis han havde fulgt advokatens råd. Det er ikke advokaten, der træffer afgørelsen. Der er derfor ikke tale om nogen ansvarsfraskrivelse.

Noget andet er, at det af bevismæssige grunde kan være fornuftigt, hvis advokaten skriftligt, fx i et brev til klienten, gør opmærksom på, at klienten selv må bære risikoen i sådanne tilfælde, hvor klienten beslutter at følge en atypisk fremgangsmåde, der er forbundet med risiko, og som advokaten må fraråde.

Det samme kan egentlig siges om de tilfælde, som A. Vinding Kruse rubricerer under begrebet »klientens egen skyld«.⁶ I forbindelse hermed opstår spørgsmålet om, hvorvidt og i hvilken udstrækning advokaten i givet fald kan forlade sig på oplysninger givet af klienten om retlige og faktiske forhold, der har betydning for advokatens rådgivning og behandling af sagen. Som anført af A. Vinding Kruse⁷ kan der næppe være tvivl om, at advokaten skal være

5. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 124.

6. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 119 ff. Af de nævnte eksempler synes der dog i sagen refereret i Adv.B. 1960, 193 at være tale om egentlig »egen skyld« på klientens side.

7. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 129.

Kapitel 5

meget tilbageholdende i så henseende og også med hensyn til at acceptere, at klienten selv foretager delekspeditioner i sagen.

Hvis advokaten i et konkret tilfælde bygger videre på meddelte oplysninger fra klienten uden selv at kontrollere deres pålidelighed eller holdbarhed, eller lader klienten selv foretage visse ekspeditioner i sagen, må det bero på en konkret vurdering, om advokaten har levet op til sit professionelle advokatan-svar, herunder om advokaten, hvis klienten insisterer på, at der ikke skal foretages kontrol fra advokatens side, eller på selv at ville udføre de på-gældende sagsekspeditioner, klart har gjort klienten opmærksom på den hermed forbundne risiko, som klienten selv må bære. Dette synes også at kunne udledes af de af A. Vinding Kruse nævnte domme.

Det nævnes af A. Vinding Kruse,⁸ at det kan stride mod »god advokatskik« at medvirke ved en transaktion, fx hvis det er meget letsindigt af klienten at indlade sig på den, eller hvis der ligefrem er fare for, at der kan rejses straffesag mod klienten, hvis han foretager den pågældende disposition eller træffer den pågældende foranstaltning.

Dette synspunkt kan formentlig tiltrædes. Advokaten kan så i givet fald rammes af disciplinære sanktioner, men næppe af et erstatningsansvar over for klienten, hvis advokaten i øvrigt har opfyldt sin informations- og rådgivnings-pligt, som kun kan føre til, at den pågældende disposition eller foranstaltning stærkt frarådes. Det er klienten selv, der har truffet beslutning om at gennem-føre dispositionen eller foranstaltningen på trods af, at advokaten har rådet fra, og det er derfor også udelukkende klienten, der må bære følgerne.⁹

Hvad angår spørgsmålet, om advokaten har et strengere erstatningsansvar, hvis han er kendt for at være særlig kyndig på det retsområde, inden for hvilket klienten søger hjælp, mener A. Vinding Kruse, at dette ikke er tilfældet efter den gældende retstilstand, som ikke åbner mulighed for at godkende advokatspecialer. Og selv om en sådan specialistordning – på linie med hvad der kendes inden for lægeprofessionen – blev indført inden for advokater-hvervet, finder Vinding Kruse det tvivlsomt, om dette ville medføre en skærpelse af advokatansvaret for specialisten.¹⁰

A. Vinding Kruse tager dommen i U.1947.676.Ø til indtægt for sin opfattelse af, at særlig kyndighed hos advokaten på det relevante retsområde i dag ikke fører til skærpelse af advokatens ansvar.

Denne sag drejede sig om følgende:

8. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 124 og 125.

9. Men cfr. tilsyneladende A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 124.

10. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 27.

En lejer af et butikslokale var blevet opsagt, fordi udlejeren selv ønskede at benytte lokalet. Lejeren rettede henvendelse til en advokat i København, der var særlig kyndig i lejesager, med anmodning om bistand til så vidt muligt at forhindre opsigelsen. Advokaten tilskrev herefter udlejeren om, at hans klient ikke kunne anerkende opsigelsens gyldighed, allerede fordi klienten mente sig beskyttet af den dagældende lov om beskyttelse af erhvervsvirksomhed i lejet ejendom. Blev protesten ikke taget til følge, ville spørgsmålet blive indbragt for den i medfør af loven nedsatte voldgiftsret.

Da intet svar indløb, traf advokaten foranstaltninger til at indbringe sagen for den i medfør af loven nedsatte voldgiftsret for Svendborg amtsrådsreds. Dette skete ved, at den københavnske advokat via en stedlig advokat i Svendborg, hvor ejendommen lå, rettede henvendelse til den pågældende stedlige voldgiftsret med anmodning om, at udlejeren blev indkaldt for voldgiftsretten, for at opsigelsens gyldighed kunne blive gjort til genstand for behandling. I henvendelsen var 2 mænd i Svendborg – udpeget af den lokale advokat efter anmodning fra den københavnske advokat – anført som voldgiftsmænd for lejeren. I henvendelsen til voldgiftsretten blev modparten samtidig opfordret til i overensstemmelse med loven at opgive advokaten for lejeren navnene på sine voldgiftsmænd.

Dette skete imidlertid ikke, og først da lovens frist for behandlingen ved voldgiftsretten var overskredet, blev sagen taget op i voldgiftsretten. Udlejeren protesterede herimod og fik medhold ved Højesteret. På grund af frist-overskridelsen kunne voldgiftsretten altså ikke behandle opsigelsessagen.

Lejeren anlagde erstatningssag mod den københavnske advokat. Kravet var begrundet med, at advokaten efter modtagelsen af henvendelsen fra lejeren burde have benyttet enhver mulighed for at få opsigelsen kendt ugyldig. Advokaten burde have protesteret mod opsigelsen begrundet i, at denne ikke opfyldte formforskrifterne i den dagældende lejelov, eller dog have drøftet udlejerens fremgangsmåde med lejeren. Advokaten burde endvidere efter ordlyden af lov nr. 55 af 23. marts 1937 § 2, stk. 3,¹¹ have rettet direkte opfordring til udlejeren om at vælge voldgiftsmænd. Og endelig burde advokaten efter den afsagte højesteretskendelse over for udlejeren have fremsat den indsigelse, at udlejeren inden den i lejeloven fastsatte frist burde have forelagt

11. Denne bestemmelse lød således: »Når en af parterne i lejeforholdet indbringer spørgsmål vedrørende dette for voldgiftsretten, skal han samtidig udpege de 2 medlemmer af retten, som det påhviler ham at vælge. Han skal endvidere samtidig opfordre den anden part til at vælge sine 2 medlemmer og til inden 2 uger at give meddelelse om dette valg til voldgiftsrettens formand.« Ifølge stk. 4 betragtes den anden part som udeblevet, hvis han ikke inden denne frist har valgt sine 2 medlemmer og ikke af formanden har fået udsættelse.

Kapitel 5

opsigelsen for den almindelige boligret, hvad advokaten havde haft så meget større anledning til, som udlejereren havde støttet sin påstand for voldgiftsretten på formaliteter; i hvert fald burde advokaten have gjort sin klient (lejereren) bekendt med denne mulighed.

Som det vil ses, er der 2 spor i sagen. Der er formalitetsindsigelse (1. og 3. led i det anførte om sagsøgerens (lejerens) påstand mod sagsøgte (advokaten)), og der er realitetsindsigelse: at voldgiftsretten – på grund af advokatens forsømmelse – ikke fik anledning til at tage stilling til opsigelsesspørgsmålet (2. led i det anførte).

Østre Landsret frifandt advokaten.

Hvad angår formalitetsindsigelse, fandt Landsretten, at »det ville stride mod god sagførerskik at fremsætte formalitetsindsigelse som de af sagsøgeren (lejereren) angivne, og at det (ikke) kan bebrejdes sagsøgte (advokaten), at han ikke har drøftet disse muligheder med sagsøgeren.«¹²

Denne side af Landsrettens dom blev stærkt kritiseret af flere kommentatorer.¹³ A. Vinding Kruse formulerer denne kritik således: »En advokat kan efter min opfattelse ikke på egen hånd påtage sig at censurere klienternes moral, og standarden »god advokatskik« indebærer ikke nogen beføjelse i så henseende. Hvis advokaten finder, at vedkommende indsigelse strider mod hans moral – eller god advokatskik – må han nægte at fremsætte dem eller frasige sig sagen.«

Denne kritik kan ganske tiltrædes. Det er – som tidligere nærmere beskrevet – klienten, der på grundlag af advokatens tilstrækkelige og relevante information og rådgivning selvstændigt tager stilling til, hvad der skal foretages, dvs. at det i et tilfælde som det foreliggende må være klientens sag at afgøre, om han vil benytte de muligheder, som loven og retstilstanden rummer, hvad enten de går på formaliteten eller realiteten i en sag.

Hvis advokaten finder, at det vil stride mod god advokatskik at medvirke til klientbeslutningens gennemførelse, har han ret til – i tide¹⁴ – at sige fra og afvise at medvirke til eller sørge for beslutningens gennemførelse.

12. Retten har herved tiltrådt den sagsøgte advokats anbringende om, at sagsøgeren (lejereren) var ganske klar over rigtigheden af den i opsigelsen omtalte opsigelsesgrund (nemlig at udlejereren selv havde brug for det udlejede butikslokale), og da der var rigelig tid inden for lejelovgivningens frister til at foretage de passende skridt (nemlig at indbringe spørgsmålet for voldgiftsretten), ville det stride mod god sagførerskik at benytte sig af de foreliggende formelle ufuldkommenheder fra udlejerens side.

13. Se A. Vinding Kruse, *Advokatansvaret*, 25, med henvisninger.

14. Således at klienten kan få mulighed for rettidigt at søge bistand til gennemførelsen hos en anden advokat.

Med hensyn til den anden del af sagen: den ikke rettidige indbringelse af opsigelsesspørgsmålet for voldgiftsretten, fandt Landsretten, at det efter de anførte oplysninger om, hvorledes bestemmelsen i § 2, stk. 3, i loven af 23. marts 1937 blev praktiseret landet over,¹⁵ ikke kunne bebrejdes sagsøgte (advokaten), at han ikke havde regnet med muligheden af en anden fremgangsmåde på dommerkontoret i Svendborg, og den omstændighed, at den lokale sagfører i Svendborg, som den københavnske advokat benyttede som bistand, på eget initiativ uden forhandling med sagsøgeren (lejerer) ikke havde anstillet nærmere undersøgelser om fremgangsmåden i Svendborg på dette specielle område, »på hvilket sagsøgte (den københavnske advokat) anses som havende særligt kendskab«, fandt Landsretten ikke kunne føre til andet resultat.

De citerede ord i Landsrettens dom kan næppe tages til indtægt for, at der ikke kan pålægges advokater, der er særlig sagkyndige på et bestemt retsområde, et skærpet ansvar i den forstand, at de har en videregående pligt på specialområdet end den alment praktiserende advokat. Meningen med den anførte passus i dommen er formentlig kun, at der ikke kan påhvile den lokale advokat nogen selvstændig efterforskningspligt, netop fordi hans opdragsgiver er specialist på det pågældende område og derfor måtte formodes selv at vide besked. Den anførte passus kan derfor snarere tydes i den modsatte retning.¹⁶

Alt i alt må det siges, at den gamle Østre Landsretsdom næppe i dag holder mål. Dette synes også at kunne udledes af den tidligere¹⁷ omtalte dom U.1989.394, hvori Højesteret synes at have lagt vægt på klientens forventninger om at søge opnået et bestemt resultat. I sådanne tilfælde må advokaten bestræbe sig på at kende og benytte alle lovlige midler for at søge det ønskede resultat opnået.

15. Efter den sagsøgte københavnske advokats erfaring var det ikke alene ved Erhvervs-voldgiftsretten for København, men ved alle ham bekendte voldgiftsretter fast praksis, at indkaldelse til møde ved retten straks blev berammet ligesom en stævning til et forberedende møde, og at der i selve indkaldelsen blev fremsat opfordring til udlejerer (lejerer) om at vælge voldgiftsmænd. Men cfr. bestemmelsens ordlyd, som er gengivet foran i note 11.
16. En enkel tankeoperation viser også dommens manglende holdbarhed på dette punkt. Hvis lejerer havde henvendt sig til en lokal advokat i Svendborg, måtte denne forud kende eller skaffe sig oplysning om, hvilken procedure voldgiftsretten for Svendborg amtsråds-kreds fulgte. Han kunne ikke undskylde sig med, at andre voldgiftsretter fulgte en anden procedure. Det kan ikke antages, at sagsøgeren (lejerer) skal have en ringere retssikkerhed, når han, for at sikre sig særlig kvalificeret rådgivning og bistand, henvender sig til en specialist i lejeret. Denne må inden for sit speciale mindst give samme sikkerhed som den lokale almenpraktiker.
17. Se foran note 29 til kapitel 4.

Kapitel 5

I sagen fra 1947 tog klienten netop kontakt med en særlig sagkyndig på det relevante retsområde for at opnå det maksimalt opnåelige resultat, og det er derfor klart uacceptabelt, at klienten derved endda synes at være blevet ringere stillet, end hvis han havde benyttet en lokal praktiker.¹⁸

Som vi tidligere har set, går udviklingen overalt i landene i retning af større og større specialisering inden for advokaterhvervet. Denne udvikling befordres ikke mindst af advokaterhvervets betjening af det ekspanderende erhvervsliv, der stiller stigende krav til den kyndige juridiske ekspertise, der kan sikre, at de stadig større erhvervsvirksomheder kan manøvrere sikkert uden at komme i karambolage med det udviklede nationale regelsæt samt sikre udnyttelse af det gældende regelsæt mest muligt til egen økonomisk fordel.

Disse store forretningsvirksomheder er naturligvis rede til at betale deres rådgivende advokater i forhold til arbejdets omfang og til den kvalitet, der ydes. Hermed kommer vi så ind på salærspørgsmålets betydning for advokatansvaret. Med hensyn hertil kan man give fuld tilslutning til A. Vinding Kruses opfattelse, at spørgsmålet om vederlagets størrelse ikke er uden indflydelse på ansvarets udstrækning.¹⁹

Vel er det rigtigt, at advokaten også er ansvarlig for gratis information og rådgivning, men der bør dog nok gøres den begrænsning, at dette kun gælder, såfremt information og rådgivning gives som led i advokatens almindelige advokatvirksomhed.²⁰ Giver en advokat ved et middagsselskab information eller råd på forespørgsel til sin borddame, sker dette ikke som led i almindelig advokatvirksomhed. På et sådant uforbindende selskabeligt råd bør ingen

18. Jf. det i note 16 anførte.

19. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 10. Om kontrollen med advokatsalærets størrelse i Forbundsrepublikken Tyskland se Vollkommer, NJW-Schriften 50 Rd.nr. 9.

20. Det gives som led i dagligdagens arbejde fx til et familiemedlem eller en ven eller bekendt uden beregning. I Forbundsrepublikken Tyskland foreligger der ikke nogen »anwaltsvertragliche Tätigkeit«, hvis advokaten giver råd og bistand »aus Gefälligkeit«. Advokaten er i så fald ansvarsfri, jf. BGB § 676 (Keine Haftung für Rat oder Empfehlung). Et indicium herfor er, at der ikke ydes betaling, men grænsen er i øvrigt vanskelig at drage. Stor vægt må lægges på, om uforbindtligheden af det givne råd er kendelig for den rådspørgende. Lægger denne – på en måde der også er kendelig for advokaten – vægt på pålideligheden og tilforlideligheden af det råd, der gives, som grundlag for kommende dispositioner, må også den (stiltiende) aftalte gratis rådgivning betragtes som udslag af »advokatvirksomhed« (anwaltsvertragliche Tätigkeit), se Vollkommer, NJWSchriften 50 Rd.nr. 12 f.

kunne træffe afgørende dispositioner af retlig karakter, i hvert fald ikke med ansvar for bordherren, som tilfældigvis er praktiserende advokat.²¹

Imidlertid synes det at være en kendsgerning i det moderne erhvervsbetonede samfund, at der må betales i forhold til omfanget og kvaliteten af den modydelse, der gives. Dette er klienterne indstillet på; til gengæld forventer de en højt kvalificeret modydelse.

Ifølge Rpl. § 126, stk. 2, må en advokat ikke kræve højere vederlag for sit arbejde, end hvad der kan anses for rimeligt. Om salærspørgsmålet er det i retspraksis udtalt, at fastsættelsen af sagsomkostninger og salær til de beskikkede advokater findes at burde ske efter en samlet vurdering af sagens karakter, de involverede værdier og sagens omfang.²² En advokat kan dog ikke frit for klientens regning anvende arbejdstid på en sag. Dette fremgår af sagen U.1990.363. Ø.L.K.,²³ hvori det udtaltes, at salær til beskikkede advokater fastsættes med udgangspunkt i de vejledende salærtakster og med hensyn til det opnåede resultat, sagens beskaffenhed og arbejdets omfang. Sager, der ikke har principiel karakter eller på anden måde har særlig betydning, bør efter Landsrettens opfattelse ikke belastes med omkostninger, som åbenbart og væsentligt overstiger, hvad det måtte antages, at en part i en tilsvarende sag, der selv skulle betale udgifterne ved sagsanlægget, ville være villig til at udrede.²⁴

21. Det samme gælder i øvrigt information og råd i juridiske brevkasser i dagblade e.l., hvor den enkelte sags konkrete omstændigheder jo ikke fyldestgørende kan indgå i rådgivningen. I øvrigt er brevkasseredaktøren næppe ansvarlig for trykfejl e.l. – Hvis ikke-advokater giver råd, vejledning og bistand på linie med advokater, er de formentlig ansvarlig efter samme målestok, hvad enten de modtager betaling helt eller delvis herfor, jf. bl.a. U.1989.403.H.
22. U.1985.312.H.K.K. Udgangspunktet for salærberegningen er de vejledende salærtakster, jf. U.1987.180.V.L.K., U.1974.697.H.K.K. og U.1972.1038.V.L.K. I sidstnævnte sag fandt retten, at der burde ske en reduktion af salæret under hensyn til, at det drejede sig om erstatning uden for kontraktsforhold, at kravet om erstatning var behandlet i forbindelse med straffesagen, og at advokaten overhovedet ikke havde givet møde i sagen. – De nuværende (vejledende) salærtakster er vedtaget på et almindeligt advokatmøde den 22. maj 1987 og er optrykt i Advokaten 1987, 297-301 og 335. Det anføres, at en række advokatydelse ikke er omfattet af en vejledende takst. I disse tilfælde, anføres det, beregnes et konkret, rimeligt salær, idet der tages hensyn til en række forskellige forhold, herunder arbejdets art og omfang og det dermed forbundne ansvar, sagsgenstandens størrelse, sagens betydning for klienten, den medgåede tid og det opnåede resultat. Disse retningslinier synes i fuld overensstemmelse med den nævnte retspraksis. – En fyldig oversigt og kommentar findes i H. Stakemann Spang-Hanssen, Advokatsalærer (1985).
23. Tiltrådt af Højesterets kæremålsudvalg, U.1990.885.
24. Se endvidere U.1987.180.V.L.K. og U.1990.26.H.

Kapitel 5

Den sidstnævnte sag synes at føre frem til, at det i stigende omfang må være overladt til sagens parter – med respekt af Rpl. § 126, stk. 2 – at aftale, hvilket salær advokaten skal have for sin juridiske bistand, når klienten selv skal afholde udgiften.

Som tidligere anført kan klienten stille særlige krav til advokaten med hensyn til rådgivningens og bistandens målrettedhed til løsning af bestemte opgaver eller opnåelse af bestemte resultater, således at klienten kan få en fuldstændig og udtømmende professionel vurdering af, om klientens målsætning kan nås inden for den usikkerhedsmargin, som klienten er villig til at acceptere.

Man kan videre spørge, om klienten kan kræve sig betjent af en bestemt advokat. Dette er et spørgsmål, der kan få større aktualitet med nutidens større koncentration af advokatsamvirker og advokatsamarbejde.

Når en klient ønsker, at en bestemt advokat skal varetage hans interesser, skyldes dette formentligt normalt, at klienten finder, at der derved er større chance for at få løst den opgave fuldt tilfredsstillende, som han ønsker juridisk bistand til.

Problemet opstår naturligvis kun, hvis dette ikke sker. Det kan være en retssag, der tabes, en tilladelse eller dispensation der ikke opnås, et forlig der ikke lykkes, en aftale der ikke indgås osv.

Om det opnåede resultat er tilfredsstillende eller ikke, kan kun klienten selv dømme.

Hvis klienten ved indgåelse af en aftale om advokatbistand udtrykkeligt betinger sig, at en bestemt advokat skal varetage hans sag, må dette betragtes som et element i kontrakten og er derfor bindende for advokatparten i denne. Advokater bør dog være meget tilbageholdende med at acceptere sådanne kontraktsvilkår, specielt hvis de skal dække alle led eller skridt i sagsbehandlingen.

Viser det sig senere, at advokatparten ikke kan opfylde denne del af aftalen, må han straks underrette klienten herom, således at denne kan tage stilling til, om han helt vil ophæve kontrakten eller acceptere et eventuelt forslag fra advokaten om, hvorledes sagen ellers kan håndteres, fx af en anden advokat i advokatfirmaet eller advokatsamvirket. Klienten kan derimod næppe kræve naturalopfyldelse i den forstand, at advokaten kan dømmes til personligt at tage sig af sagen.

Ikke-opfyldelse af aftalen må i øvrigt betragtes som kontraktbrud, bortset fra tilfælde af faktisk umulighed, fx advokatens langvarige sygdom.

Foreligger der kontraktbrud, må advokaten formentlig i princippet være erstatningsansvarlig for den skade, som klienten lider derved. Det vil dog nok normalt være meget vanskeligt for klienten at bevise, at det negative eller

utilfredsstillende resultat af den advokatbistand, der ydes af en anden advokat, ville være undgået, hvis den kontraktsbundne advokat som aftalt selv havde udført sagsbehandlingen. Klienten må i givet fald direkte bevise konkrete fejl, som er skyld i hans tab, og som den pågældende advokat ikke selv ville have begået.

Vi er med andre ord inden for området af specialistpræstationer. Forholdet er derfor snarere det, at det, klienten kontraktligt har villet sikre sig, er, at en særlig specialistpræstation stilles til hans rådighed, fordi han lægger afgørende vægt på, at en topjurist på det relevante retsområde er til hans bistand og tager sig af hans sag. At dette sker, kan han måske være sikker på, hvis hans sag varetages af en bestemt advokat, der er kendt for at være særlig kyndig på det pågældende felt. Men det afgørende vil snarere være, om han rent faktisk får den kvalificerede bistand, han har lagt vægt på og i realiteten har entereret om, end at bistanden ydes af en bestemt, navngiven advokat. Hvis klienten rent faktisk ikke får den kvalificerede bistand, som han har indgået aftale om, fx. fordi den stedfortrædende advokat ikke har kvalifikation og erfaring til at yde denne, kan det næppe på forhånd udelukkes, at klienten kan gennemføre et erstatningskrav mod kontraktsparten eller i hvert fald få salæret (væsentligt) nedsat eller helt ophævet.²⁵

25. A. Vinding Kruse, *Advokatansvaret*, 64, anfører – med henvisning til en advokatnævnskendelse refereret i *Sagførerbladet* 1944 A.85 – at har advokaten udtrykkeligt lovet personligt at procedere sagen, vil han udsætte sig for at miste salæret, dersom han overlader udførelsen af domsforhandlingen til en medarbejder.

KAPITEL 6

Indledende bemærkninger om advokatsamvirker og deres hæftelsesansvar

I det følgende skal vi se på spørgsmålet om, hvem en skadelidende klient eller tredjemand kan holde sig til for at få et eventuelt erstatningskrav dækket, samt andre kreditorens mulighed for at få dækning for deres krav mod advokater, der deltager i et advokatsamvirke.

Udgangspunktet i dansk erstatningsret er, at det er den direkte skadevolder, der er erstatningsansvarlig, men mulighederne for skadelidte for at få skaden dækket af andre er særdeles gode. Dette skyldes navnlig det såkaldte arbejdsgiveransvar efter princippet i DL 3-19-2 samt ansvarsforsikringsordningen eller andre forsikringsordninger. Dækkes tabet af andre, vil den direkte skadevolder som regel blive friholdt.¹

Er der tale om erstatningskrav eller andre krav mod deltagere i advokatsamvirker, opstår der specielle spørgsmål, som er genstand for behandling i dette og følgende kapitler.

Advokatvirksomhed drives i stigende grad i forskellige former for advokatsamvirker.² Dette indebærer, at der i større eller mindre grad foregår et fællesskab eller et samarbejde om den advokatvirksomhed, de i fællesskabet eller samvirket deltagende advokater udøver.

1. Jf. erstatningsansvarslovens § 19, stk. 3, hvorefter en arbejdstager, der har forvoldt en skade, der er dækket af en tingsforsikring, en driftstabsforsikring eller arbejdsgiverens ansvarsforsikring, ikke ifalder erstatningsansvar, medmindre skaden er forvoldt forsætligt eller ved grov uagtsomhed; se endvidere lovens § 23, hvorefter arbejdstagerens ansvar både over for skadelidte og arbejdsgiveren kan nedsættes eller helt bortfalde, selv om der ikke er forsikringsdækning.
2. Dette udtryk, der vel er lanceret af Jørgen Hansen, jf. dennes afhandling »Liberale Samvirker« (1965), bruges som overordnet begreb for enhver form for samarbejde mellem selvstændige advokatpraktikere.

Det er derfor naturligt at undersøge, hvilke konsekvenser et sådant samvirke eller samarbejde har for det erstatningsretlige ansvar, der rammer de deltagende advokater, samt hvorledes deltagerne i øvrigt hæfter over for kreditorerne.

Driver en advokat en enkeltmandsvirksomhed, der uden bistand eller hjælp fra andre selvstændige advokater udfører enhver sagsbehandling selv, eventuelt med bistand af en autoriseret fuldmægtig, opstår der naturligvis intet spørgsmål om fælles hæftelse for de erstatningspådragende fejl, der måtte blive begået, samt for andre pengekrav. Advokaten er eneansvarlig og tillige ansvarlig for fuldmægtigens og andre ansattes (kontorpersonales) fejl efter de almindelige regler om arbejdsgiveransvar.

I alle andre tilfælde opstår spørgsmålet om samvirkets hæftelse for erstatningsbeløb og andre krav samt om kreditors adgang til at søge dækning hos deltagerne i samvirket.

Samvirke mellem advokater kan ske under mange forskellige former, der fra 1. januar 1991 tillige kan omfatte visse selskabsformer, nemlig aktieselskabs- og anpartsselskabsformen.³ Grundlaget for samvirkende advokater kan således spænde over det meget fasttømrede, nøje aftalte samvirke til det meget løse og lejlighedsvis samarbejde.

Ebbe Suenson har givet en meget dækkende beskrivelse af spektret. Han skriver: »Advokatsamvirker kan spænde fra et ansvarligt interessentskab (kompagniskab) til et lokalefællesskab men med en klar adskillelse mellem de enkelte advokaters domæner.

Mellem disse yderpunkter er der plads til mange former for samvirke.

Flere advokater kan have fælles lokaler, fælles skiltning, fælles faciliteter, fx telefon og regnskabsføring (men med adskilte bogholderier). Brevpapir, kuverter og andre tryksager og stemplet kan angive alle advokaternes navne.⁴

I telefonbogen kan navnene optræde sammen, således at B og C er angivet efter A's navn og C efter B's navn osv.

Advokater kan avertere sammen.

3. Der kan derimod her i landet endnu ikke ske sammenslutning med andre liberale erhverv, fx revisorer og ejendomshandlere eller skatterådgivere, hvilket fx kan ske i Forbundsrepublikken Tyskland. Vil klienten have både advokat-, revisor- og ejendomsmæglerbetjening, må han derfor entrere med forskellige praktikere og firmaer. Begår flere af de benyttede selvstændige praktikere ansvarspådragende fejl, kan de blive solidarisk ansvarlige for det derved lidte tab, jf. sagen U.1989.110.H, hvor en advokat og en ejendomsmægler blev fundet solidarisk ansvarlige.
4. Eksempelvis kan på brevpapir være anført som fællesangivelse »Associerede Advokater«. På brevpapiret anføres endvidere, hvilket firma der udsender det pågældende brev med angivelse under en vandret streg af navnene på de associerede advokater.

Kapitel 6

Sommetider er der på brevpapiret, hvor navnene står under hinanden, anbragt en vandret streg, der skal angive en adskillelse mellem to eller flere af advokaterne.«

Hertil kommer så det nye, at samarbejdet kan ske i selskabsform. Tilføjes må formentlig også som en forholdsvis nydannelse, at der i vid udstrækning sker et samarbejde over landegrænserne, ikke mindst med advokatkontorer i andre EF-lande. Flere større advokatfirmaer har desuden afdelingskontorer i udlandet.⁵

Som anført af Ebbe Suenson⁶ kan der foretages en firedeling af de krav, der kan rettes mod en advokat.

For det første er der krav, der er begrundet i advokatens professionelle ansvar. Dette ansvar kan opdeles i ansvar for brug af betroede midler og ansvar for fejl eller forsømmelser begået af advokaten i hans egenskab af advokat.

For det andet er der krav, der udspringer af kontraktlige forpligtelser, der intet har at gøre med selve advokatgeringen. Det kan dreje sig om krav i forbindelse med køb af inventar, indgåelse af lejekontrakt og ansættelse af medarbejdere.

Som den tredje gruppe nævnes bødestraf, disciplinærbøder, rettergangsbøder og sagsomkostninger, som en advokat ifalder ved dom, kendelse eller disciplinærsanktion, altså pengekrav der pålægges ham i hans egenskab af advokat.

Hertil kommer så som en fjerde gruppe krav, der kan rejses mod en advokat, hidrørende fra funktioner mv., der ikke direkte udspringer af hans »advokatvirksomhed«. Suenson nævner her krav, der hidrører fra en advokats funktion som bestyrelsesmedlem, som kautionist for en klient eller som medlem af et byggekonsortium. Vel er der i disse tilfælde en vis relation til den pågældendes advokatfunktion, men de nævnte opgaver kan ikke betragtes som led i »almindelig advokatvirksomhed«.

Vi skal i det følgende se nærmere på de forskellige former for advokatsamvirker og på spørgsmålet om, mod hvem kreditors krav kan rettes, og om de enkelte samvirkedeltageres hæftelse for disse krav.

Vi behandler først de fastere former for samvirker (advokatselskaber og interessentskaber) og derefter de løsere former for samarbejde.

5. Se om mulighederne for advokatvirksomhed i udlandet, navnlig inden for Det Europæiske Fællesskab, nedenfor i kapitel 11.

6. Ebbe Suenson, 226 f.

Advokatselskaber og hæftelsesansvaret

Ved lov nr. 403 af 13. juni 1990 blev der med virkning fra 1. januar 1991 tilvejebragt hjemmel til at drive advokatvirksomhed i selskabsform.¹

Ifølge Rpl. § 124, stk. 1, som formuleret ved loven af 13. juni 1990, må advokatvirksomhed ud over i enkeltmandsvirksomhed eller i et fællesskab af advokater kun udøves af et advokatselskab, der drives i aktie- eller anpartsselskabsform.²

Det er dog ikke ethvert aktie- eller anpartsselskab, der må drive advokatvirksomhed, heller ikke selv om det har ansat kvalificerede advokater til at udøve advokatfunktionerne.

Det kræves ifølge § 124, stk. 1, 2. pkt., at advokatselskabet alene har til formål at drive advokatvirksomhed. Det er således ikke tilladt at oprette et aktieselskab eller et anpartsselskab, der ud over advokatvirksomhed driver fx revisorvirksomhed eller ejendomsmæglervirksomhed, selv om en sådan koncentration formentlig ofte vil være i klienternes interesse. De større erhvervsvirksomheder vil således fortsat ikke kunne få en samlet løsning af deres juridiske, skattemæssige, revisionsmæssige, valutamæssige og andre forretningsmæssige problemer og spørgsmål ved at benytte et og samme firma, der med sine forskellige specialafdelinger dækker alle relevante specialer, uden for virksomhedens egen organisation.³

1. De første advokataktieselskaber er oprettede.
2. Advokatvirksomhed må ikke drives i andre selskabsformer, fx som kommanditselskab, og ej heller af en fond.
3. Bl.a. Jørgen Hansen, Advokatgemen som liberalt erhverv (1986), 93 f. samt 222 ff., går ind for, at advokater bør kunne etablere sig i samarbejde med andre liberale erhverv, fx arkitekter, ingeniører og revisorer, i formaliseret form, idet man skulle kunne aftale sig frem til såvel retlig som økonomisk ligeberettigelse. I en anmeldelse af Jørgen Hansens ovennævnte bog tilslutter Niels Gangsted-Rasmussen sig i Advokaten 1987, 87 Jørgen Hansens kritik af forbudet mod at drive advokatvirksomhed sammen med statsautoriserede revisorer, ejendomsmæglere etc. »Hvis advokatvirksomheden mener«, anfører Gangsted-Rasmussen anf. st., »at klientbetjeningen udøves mest effektivt ved, at man

Kapitel 7

Det er ej heller tilladt, at en erhvervsvirksomhed, der er organiseret i aktieselskabs- eller anpartsselskabsform, tillige driver advokatvirksomhed, bl.a. med det formål – ud over at føre egne retssager – at udføre retssager for andre firmaer inden for den eller de brancher, som er selskabets hovedområde, altså at have advokatvirksomhed som et bi- eller ekstra erhvervs- og indtjeningsområde.

Ligegyldigt under hvilken form advokatvirksomhed drives, skal det ske som ren advokatvirksomhed. Advokatvirksomhed må hverken indgå som led i en »blandet landhandel« eller som en afdeling i et »stormagasin«, der har andre, professionelt drevne specialafdelinger.

Begrundelsen ligger naturligvis lige for. Det er for så vidt den samme begrundelse, der i dommen i U.1964.264.Ø blev givet for at afvise, at advokatvirksomhed kunne foregå i form af et aktieselskab. Østre Landsret sagde bl.a. følgende i denne sag:

»Da de advokater, hvis virksomhed administreres af et aktieselskab, i vidt omfang ville være bundet af de beslutninger, som træffes af selskabets ledelse, generalforsamlingen, over for hvilken de særlig til beskyttelse af klienternes interesse gældende regler om tilsyn og kontrol ikke kunne gøres gældende, ville effektiviteten af disse regler på afgørende måde være svækket.«

Problemet er med andre ord det, at der vil opstå komplikationer i relation til advokaternes uafhængighed og dermed hensynet til retsplejens retfærdige

slutter sig sammen med revisorer, ejendomsmæglere, finansielle rådgivere, etc., bør standen ikke sætte værn herimod, der kun kan opleves som forsøg på at skabe monopol på løsning af bestemte opgaver.« Mere skeptisk er Finn Thomsen i en anden anmeldelse af bogen, U.1987.B.181, hvor det anføres: »Under de gældende regler er der intet, der hindrer en advokat i, fra sag til sag at etablere et samarbejde med en ejendomsmægler eller en landinspektør eller en anden advokat, såfremt dette skønnes hensigtsmæssigt og rimeligt, – afgørende er blot, at klienterne ved, hvem der varetager hvilke interesser og hvorfor. Den vigtigste ret for en advokat, der ønsker ...uafhængighed, er retten til at sige nej. Den advokat, der er i kompagniskab med nogle revisorer eller arkitekter, risikerer fra disse at få pålagt opgaver gennem det pågældende samvirke, som han ellers ville have frasagt sig, for eksempel ud fra etiske overvejelser, og på samme måde risikerer han at få klienter, der ikke har *tillid til ham* (fremhævelserne er Finn Thomsens), fordi de pågældende er henvist til at bruge den advokat, som nu engang er i samvirket.« Disse betragtninger er selvfølgelig ikke uden vægt, men det er nok den pris, både klienter og advokater må betale, hvis de vil anvende den formaliserede stordrift inden for de liberale erhverv til løsning af opgaver, der involverer flere professioner. I øvrigt må enhver advokat til enhver tid være berettiget til at afslå en opgave af etiske grunde; undertiden vil han endog også være forpligtet til det. Udviklingen rundt om i landene går dog nok utvivlsomt i stigende grad i retning af at tillade formaliserede tværliberale samvirker, herunder i selskabsform, bl.a. med den begrundelse der er anført af Gangsted-Rasmussen.

fremme og klienternes pålidelige juridiske betjening, hvis uvedkommende interesser vandt indpas og fik indflydelse på udførelsen af advokatvirksomhed.

Når man ser på dommen fra 1964, kan man godt forstå Landsrettens (og Advokatrådets) bekymring, fordi planen gik ud på at ændre et allerede bestående aktieselskab, der havde et andet formål, til tillige at administrere den virksomhed, der blev udøvet af de til det bestående selskab knyttede advokater.

Under andre omstændigheder ville Landsretten måske have kunnet godkendt oprettelsen af et aktieselskab, der udelukkende drev »ren« advokatvirksomhed. I selve retsplejelovens tekst var der intet, der direkte forbød drift af advokatvirksomhed i selskabsform. En forudsætning måtte dog være, at retsplejelovens garantier og kontroller vedrørende advokatvirksomhed blev overholdt.

Dette er nu sikret ved de nærmere regler, der ved loven af 13. juni 1990 er indsat i retsplejelovens afsnit om advokater.

I Rpl. § 124, stk. 4, er det fastsat, at bestyrelsesmedlemmer, bortset fra medarbejdervalgte bestyrelsesmedlemmer i et advokatselskab, aktivt skal drive advokatvirksomhed i selskabet eller i dets moderselskab eller datterselskab.⁴ Medlemmer af direktionen i et advokatselskab skal aktivt drive advokatvirksomhed i selskabet.

Som en yderligere beskyttelsesforanstaltning er det i stk. 3 fastsat, at aktier eller anparter i et advokatselskab kun må ejes af advokater, der aktivt driver advokatvirksomhed i selskabet, i dets moderselskab eller dets datterselskab eller i et andet advokatselskab.

Justitsministeriet har med hjemmel i Rpl. § 124, stk. 5, i bekendtgørelse nr. 824 af 10. december 1990 fastsat nærmere regler om advokatselskaber, der skal sikre, at uvedkommende interesser, fx i forbindelse med en aktionærs eller anpartshavers ophør med at drive aktiv advokatvirksomhed eller i forbindelse med pantthaveres eller retsforfølgende kreditorers iværksættelse af tvangssalg af en selskabsdeltagers aktier eller anparter, ikke får indflydelse på advokatselskabets virksomhed.

Aktierne eller anparterne i et advokatselskab kan således ejes af følgende kategorier:

1. af aktivt virkende advokater i selskabet,
 2. af moder- eller datterselskaber,
 3. af aktivt virkende advokater i moder- eller datterselskaber, og
4. Definitionen af moderselskab og datterselskab fremgår af aktieselskabslovens § 2 og anpartsselskabslovens § 2. Det afgørende er den bestemmende indflydelse som normalt vil bero på stemmeflertallet på selskabets generalforsamling. Det selskab, der har den bestemmende indflydelse i det andet selskab, betragtes som moderselskabet, det andet selskab som datterselskabet. Tilsammen udgør moder- og datterselskaber en koncern, jf. § 2, stk. 1, i de to selskabslove.

Kapitel 7

4. af et andet advokatselskab.

Derimod kan selvstændigt virkende advokater ikke eje aktier eller anparter i et advokatselskab. Der er ikke givet nogen begrundelse herfor. Strengt taget synes der ikke at være betænkeligheder herimod. Privatpraktiserende advokater ses umiddelbart ikke at repræsentere uvedkommende interesser, dvs. interesser der ikke knytter sig til udførelse af almindelig advokatvirksomhed.

Aktie- eller anpartsejernes indflydelse sker gennem generalforsamlingen, der skal træffe afgørelse om godkendelse af årsregnskabet og om anvendelse af overskud eller dækning af tab i henhold til det godkendte regnskab og om andre spørgsmål, som efter selskabets vedtægter er henlagt til generalforsamlingen.⁵

Det vil ses, at »udefra« kommende advokatinteresser, navnlig fra andre advokatselskaber, via deres stemmeret på generalforsamlingen som aktie- eller anpartsejere kan have afgørende indflydelse på advokatselskabets virksomhed. Det kan vel næppe ganske afvises, at de anvender deres indflydelse også til gavn for deres eget selskabs interesser.

En større direkte magt og indflydelse ligger naturligvis hos advokatselskabets bestyrelse, som imidlertid vælges af generalforsamlingen,⁶ og som er undergivet dennes overordnede myndighed. Bestyrelsen og direktionen, som ansættes af bestyrelsen,⁷ forestår ledelsen af selskabets anliggender.⁸ Direktionen varetager den daglige ledelse af selskabet og skal derved følge de retningslinier og anvisninger, som bestyrelsen har givet.⁹

I et advokatfirma skal bestyrelsesmedlemmer, bortset fra medarbejdervalgte bestyrelsesmedlemmer, aktivt drive advokatvirksomhed i selskabet eller i dets moderselskab eller dets datterselskab. Medlemmer af direktionen skal aktivt drive advokatvirksomhed i selskabet.

Det vil således ses, at ud over at generalforsamlingen vil kunne være under indflydelse af og eventuelt helt domineres af eksterne advokatinteresser, hidrørende både fra moder- og datterselskaber og fra advokatselskaber uden for koncernen, kan eksterne interesser vinde (afgørende) indpas i et advokatselskabs bestyrelse i form af indflydelse fra moder- og datterselskaber.

Der er herved åbnet for muligheden af meget store advokatkoncentrationer i form af koncerner o.l., hvor et stort moderselskab, eventuelt sammen med et

5. Aktieselskabslovens § 69, stk. 2, og anpartsselskabslovens § 50, stk. 2.

6. Aktieselskabslovens § 49, stk. 2, og anpartsselskabslovens § 32, stk. 1.

7. Aktieselskabslovens § 51, stk. 1, og anpartsselskabslovens § 31, stk. 3.

8. Aktieselskabslovens § 54, stk. 1, og anpartsselskabslovens § 31, stk. 1.

9. Aktieselskabslovens § 54, stk. 2, og anpartsselskabslovens § 36, stk. 1.

eller flere datterselskaber, kan dominere en række andre, mindre selskaber og dermed få en slags monopolstilling på lukrative arbejdsområder inden for advokatvirksomhed.

Garantien mod, at uvedkommende interesser vinder indflydelse på udøvelse af advokatvirksomhed, ligger i kravet om, at aktier og anpartar i et hvilket som helst advokatselskab, altså også i et dominerende moderselskab og i et selskab uden for koncernen, kun må ejes af aktivt virkende advokater i et advokatselskab, men der er ingen garanti imod, at en altdominerende indflydelse kan komme til at ligge i nogle få hænder.

Der er heller ingen garanti imod, at et meget stort antal af fremtidens advokater får status af at være ansat, eventuelt således at de ejer et beskedent antal aktier eller anpartar.¹⁰

Man kan spørge, om den nye struktur, der åbner for stordriftens muligheder, er betænkelig set ud fra hensynet til klienternes interesse.

Det skal i denne forbindelse bemærkes, at den afgørende ting, der er sket, og som åbner mulighed for den helt store advokatkoncentration, er ophævelsen af det tidligere i Rpl. § 124, stk. 1, fastsatte forbud mod, at en advokat kan have kontor i flere retskredse. Også uden selskabsdannelse kan meget store og dominerende advokatfirmaer etableres, med interesse- og virkeområde ikke blot i Danmark, men også i de relevante udenlandske stor- og retsbyer.

Med nyordningen er der lukket op for de almindelige markedsmekanismer inden for advokaterhvervet. Her spiller klienterne og deres behov en afgørende rolle. Mange såkaldte »privatklienter« vil fortsat føle sig bedst betjent af den lokalkendte, selvstændige mindre praktiker i enmandsfirmaet eller det mindre fællesfirma, specielt i forbindelse med behandlingen af personsager eller sager om køb og salg af mindre ejendomme o.l.. Andre klienter vil have brug for en »superspecialist« til løsning af betydningsfulde, komplicerede specialproblemer og vil derfor ofte opsøge en advokat eller et firma, der særlig har specialiseret sig – bl.a. – i dette specielle retsområde, dvs. normalt til et større specialfirma. De store erhvervsklienter, ofte med internationale relationer, vil normalt være mere tilbøjelige til at benytte et af de store advokatfirmaer med faste internationale relationer, som har specialiseret sig på et eller som regel flere erhvervs- og forretningstunge specialer, foruden i EF-ret og relevant international ret.

En væsentlig rolle spiller formentlig salærets størrelse og størrelsen af omkostningerne i øvrigt. De store, tunge erhvervsklienter vil være mere indforstået med at betale efter indsats og resultat og sagens betydning end

10. Der findes dog heller ingen garanti imod, at fremtidens dominerende struktur for advokater bliver »ansættelsesstatus«, selv om selskabsformen ikke anvendes.

Kapitel 7

andre klienter, der ofte ikke vil kunne få udgifterne til salær til advokat mv. dækket som en fradragsberettiget driftsudgift eller (fuldt ud) dækket på anden måde.¹¹

Det helt afgørende moment bør være, om klienternes retssikkerhedsstilling og dermed retsplejens kvalitet lider skade.

Et relevant punkt i denne forbindelse er at sikre, at en og samme advokat-koncern eller et og samme advokatfællesskab ikke varetager begge stridende parter interesser i en retstvist. Det er formentlig en risiko, man ikke kan se helt bort fra i et system, hvor det i hvert fald for klienterne kan være vanskeligt at overskue, hvorledes relationerne er mellem flere på papiret adskilte advokatfirmaer.

Der kan være tale om moder- og datterselskaber, uden at det direkte fremgår af brevpapir eller andet materiale tilgængeligt for klienter, ligesom andre advokatfirmaer – uoplyst for klienterne – kan have aktier eller anparter i det advokatfirma, en klient agter at benytte.

Hvor der kan opstå en risiko for interessekonflikt, fx fordi den ene af parterne i en rets- eller interesstvist som betydende »fast kunde« har advokatkoncernens eller advokatfællesskabets særlige bevågenhed, bør god advokatskik formentlig føre til, at den anden part opfordres til at søge advokatbistand hos en anden advokat uden for koncernen eller fællesskabet.

Sker dette ikke, kan det formentlig efter omstændighederne betragtes som en ansvarspådragende fejl, der kan udløse erstatningsforpligtelse for den eller

11. I denne forbindelse opstår det endnu tvivlsomme spørgsmål, om det vil være tilladeligt at fastsætte advokaters salær i forhold til det gunstige eller ikke-gunstige resultat af advokatens bistand. Disse såkaldte »no cure no pay if cure good pay«-aftaler anerkendes visse steder i udlandet, og Advokatrådet har i et enkelt tilfælde godkendt en sådan aftale, som den pågældende advokat havde indgået med en udenlandsk klient. Bl.a. Jørgen Hansen, Advokatgeringen som liberalt erhverv (1986), 241 ff., og Ernest Hartwig, Advokaten 1983, 441 ff., går ind for tilladeligheden af sådanne aftaler også herhjemme, hvorimod Niels Gangsted-Rasmussen, Advokaten 1987, 89 er mere skeptisk; han finder det tvivlsomt, om god advokatskik tillader indgåelse af sådanne aftaler i Danmark. Bliver sådanne salæraftaler internationalt almindelige, fx i EF-landene, må Danmark formentlig følge trop, i hvert fald når det drejer sig om juridisk rådgivning og bistand inden for den internationale erhvervs- og forretningsverden. Men principielt er der dog nok grund til tilbageholdenhed, således at det ikke bliver udfaldet af advokatens rådgivning og bistand, der normalt afgør salærets størrelse, men omfanget og kvaliteten af den ydede bistand og dennes væsentlighed og betydning for klienten, tilsyneladende i overensstemmelse med de gældende danske salærregler. I Forbundsrepublikken Tyskland er aftaler om resultatshonorarer (Erfolgshonoraren) ikke blot forbudt ifølge Grundsätze des anwaltlichen Standesrechts, § 52 I, de betragtes endvidere i retspraksis som »sittenwidrig« og dermed som en nullitet, jf. Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 2, note 9.

de ansvarlige advokater og de selskaber eller fællesskaber, hvori de virker. Der henvises i øvrigt til fremstillingen nedenfor i kapitel 11.

Ifølge aktieselskabslovens § 1, stk. 2, hæfter deltagerne i et aktieselskab ikke personligt for selskabets forpligtelser. Tilsvarende gælder ifølge anpartsselskabslovens § 1, stk. 2, for anpartshavere; disse hæfter heller ikke personligt for anpartsselskabets forpligtelser.

Der er dog intet i vejen for, at deltagerne på andet retsgrundlag kan hæfte personligt for visse af selskabets forpligtelser.

Et sådant retsgrundlag er for advokatselskabers vedkommende fastsat i Rpl. § 124, stk. 2, der bestemmer, at en advokat, der udøver virksomhed i et advokatselskab, hæfter personligt sammen med selskabet for ethvert krav, der er opstået som følge af advokatens bistand til en klient.

Baggrunden for denne bestemmelse er ønsket om at fastholde advokatens professionsansvar over for klienten. Dette er af personlig art.¹² Det skal ikke kunne forflygtiges ved at indskyde et aktieselskab eller et anpartsselskab som mellemed eller primært ansvarlig og henskyde advokatens ansvar som et arbejdstageransvar.

Advokatens personlige ansvar gælder, selv om klienten har entreret med selskabet som sådant. Selv i så fald har den advokat, der har betjent klienten, et selvstændigt, personligt ansvar på linje med selskabets.

Advokater, der virker i et advokatselskab, kan ikke betragtes som selvstændige praktikere.¹³ De må i en vis forstand alle betragtes som ansat i selskabet og modtage den derfor aftalte eller fastsatte løn.

Nogle er dog tillige ejere af aktier eller anparter.

Når der i Rpl. § 124 tales om, at det personlige ansvar påhviler advokater, »der udøver virksomhed i et advokatselskab«, er spørgsmålet, om dette kun

12. For så vidt angår beskikkede forsvarere, har Højesteret i kendelse af 24. oktober 1990 udtalt, at det følger af beskikkelsen, at hvervet er personligt, hvorfor der ikke er adgang for den beskikkede forsvarer til i almindelighed at give møde ved autoriseret fuldmægtig, U.1990.925.H.K.K. Det må formentlig generelt antages, at når en klient har engageret en bestemt advokat, eller – hvis henvendelsen er sket til et advokatselskab eller et advokatfirma – en bestemt advokat er blevet udpeget til at varetage klientens sag, må denne advokat personligt repræsentere klienten i alle væsentlige dele af sagsbehandlingen, herunder navnlig ved (doms)forhandling i retten, når der ikke foreligger lovligt forfald.
13. Jf. også bekendtgørelse nr. 824 af 10. december 1990 om advokatselskaber, § 10, stk. 1, hvorefter en selskabsdeltager, der på grund af sygdom eller alder deponerer sin advokatbestilling, kan bevare sine aktie- eller anpartsbesiddelser. »Såfremt en sådan selskabsdeltager genoptager erhvervsmæssig virksomhed som *selvstændig* (fremhævet her) eller ansat, skal aktie- eller anpartsbesiddelsen afvikles...«, hedder det i stykkets 2. punktum.

Kapitel 7

gælder advokater, der efter den hidtidige ordning var selvstændige praktikere, derimod ikke advokater der var ansat hos en selvstændig praktiker, eller med andre ord: gælder den personlige hæftelse kun aktive advokater, der tillige er aktie- eller anpartsejere i selskabet? Aktier eller anpartar kan ifølge Rpl. § 124, stk. 3, kun ejes af advokater, der »aktivt driver advokatvirksomhed« i selskabet, dets moderselskab eller datterselskab, og af andre advokatselskaber, hvis egne aktier eller anpartar jo skal ejes af advokater, der driver aktiv advokatvirksomhed i det pågældende selskab eller dets moder- eller datterselskab.

Man kan også formulere spørgsmålet således: Påhviler det personlige ansvar fuldt på linje med selskabets også advokater, der ikke har aktier eller anpartar i selskabet, men som er ansat i gammeldags forstand til at bistå aktie- eller anpartsejende advokater i selskabet? Eller gælder for sådanne advokater fortsat kun det »arbejdstageransvar«, som i øvrigt gælder for ansatte advokater, advokatfuldmægtige og andet personale hos selvstændige praktikere?

Dette arbejdstageransvar er af ganske anden karakter, for selv om en arbejdstager principielt er personlig ansvarlig for egne fejl og forsømmelser på linje med sin arbejdsgiver, vil forholdet normalt være det, at han friholdes for ansvaret, der – i medfør af DL 3-19-2 – vil blive dækket af arbejdsgiveren, som i praksis normalt ikke vil kunne gøre regres gældende mod arbejdstageren, jf. også erstatningsansvarslovens § 23, stk. 1.¹⁴

I bemærkningerne til lovforslaget (Til nr. 8) er følgende anført: »Den enkelte advokat vil derfor, selv om han som ansat eller medejer udøver sin advokatvirksomhed gennem et advokatselskab, personligt være fuldt ansvarlig for den bistand, han yder.«¹⁵

Det synes således at være hensigten, at også advokater, der virker i advokatselskabet, men som ikke ejer aktier eller anpartar i dette, hæfter personligt for fejl og forsømmelser, de har gjort sig skyldige i, umiddelbart og solidarisk med selskabet, og ikke blot efter reglerne om arbejdstageransvar. Det afgørende er altså selve bestillingen som advokat.

Nu må det for det første bemærkes, at en advokat ikke kan drive advokatvirksomhed i selskabet »som medejer« i modsætning til »som ansat«. Alle advokater, der virker i et advokatselskab, må betragtes »som ansat« i selskabet. De skal stille hele deres arbejdskraft som advokat til rådighed for det daglige arbejde i selskabet. Al klientbetaling herfor i form af salær mv. indgår til

14. Om advokaters ansvar for ansatte henvises til nedenfor i kapitel 13.

15. Se også note 14 til Rpl. § 124 i Karnovs Lovsamling (1990): »Den enkelte advokat er derfor, selv om han som ansat eller medejer udøver sin advokatvirksomhed gennem advokatselskab, fuldt ansvarlig for den bistand, han yder.«

selskabet, der til gengæld vederlægger de pågældende advokater i form af løn, tantieme o.l.

Herudover er nogle af de i selskabet virkende advokater tillige ejere af aktier eller anparter i selskabet og får i kraft heraf tillige udbytte af selskabets nettooverskud.

Hvis man følger bemærkningerne til lovforslaget, betyder det altså, at selv nyansatte advokater i et advokatselskab har et realistisk selvstændigt, umiddelbart personligt ansvar for deres klientbistand, hvad deres kolleger, der er ansat hos en selvstændig praktiker, i realiteten ikke har.

Denne forskel er næppe velbegrunder og formentlig heller ikke nogen nødvendig følge af advokatselskabskonstruktionen. Der ses heller ikke i selve lovteksten at være noget, der hindrer en anden fortolkning af advokatens personlige ansvar i medfør af Rpl. § 124, stk. 2, således at dette specielle personlige ansvar kun påhviler aktie- eller anpartsejende advokater, der udøver advokatvirksomhed i selskabet. I så fald må der altid være en aktie- eller anpartsejende advokat, der er betroet relationen til klienten, og denne advokats personlige ansvar i medfør af Rpl. § 124, stk. 2, må tillige omfatte fejl og forømmelser begået af ikke aktie- eller anpartsejende advokater, der bistår ham i behandlingen af klientens sag.

Hensynet til klienterne synes ikke at tale mod en sådan fortolkning, idet de kan holde sig både til den ansvarlige advokat og selskabet og tillige – i medfør af reglerne om arbejdstageransvar – til den ansatte advokat, hvis det – noget virkelighedsfjernt – skulle vise sig, at kun denne har midler til at dække klientens tab.

Kan den her skitserede udlægning ikke accepteres, må den ikke aktie- eller anpartsejende advokats andel af et eventuelt erstatningsansvar formentlig normalt sættes meget lavt ved en domstols fordeling af det solidariske ansvar mellem advokat og selskab.

I Rpl. § 124, stk. 4, 2. pkt., er det fastsat, at medlemmer af direktionen i et advokatselskab aktivt skal drive advokatvirksomhed i selskabet. Det kræves formentlig ikke tillige, at direktionsmedlemmerne er aktie- eller anpartsejere i selskabet, men som hovedregel vil det nok være tilfældet. Er de ikke det, er de ikke omfattet af det særlige personlige ansvar i medfør af § 124, stk. 2, hvis den ovenfor skitserede opfattelse accepteres.

Det personlige ansvar i medfør af § 124, stk. 2, påhviler den ansvarlige advokat i selskabet, der varetager klientens sag, hvad enten klienten direkte har henvendt sig til den pågældende advokat eller til selskabet, der har henvist ham til advokaten.

Set ud fra klientens synspunkt kan retsstillingen formentlig resumeres således:

Kapitel 7

Mener han at have krav på erstatning begrundet i, at den advokatbistand, han har modtaget af det pågældende advokatselskab, har været behæftet med fejl eller forsømmelser, kan han altid gøre kravet gældende mod advokatselskabet. Han kan også vælge at gøre det gældende mod den ansvarlige advokat i selskabet, der har betjent ham. Endelig kan han også rette kravet mod en ansat i selskabet, der ikke er omfattet af det særlige personlige ansvar i medfør af Rpl. § 124, stk. 2, hvordan man så end afgrænser denne gruppe.¹⁶ I en eventuel retssag om erstatning vil det dog være sikrest for klienten at gøre kravet gældende mod alle relevante ansvarlige in solidum.

Får klienten medhold i sit krav, hæfter den ansvarlige advokat med hele sin formue, altså ikke blot den del der er anbragt i aktier eller anparters i selskabet. En ikke aktie- eller anpartsejende ansat hæfter ligeledes med hele sin formue i den udstrækning han i øvrigt er personlig ansvarlig.

Selskabet hæfter med sin formue i overensstemmelse med reglerne i aktieselskabs- og anpartsselskabslovene. Der rettes i realiteten et krav mod selskabet, som dette må indfri som enhver anden gældspost. Kan der ikke ske dækning via de løbende indtægter, må formuen træde til, dvs. at nettoformuen ved regnskabsårets slutning er formindsket i den udstrækning, driftsindtægterne (= provenuet af selskabets advokatvirksomhed) ikke slår til. Betyder det, at den likvide formue bliver negativ, kan det, hvis underskuddet ikke midlertidigt kan finansieres ved lån, fx kassekredit, føre til, at aktie- eller anpartsselskabskapitalen helt eller delvis går tabt.

Det er den risiko, de ikke personligt ansvarlige aktie- eller anpartsejere løber. Slår aktie- eller anpartskapitalen ikke til, kan differencen ikke kræves inddækket hos disse, men i så fald er grundlaget for selskabets videre drift bortfaldet, hvis ikke der etableres ny aktie- eller anpartskapital, som kun kan indskydes af (de) aktivt virkende advokater.

Det må formentlig antages, at hverken den personligt ansvarlige advokat eller selskabets ansvar over for den erstatningsberettigede klient er subsidiært, alt efter om klienten har entreret direkte med selskabet eller med den pågældende advokat. Det vil sige, at klienten kan rette sit krav mod advokaten, henholdsvis selskabet, uden at det først er konstateret, at selskabet, henholdsvis advokaten er ude af stand til at udrede erstatningsbeløbet.

Dette må antages, fordi det ikke med nyordningen har kunnet accepteres, at klientens retsstilling skulle forringes. Hidtil har klienten kunnet gøre advokaten direkte ansvarlig; dette må han derfor stadig kunne. Det kan endvidere ikke antages, at selskabets ansvar er subsidiært. Det ville for det første være urimeligt i de tilfælde, klienten havde indgået kontrakt med selskabet som

16. Den vil i hvert fald omfatte advokatfuldmægtige og andre ansatte ikke-advokater.

sådan og ikke med nogen bestemt advokat. Men selv om klienten har rettet henvendelse til en bestemt advokat, må det for det andet være en følge af nyordningen, hvorefter muligheden for at etablere advokatvirksomhed i selskabsform primært er sket i advokatstandens interesse, at klienten har muligheden for straks (tillige) at rette sit krav direkte mod selskabet.

Hvad angår spørgsmålet om den indbyrdes fordeling mellem den personligt ansvarlige advokat og selskabet af det erstatningsbeløb, de i fællesskab skal betale til klienten, er det vanskeligt på nuværende tidspunkt, hvor ordningen er helt ny, at sige noget præcist eller sikkert.

Baggrunden for nyordningen med det særlige personlige advokatansvar i medfør af Rpl. § 124, stk. 2, er ønsket om, at de nye advokatselskabers advokater ikke skal kunne gå i ly bag den upersonlige ting, som et selskab er, med deraf følgende afpersonificering af advokaterhervets professionsansvar. Skal der være realitet bag disse bestræbelser, taler meget for, at en mærkbar del af erstatningsbeløbet bør bæres endeligt af den personligt ansvarlige advokat, men i øvrigt må det være overladt til domstolene i det konkrete tilfælde at foretage en fordeling mellem advokat og selskab, formentlig under væsentlig hensyntagen til arten og grovheden af den fejl eller forsømmelse, som advokaten har begået eller er ansvarlig for.¹⁷

Der kan formentlig også tages hensyn til eventuelle fejlskøn eller fejlvurderinger fra selskabets side, fx hvor selskabets direktion eller bestyrelse har besluttet at overlade en opgave, som en klient har henvendt sig til selskabet som sådant for at få varetaget, til en advokat, som ikke er rutineret på det pågældende, komplicerede retsområde.

Hensyn vil nok også kunne tages til indtjeningsforholdene, således at det er mindre betænkeligt at lade den advokat endeligt bære en større del af erstatningsbeløbet, som har en væsentlig indtægt samt udbytte af selskabets nettoprovenu.¹⁸

17. Fx hvis fejlen er begået af en i gammeldags forstand »ansat« advokat, som har bistået ham i sagen.
18. Som tidligere nævnt må alle aktive advokater i et advokatselskab betragtes som »ansatte«. Alle salærer mv., som de indtjener som vederlag eller betaling for udførelsen af advokatfunktioner, indbetales til selskabet og posteres som indtægt i dets regnskab. De vederlægges i form af lønninger og tantieme, som naturligvis kan variere stærkt i størrelse alt efter de pågældendes anciennitet, kvalifikationer, status og placering mv. i selskabet. Hertil kommer for aktie- og anpartsejere udbytte af aktier og anparter. Deltagerne kan ikke drive advokatvirksomhed eller anden (hoved)virksomhed uden for selskabet. Det kan dog nok aftales, at visse indtægter, fx hidrørende fra bestyrelsesposter i erhvervselskaber mv. eller fra litterær virksomhed eller undervisning som faldende uden for »almindelig advokatvirksomhed« er rent personlige og derfor ikke skal indbetales til selskabet og indgå i dets regnskab.

Kapitel 7

Hvor hårdt dette ansvar rammer advokat og selskab, afhænger naturligvis af forsikringsdækningen.¹⁹

Advokatens personlige ansvar ved siden af selskabets gælder dog kun ansvar, hvis grundlag er den pågældende advokats bistand til den skadelidte klient. Det personlige ansvar for en klient gælder således ikke over for kreditorer, der har leveret møbler, inventar, kontorartikler mv. til selskabet, heller ikke for så vidt angår sådant inventar mv., der udelukkende skal benyttes af advokaten, medmindre denne har bestilt det på egen hånd og ikke – med fornøden legitimation – på selskabets vegne. Heller ikke hus- eller kontorleje hæfter nogen advokat i selskabet personligt for.

En betydelig driftsudgiftspost i advokatselskaber er lønudgifterne, da jo alle advokater og andet personale i selskabet må betragtes som lønnet arbejdskraft. Heller ikke for disse udgifter er der noget personligt advokatansvar. Det er udgifter, der må afholdes af selskabet som sådant af de løbende driftsindtægter ved advokatvirksomheden. Kan disse ikke dække lønudgifterne (og de øvrige driftsudgifter m.m.), giver selskabet underskud, således at lønningerne enten må sættes ned, eller selskabet opløses.

I tilfælde af ophør må eventuel gæld dækkes af aktie- eller anpartskapitalen, hvorimod der ikke påhviler nogen advokat i selskabet (ejere eller blot ansatte) noget personligt ansvar for gælden eller underskuddet.

Tilsvarende gælder de bøder, som selskabet som sådant måtte blive idømt i medfør af Rpl. § 124, stk. 8, og § 15 i bekendtgørelse nr. 824 af 10. december 1990 om advokatselskaber,²⁰ eller i medfør af aktieselskabsloven (jf. dennes § 161, stk. 4), eller anpartsselskabsloven (jf. dennes § 131, stk. 3), eller med særlig hjemmel i særlovgivningen i øvrigt, fx § 13, stk. 2, i loven om Danmarks Statistik.

Idømmes en advokat bøde i medfør af Rpl. § 124, stk. 6, (for overtrædelse af stk. 1, 3 eller 4) eller i medfør af § 15, 1. pkt., i advokatselskabsbekendtgørelsen af 10. december 1990 (for overtrædelse af bekendtgørelsens §§ 1-11 og 14, stk. 1), skal den pågældende advokat personligt udrede bødebælbet og kan ikke få det godtgjort hos selskabet, der heller ikke hæfter subsidiært.

Det samme gælder, såfremt en advokat i sin egenskab af bestyrelsesmedlem eller medlem af direktionen i et aktieselskab eller anpartsselskab idømmes bødestraf i medfør af straffebestemmelserne i aktieselskabsloven (§ 160 f.)

19. Herom henvises til nedenfor i kapitel 14.

20. Med hjemmel i de nævnte bestemmelser kan der pålægges selskabet som sådant bødestraf, hvis selskabet som sådant overtræder bestemmelserne i Rpl. § 124, stk. 1, 3 eller 4, eller §§ 1-11 og § 14, stk. 1, i bekendtgørelsen af 10. december 1990.

eller anpartsselskabsloven (§ 130 f.) eller i øvrigt i medfør af straffebestemmelser i særlovgivningen (fx § 13, stk. 1, i loven om Danmarks Statistik).

Den omstændighed, at der er fakultativ hjemmel til at pålægge selskabet som sådant bødestraf, bevirker ikke, at ansvarlige personer i selskabet (fx ledere, direktører og bestyrelsesmedlemmer) fritages for deres ansvar, jf. U.1970.659.V. I denne sag blev det fastslået, at bestemmelsen i § 13, stk. 2, i loven om Danmarks Statistik om, at der for overtrædelser af loven begået af et aktieselskab kan pålægges selskabet som sådant bødeansvar, ikke er til hinder for at pålægge selskabets leder personligt strafansvar.

Konsekvensen af denne dom synes at være, at overalt hvor der i retsplejeloven, i aktieselskabsloven, i anpartsselskabsloven og i særlovgivningen i øvrigt er hjemmel til at idømme personlig bødestraf, kan en ansvarlig advokat i dennes egenskab af bestyrelsesmedlem e.l. ikke undgå straffen, blot fordi der er fakultativ hjemmel til at idømme selskabet som sådant bødestraf.

Idømmes en advokat, der virker i et advokatselskab, en disciplinærbøde i medfør af Rpl. § 147 c, stk. 1, skal bøden betales personligt af advokaten og kan ikke refunderes af selskabet.

Disciplinærbøder, der i medfør af samme bestemmelse idømmes selskabet som sådant, hæfter ingen advokat i selskabet personligt for, heller ikke subsidiært. Tilsvarende gælder idømmelse af tvangsbøder i medfør af Rpl. § 147 c, stk. 2.

Advokater kan i deres egenskab af bestyrelsesmedlemmer i aktie- og anpartsselskaber pådrage sig et erstatningsansvar. For så vidt angår aktieselskaber, er der fastsat regler om dette erstatningsansvar i aktieselskabslovens kapitel 16 (§§ 140 ff.) og for anpartsselskaber i anpartsselskabslovens kapitel 16 (§§ 110 ff.).

Drejer det sig om bestyrelsesposter i ikke-advokatvirksomheder, er der i realiteten ikke tale om en opgave, der falder ind under begrebet »almindelig advokatvirksomhed«, men det må betragtes som en funktion, som advokaten ikke udøver som aktiv advokat i et advokatselskab. Bestyrelshonoraret indgår derfor næppe i selskabets kasse, og selskabet hæfter derfor næppe heller – sammen med den pågældende advokat – for advokatens erstatningspådragende adfærd qua bestyrelsesmedlem.²¹

21. Om advokaters erstatningsansvar qua bestyrelsesmedlem i ikke-advokatselskaber se bl.a. Gomard, *Aktieselskaber og anpartsselskaber* (1986), 319 ff., og A. Vinding Kruse, *Advokatansvaret*, 107 ff., se endvidere Gomard i U.1971.B.) 117 ff., særlig 121. Der skal ikke her gås nærmere ind på dette spørgsmål, men umiddelbart ses der at kunne gives tilslutning til A. Vinding Kruses opfattelse i hans opsummering s. 112: Der må sondres mellem, om advokatens aktivitet kan siges at være udslag af en egentlig advokatbistand til bestyrelsen (selskabet), eller om den »blot« er et udslag af hans

Kapitel 7

Tilsvarende gælder et eventuelt erstatningsansvar, som advokaten måtte pådrage sig som aktionær eller anpartshaver i selskabet.²²

Overdrages der advokaten arbejdsopgaver af juridisk art for selskabet, uden at disse påhviler ham som bestyrelsesmedlem, er der tale om opgaver, der falder ind under begrebet »almindelig advokatvirksomhed«, og de herfor gældende almindelige ansvarsregler finder anvendelse, selv om advokaten rent faktisk har fået opgaven, fordi han er bestyrelsesmedlem i det pågældende selskab.

Pådrager en advokat sig et erstatningsansvar i sin egenskab af bestyrelsesmedlem, direktør eller aktie- eller anpartsejer i et advokatselskab, altså ikke som udøver af »almindelig advokatvirksomhed«, men efter de derom fastsatte erstatningsansvarsregler i aktie- og anpartsselskabslovene, må dette erstatningsansvar ligeledes betragtes som personligt for den pågældende advokat uden mulighed for at få det erstatningsbeløb, han skal udrede, godtgjort af selskabet, der heller ikke hæfter subsidiært for beløbet.

bestyrelsesmedlemskab på lige fod med de øvrige medlemmers. I førstnævnte tilfælde er han selvsagt undergivet det almindelige advokatansvar; i det andet tilfælde bør hans ansvar sædvanligvis næppe være strengere end de øvrige medlemmers i henhold til det specielle bestyrelsesansvar, som ifaldes efter aktieselskabsloven. – Der må dog muligvis tages en reservation for det tilfælde, at den øvrige bestyrelse, som ikke er juridisk sagkyndig, gør deres tilslutning til en bestyrelsesbeslutning afhængig af, at den er lovlig, og at dette spørgsmål vurderes af en juridisk sagkyndig. Hvis denne opgave overlades til bestyrelsens advokatmedlem, vil det dog nok ofte måtte betragtes som en bestilling på juridisk rådgivning og bistand, der falder ind under begrebet »almindelig advokatvirksomhed«, for hvilken den rådgivende advokat (in casu advokat-bestyrelsesmedlemmet) hæfter efter reglerne om professionsansvar. I sådanne tilfælde kan der næppe bebrejdes bestyrelsen noget erstatningspådragende forhold.

22. Jf. aktieselskabslovens § 142 og anpartsselskabslovens § 112.

KAPITEL 8

Advokatinteressentskabet og hæftelsesansvaret

Samvirkende advokater kan basere deres fælles samvirke på et kompagniskab, dvs. på et såkaldt interessentskab.¹

Der er ikke givet lovregler om interessentskaber, og man må derfor stille det spørgsmål: hvad er et interessentskab, og hvilke retlige virkninger har det for deltagerne (interessenterne) og for tredjemand, herunder kreditorer og skadelidte, der kræver erstatning af interessentskabet eller interessenterne i dette?

Formålet med interessentskabet er – når vi specielt ser på interessentskaber inden for de liberale erhverv² – at deltagerne i dette – interessenterne – i fællesskab driver en virksomhed. Dette indebærer, at interessenterne i fællesskab i overensstemmelse med de herom foreliggende aftaler må etablere grundlaget (økonomisk, facilitetsmæssigt mv.) for selskabets start og videre drift. Den indtægt, den fælles virksomhed frembringer, indgår i en fælles kasse, og de med virksomhedens drift forbundne udgifter bæres ligeledes af fællesskabet som sådant.

Hvad angår udbyttet af fællesskabets drift, bemærkes, at interessenterne ikke kan betragtes som ansatte, og deres indtjening afhænger derfor af interessentskabets nettoresultat. Hvordan dette fordeles mellem interessenterne, beror på den nærmere aftale mellem disse. En skævdeling vil normalt være aftalt under hensyn til forskellige kriterier, bl.a. anciennitet, størrelse af indskud, bidrag af goodwill, særlige kvalifikationer mv. Er intet nærmere aftalt, må der formentlig ske en ligedeling.

Normalt vil de enkelte interessenter foretage aftalte a conto-hævninger i årets løb, men viser disse sig ved regnskabsårets slutning at have været for

1. Om interessentskabsspørgsmålet generelt se bl.a. Ernst Dyrbye, Kortfattet fremstilling af Dansk Selskabsret (3. udg. 1983), og Erik Hørlyck, Interessentskaber og konsortier (1989).

2. Om formålet generelt se Erik Hørlyck, 77 f.

Kapitel 8

store, har de pågældende interessenter formentlig pligt til tilbagebetaling, hvis ikke overtrækket kan klares ved modregning i næste års conto-hævninger.

I det følgende koncentrerer fremstillingen om advokatinteressentskaber.

Et væsentligt spørgsmål er hæftelsesproblematikken. Hvem kan kreditorer og erstatningsberettigede skadelidte gøre ansvarlig? Hvem hæfter for gæld og erstatningsansvar og for bødestraf eller disciplinærbøde?

I forbindelse hermed må der tages stilling til det vanskelige spørgsmål, om et samarbejde eller et samvirke mellem flere advokater udgør et egentligt interessentskab, eller om der kun er tale om en løsere form for samvirke eller samarbejde, for hvilket der gælder andre hæftelsesregler.

Vi behandler først den situation, hvor der klart er tale om et interessentskab mellem advokater, og undersøger hæftelsesmæssigt de 3 forskellige situationer: almindelige kreditor krav, erstatningskrav for fejl og forsømmelser i forbindelse med udøvelse af advokatvirksomhed og bøder i form af straf eller disciplinær sanktion.

Krav fra kreditorer kan skyldes gæld for udlejede lokaler, leveret inventar, herunder EDB-udstyr, modtagne varer (kontorartikler mv.), forbrug af driftsmidler af forskellig art (telefon, telefax, elektricitet mv.) samt betaling for arbejds- og tjenesteydelser med meget mere.

Spørgsmålet er, om interessentskabet som sådant eller de deltagende interessenter eller eventuelt både interessentskabet og interessenterne må betragtes som debitor, således at kreditor frit kan holde sig til interessentskabet eller den eller de enkelte interessenter.

Kan kreditor vælge straks at søge gælden eller tilgodehavendet inddrevet hos den enkelte interessent, siges der at være tale om principal (eller umiddelbar) hæftelse for denne. Hvis kreditor først skal rette sit krav mod interessentskabet og derefter kun kan gøre kravet gældende mod den enkelte interessent, hvis det må konstateres, at der ikke er dækning i interessentskabet, fx dokumenteret ved, at tilgodehavendet eller gælden ikke er afviklet inden en rimelig frist,³ er interessenternes personlige hæftelse subsidiær (middelbar),⁴ idet den indbyrdes fordeling mellem de subsidiært, solidarisk ansvarlige interessenter må foretages af domstolene.

3. Der bør gives en så rimelig frist, at interessentskabet har mulighed for at indkræve de fornødne dækningsbidrag hos interessenterne, jf. Hørlyck, 160. Der er her efter norsk forbillede tale om modificeret subsidiær hæftelse for interessenter, jf. Hørlyck, anf. st., med henvisninger.
4. Må kreditorerne konstatere, at de ikke kan få dækning hos interessentskabet som sådant, kan de direkte gøre interessenterne ansvarlig; der er altså tale om direkte, subsidiær hæftelse for disse, jf. Hørlyck, 158. En kortfattet, klar oversigt over de forskellige hæftelsesformer er givet hos Ernst Dyrbye, 9 f.

Medens det aldrig har været omtvistet, at deltagerne i et interessentskab er solidarisk ansvarlige for de forpligtelser, som interessentskabet som sådant ikke selv kan eller vil indfri – thi det er jo netop formålet med interessentskabet, at deltagerne i fællesskab driver et foretagende, en for alle og alle for en, frem for at drive det hver for sig – har det i dansk teori været noget usikkert, om interessenternes hæftelse var principal (umiddelbar) eller subsidiær (middelbar), idet den overvejende mening dog tidligere nok gik ind for den principale hæftelse.

I den nyeste teori synes den subsidiære hæftelse at være slået igennem; for subsidiær hæftelse har ikke mindst Ernst Dyrbye lagt sit lod i vægtskålen.⁵ Senest har Erik Hørlyck tilsluttet sig denne opfattelse.⁶

Begrundelsen herfor ligger i det sædvanlige formål med et interessentskab: den fælles drift af en virksomhed, et forretningsforetagende, en professionsudøvelse mv. Indtægter og udgifter i forbindelse hermed knytter sig til denne fælles drift, fællesskabet. Det er da også kun naturligt, at ikke blot indtægterne, men også udgifterne primært vedrører fællesskabet og ikke de enkelte deltagere. Den logiske og rimelige konsekvens heraf er, at kreditorer i første omgang må holde sig til fællesskabet – på samme måde som det er tilfældet med et andelsselskab, som interessentskabet på dette grundlæggende plan har fælles træk med⁷ – og først derefter, hvis fællesskabet ikke afregner over for kreditor, kan holde sig til deltagerne i interessentskabet.

Under normale forhold kan man sige, at dette er et spørgsmål om interessentskabets fornuftige og rimelige daglige drift. Drejer det sig om ordinære kreditorer, der har ydet leverancer eller stillet faciliteter til rådighed, som er nødvendige for fællesskabets løbende drift, må fællesskabet indrette sin standard i takt med den faktiske indtjening ved virksomhedens drift, herunder lønudgifterne til ansatte, herunder også størrelsen af (løbende) forskuds- eller a conto-udbetalinger til interessenterne eller disses hævningsret eller hævningsadgang.

I denne forbindelse opstår spørgsmålet om interessenternes forpligtelse til at foretage (ekstraordinære) indskud til fællesskabet. Bliver dette spørgsmål aktuelt, fordi det viser sig, at man har overvurderet fællesskabets indtjeningsmuligheder og derfor har udbetalt for store forskud til deltagerne eller tilladt hævninger af for store beløb, eller lønningskontoen er for stor, må der naturligvis foretages en revurdering og træffes de foranstaltninger, der er nødvendige for at føre fællesskabet videre på et bæredygtigt grundlag,

5. Se Ernst Dyrbye, 10, note 2, og navnlig samme forf. i U.1984.B.158 ff.

6. Erik Hørlyck, 160.

7. Jf. Erik Hørlyck, 77 og 159.

Kapitel 8

herunder eventuelt ved at nedsætte eller justere a conto-overskudsbetalingerne og reducere den lønnede arbejdskraft.

Realiteten er denne, at de reagerende kreditorer må fyldestgøres, og skal fællesskabet fortsætte, kan dette fornuftigvis kun ske ved, at afviklingen af kreditorernes krav sker via fællesskabet.

Dette taler også for, at de enkelte interessenters ansvar og hæftelse over for kreditorerne er subsidiær, når det drejer sig om, hvad man kunne kalde ordinære driftskreditorer; disse er normalt også interesseret i, at fællesskabet kan fortsætte; ellers mister de jo et marked.

Et helt andet problem opstår, hvis det drejer sig om et krav af helt ekstraordinær karakter, og det krævede beløb er meget betydeligt.

Ser vi på interessentskaber for advokater, er det et spørgsmål, der vil kunne opstå, hvis en klient rejser erstatningskrav i forbindelse med fejlbehæftet advokatbetjening af klienten, eller det drejer sig om en kautionsforpligtelse, et spekulationstab e.l.

Jørgen Hansen har i bogen »Liberale samvirker« fra 1965 (s. 81) givet udtryk for den opfattelse, at deltagerne i liberale samvirker (kun) hæfter personligt og solidarisk, når dette fremgår af samvirkeaftalen, når dette følger af det grundlag, på hvilket interessentskabet er forpligtet i forhold til tredjemand,⁸ og når samvirket er så integreret, at en solidarisk hæftelse er naturlig for samvirket med undtagelse af de tilfælde, hvor der er truffet modstående aftale i samvirkeaftalen.

Jørgen Hansen vil med andre ord lægge afgørende vægt på aftalen mellem samvirkets deltagere. Han accepterer en formodningsregel om, at deltagerne hæfter personligt og solidarisk, men denne formodningsregel må vige i tilfælde af, at der er modstående aftale mellem samvirkets deltagere, eller at samvirket er af en sådan art, at deltagerne ikke selv har tænkt sig eller påregner en solidarisk hæftelse.⁹

Bla. Kristian Mogensen har i en anmeldelse af Jørgen Hansens bog i U.1967.B.243 stillet sig skeptisk over for denne opfattelse. Afstand tager også

8. Her tænker Jørgen Hansen fx på, at to eller flere deltagere i en aftale om kontorfællesskab sammen har oprettet en lejekontrakt med udlejeren, Liberale samvirker (1965), 81.

9. Jørgen Hansen, Liberale samvirker (1965), 80. Imod hidtidig teori anfører Jørgen Hansen generelt, at det i interessentskabskontrakten bindende for tredjemand kan aftales en begrænset hæftelse for interessenterne. Kan der være tvivl herom, for så vidt angår interessentskaber inden for handel, håndværk og industri, mener Jørgen Hansen, at inden for de liberale erhverv forekommer det langt mindre tvivlsomt.

Ebbe Suenson, U.1985.B.228.¹⁰ Når andre forfattere i modsætning til Jørgen Hansen ikke mener, at der kan lægges afgørende vægt på samvirkedeltageres indbyrdes aftale eller de enkelte deltageres forudsætninger, er grunden naturligvis hensynet til tredjemand, dvs. fællesskabets forretningsforbindelser, leverandører mv. og andre kreditorer.

Tegningsret (signatur eller såkaldt gensidig signatur) og hæftelsesansvar er ikke – selv om de bygger på samme realiteter – identiske størrelser i den forstand, at den, der har tegningsret, også er personlig ansvarlig for den økonomiske forpligtelse, den pågældende pådrager fællesskabet.

Spørgsmålet om tegningsretten er afgørende for, om et fællesskab i det hele taget pådrager sig en forpligtelse.

Ifølge firmalovens § 16, stk. 1, jf. § 8, skal ethvert firma, der driver handel, håndværksnæring eller fabriksvirksomhed – bortset fra enkeltmandsfirmaer – anmeldes til handelsregistret, forinden forretningen træder i virksomhed. Ifølge lovens § 18, stk. 1, nr. 4, skal anmeldelsen foruden firmaet – hvis ikke hvert enkelt medlem har ret til at tegne firmaet – angive, hvem sådan ret tilkommer, samt om denne ret kun kan udøves af flere i forening.¹¹

Når registreringer er kundgjort i Statstidende, anses den ifølge firmaloven § 7, stk. 1, for at være kommet til tredjemands kundskab, »såfremt omstændighederne ikke giver grund til at antage, at han hverken har eller burde have været vidende derom«.

Forholdet synes efter disse bestemmelser herefter at være det, at tredjemand ikke kan støtte ret over for interessentskabet på en aftale, han har indgået med en eller flere interessenter, såfremt dennes eller disses tegningsret ikke er tilstrækkelig til at binde interessentskabet efter den anmeldelse, der er sket til handelsregistret.¹²

Forholdet er imidlertid endvidere det, at tredjemand ikke altid kan regne med at kunne gøre interessentskabet ansvarligt, selv om aftalen er indgået med tegningsberettigede interessenter, der ifølge anmeldelsen til handelsregistret kan forpligte fællesskabet. Det kan tredjemand nemlig ikke regne med, hvis han ved eller bør vide, at den eller de underskrivende ikke havde beføjelse til

10. Tidligere har endvidere Ernst Andersen i Festskrift til Henry Ussing (1951), 19 ff. i en artikel om kompagnonansvaret i sagførerfirmaer mv. anført, at den for handelsselskaber gældende formodningsregel om, at samtlige deltagere i handelsselskabet har tegningsret, skulle kunne overføres til liberale samvirker, således at hver deltager i det liberale samvirke skulle kunne tegne dette med forpligtende virkning for samtlige deltagere i samvirket.
11. Andre begrænsninger kan ikke tillades, heller ikke en begrænsning til visse anliggender, jf. note 44 til bestemmelsen i Karnovs Lovsamling (1989).
12. I så fald må den eller de pågældende interessenter være personligt ansvarlige alene.

Kapitel 8

at handle på fællesskabets vegne, fx fordi fællesskabet ikke havde truffet beslutning om at foretage den omhandlede disposition eller påtage sig den pågældende forpligtelse.

Den gensidige signatur er blevet sammenlignet med en fuldmagt med særlig tilværelse, idet den på samme måde som denne giver en legitimation til at forpligte fællesskabet over for den godtroende tredjemand, men giver dog en noget bredere legitimation. Man kan med Erik Hørlyck¹³ næppe formulere det mere præcist, end at en tegningsberettiget interessent kan forpligte interessentskabet i alle forhold, hvis ikke der er et særligt grundlag for, at dette ikke kan ske. Der skal temmelig meget til at etablere et sådant grundlag; der skal nok i virkeligheden foreligge noget helt ekstraordinært, der kan bringe tredjemand i ond tro,¹⁴ ud over de helt klare tilfælde, hvor tredjemand positivt ved, at interessenten har handlet uden for sin beføjelse.

Advokatinteressentskaber og andre interessentskaber inden for de liberale erhverv er ikke anmeldelsespligtige efter fimalovens regler og kan heller ikke anmeldes. Det er naturligvis afgørende, om man må slutte modsætningsvis fra fimalovens regler eller betragte disse regler som et enkelt udtryk for en almindelig retsgrundsætning.

Selv om man lægger den sidste opfattelse til grund, er der dog næppe tvivl om, at man uden for lovens område står noget friere, når man ser på spørgsmålet om signatur og hæftelse.

Mangelen på anmeldelsespligt og anmeldelsesret for advokatinteressentskaber med angivelse af, hvem bindende tegningsret er tildelt, har naturligvis til konsekvens, at der ikke kan ske nogen generel, automatisk underretning til omverdenen herom.

I stedet må derfor træde anden form for underretning. Den sikreste måde er naturligvis, at selskabet direkte over for sine forbindelser oplyser, at der er tale om et interessentskab, bestående af de og de nærmere angivne interessenter, eventuelt med tilføjelse af hvem af dem der kan tegne firmaet, hvis man vil foretage en begrænsning i så henseende og ikke lade hvert enkelt medlem være tegningsberettiget.

Den nødvendige information kan også ske mere indirekte via angivelse på brevpapir e.l., men er der ikke her foretaget kendelige begrænsninger, må

13. Erik Hørlyck, 124.

14. Se eksempelvis sagen U.1970.795.H, hvori en direktør for et aktieselskab uden bestyrelsens vidende havde truffet aftale om selskabets indtræden i et kommanditselskab, således at det indskød 500.000 kr. ved at overdrage sit produktionsapparat. Dispositionen fandtes så vidtgående, at den faldt uden for direktørens signatur og derfor ikke var bindende for selskabet.

formodningen være for, at samtlige navne, der er angivet på brevpapiret, bindende kan tegne firmaet over for tredjemand.

Jørgen Hansen har som nævnt den opfattelse, at der må lægges afgørende vægt på advokatfællesskabsaftalens indhold eller deltagernes forudsætninger for at gå ind i fællesskabet. Kreditorer og andre berettigede tredjemænd mener han i princippet selv må undersøge, om deres medkontrahent kan forpligte samvirket.¹⁵

Som flere kritikere af denne opfattelse har anført, forekommer det ikke rimeligt at pålægge tredjemand en sådan undersøgelsesbyrde. Det bør omvendt være således, at overalt hvor advokater, der arbejder i fællesskab, giver signaler herom til omverdenen på en sådan måde og i en sådan form, at omverdenen naturligt må få det indtryk, at det drejer sig om et fællesskab af advokater, der kan tilbyde en bredere og mere sikker juridisk dækning og også yde større økonomisk sikkerhed og garanti for opfyldelse af mulige forpligtelser over for potentielle medkontrahenter, klienter mfl., end hvis der var tale om en enkeltmandsvirksomhed, bør der ikke påhvile omverdenen en positiv pligt til at undersøge advokatsamvirkets eventuelle interne aftaler og forudsætninger om, hvem der kan tegne fællesskabet med forpligtende virkning for dette over for omverdenen, i hvert fald ikke når det ikke drejer sig om usædvanlige dispositioner.

Det, som vi taler om her, er en advokatvirksomheds sædvanlige dispositioner. De udgifter og gældsposter, det drejer sig om her, er de normale udgifter, en advokatvirksomhed har til aflønning af ansat personale, leje af kontorlokaler, udgifter til opvarmning, elektricitet, telefon, telefax o.l., udgifter til indkøb af møbler, inventar, EDB- og andet teknisk udstyr mv., udgifter til kontorhold i øvrigt, annonceringsudgifter osv.

Fremtræder advokatvirksomheden over for omverdenen som et fællesskab, må leverandører mv. kunne gå ud fra – uden at en nærmere undersøgelse er nødvendig – at leverancen eller ydelsen er sket til fællesskabet som sådant, og at det derfor er fællesskabet som sådant, der hæfter for udgiften. Leverandører

15. Jørgen Hansen, *Liberale samvirker* (1965), 73. Hvis denne undersøgelse viser, at der er indgået en aftale mellem deltagerne i samvirket om, hvorledes samvirket tegnes, vil en sådan aftale danne grundlag for tredjemands retserhvervelse mod samvirket, men kun i tilfælde, hvor den deltager, som optræder på samvirkets vegne, handler inden for de i samvirkeoverenskomsten fastsatte regler. I andre tilfælde er samvirket ikke bundet. Består der ingen aftale mellem samvirkets deltagere om tegningsretten, er fuldmagtslærens regler om fuldmagt med særlig tilværelse det eneste grundlag, som kan anføres til støtte for, at én deltager skal kunne optræde med forpligtende virkning for samvirket og dets øvrige deltagere, Jørgen Hansen, *anf. værk*, 72.

Kapitel 8

mv. må endvidere kunne gå ud fra, at den, der bestiller leverancen eller ydelsen, kan gøre det på fællesskabets vegne.

Anderledes vil det kunne forholde sig, hvis det drejer sig om usædvanlige, bekestelige bestillinger eller dispositioner. Det er naturligvis også her, risikoen er størst for en leverandør eller anden kreditor; dette kunne i sig selv virke som en tilskyndelse for den pågældende til at undersøge eller få bekræftet hæftelsesgrundlaget bag bestillingen eller dispositionen.

Det er naturligvis vanskeligt at definere, hvad usædvanlige dispositioner er, men jo mindre relevans dispositionen synes at have for selve advokatvirksomhedens drift, desto større anledning er der for kreditor til at sikre sig, at fællesskabet som sådant har godkendt dispositionen.

Som eksempel kan nævnes påtagelse af betydelige kautionsforpligtelser, involvering i klare spekulationsforretninger med betydelig økonomisk risiko o.l.

Endvidere kunne nævnes køb af automobil, bestilling af større reparationsarbejder i en bestemt advokats ejendom eller kontor, køb af kostbare malerier eller andre kunstgenstande eller bestilling af dyre rejser til udlandet e.l.

I sådanne eller lignende tilfælde kunne tredjemand næppe altid uden videre betragtes som værende i god tro med hensyn til bestillerens tegningsret af fællesskabet.

Vi har hidtil set på advokatsamvirkers relation til, hvad man kunne kalde almindelige kreditorer, hvis krav over for advokatsamvirket ikke er baseret på dettes udøvelse af almindelig advokatvirksomhed: information og rådgivning om juridiske og retlige anliggender og udførelsesopgaver på grundlag heraf.

Vender vi nu blikket mod de kreditorer – dvs. først og fremmest klienter – hvis krav er begrundet med, at de mener at have lidt et økonomisk tab som følge af fejl og forsømmelser ved den juridiske, professionelle betjening, de har fået af en eller flere af samvirkets advokater, skal bemærkes, at det i teorien er anført, at der må lægges afgørende vægt på relationen mellem klienten og den advokat, som har varetaget klientens interesser.

Illustrerende er i så henseende Ebbe Suensons fremstilling i U.1985.B. 230 f. (afsnit VII. Undtagelser fra den solidariske hæftelse). Det anføres her, at hvad angår krav som følge af forbrug af betroede midler og som følge af fejl og forsømmelser (underforstået: i forbindelse med udøvelse af almindelig advokatvirksomhed), som karakteriseres som de typiske advokatansvarstilfælde, må der gøres en del undtagelser fra det solidariske ansvar for deltagerne i et advokatsamvirke, og det i en sådan grad, »at det er et spørgsmål, om man med rimelighed kan hævde, at dansk rets almindelige regler om hæftelsen i interessentskaber og samvirker gælder for advokater«.

Det anføres, at undtagelserne skyldes forholdet mellem advokaten og klienten i det konkrete tilfælde.

Som eksempel på et grundlag for undtagelse fra den principielle solidariske hæftelse anføres, at den advokat, der behandler klientens sag, må kunne aftale med klienten, at denne kun kan holde sig til ham; endvidere må advokaten også ensidigt kunne meddele klienten dette med frigørende virkning, hvis klienten ikke protesterer. Bevisbyrden – siges det – påhviler dog advokaten.¹⁶ Disse 2 undtagelser kommenteres senere i dette kapitel.

Suenson anfører videre, at også uden en aftale¹⁷ kan klientens forhold til advokaten være sådan, at klienten kun kan have regnet med at kunne holde sig til ham; følgen af disse for klienten kendelige forudsætninger er, at klienten kun kan holde sig til den pågældende advokat.

Suenson nævner derefter en række eksempler på ikke-solidarisk og solidarisk ansvar, idet han generelt bemærker, at det næppe er muligt at opstille regler for ansvarets karakter; domstolene vil formentlig foretage en meget konkret vurdering af det enkelte tilfælde.

Som tidligere nævnt har Jørgen Hansen i bogen »Liberale samvirker« fra 1965 givet udtryk for den opfattelse, at det afgørende for advokatsamvirkers hæftelsesansvar er den indgåede aftale mellem de i samvirket deltagende advokater og deres forudsætninger for deltagelse, hvorimod tredjemands forventninger principielt er uden betydning.

I sin senere bog »Advokatgerningen som liberalt erhverv« fra 1986 synes Jørgen Hansen – selv om han fortsat lægger afgørende vægt på indholdet af fællesskabsdeltagernes samarbejdsaftale, uanset om den er tredjemand bekendt eller ej – at lægge vægt på tilkendegivelser over for omverdenen. Det anføres således s. 315, at har advokatsamvirket oplyst, at det er et »advokatinteressentskab« eller lignende, er den solidariske hæftelse ligeledes utvivlsom. Som en sådan meddelelse må også anvendelse af et navn for virksomheden med angivelse af advokaternes navne antages at være, hvad enten navnet består af én af advokaternes navne med tilføjelsen »og partnere« eller lignende, eller der blot bruges betegnelsen »advokatfirmaet« med tilføjelse af et person- eller stednavn.

Imidlertid synes ikke enhver tilkendegivelse af samdrift at være udtryk for, at der drives en forretningsmæssig fælles virksomhed. Hørlyck anfører således følgende: »Men for at fremtræde som interessentskab skal der sikkert mere til

16. Denne bevisbyrde kan formentlig normalt kun løftes ved, at advokaten har sikret sig skriftligt bevis herfor.

17. Hertil må efter Suensons fremstilling føjes den situation, at advokaten ensidigt har taget et forbehold om, at kun han selv hæfter.

Kapitel 8

end blot fælles skilt og brevpapir; fællesskabet skal fremtræde på en sådan måde, at tredjemand har grundlag for at opfatte det som et interessentskab.«¹⁸

Hørlyck tager dog samtidig afstand fra en udtalelse fra A. Vinding Kruse¹⁹ om, at det ikke i sig selv kan være afgørende, om et fællesskab – der faktisk kun er et kontorfællesskab med fælles brevpapir – udadtil kan se ud som et egentligt interessentskab. »Signatur er«, siger Hørlyck, »et spørgsmål om legitimation i forhold til den godtroende tredjemand, og den afhænger af den ydre fremtræden og ikke af de interne vilkår«.²⁰

I 6. udgave af »Advokatansvaret« fra 1990 siger A. Vinding Kruse – uændret i forhold til 5. udgaven, men dog nu støttet af den straks nedenfor omtalte byretsdom – følgende om spørgsmålet (side 137):

»Med hensyn til foreliggende problem (nemlig spørgsmålet om et eventuelt solidarisk ansvar over for klienter mellem deltagerne i »advokatsamvirker«) skyldes usikkerheden antagelig, at advokatsamvirker er meget forskelligt organiserede, både indadtil og udadtil. Er der til eksempel kun aftalt kontorfællesskab med fælles brevpapir, bør der, selv om det udadtil kan se ud som et egentligt interessentskab, næppe antages fælleshæftelse for den enkelte deltagers fejl. Da den pågældende advokat selv hæfter fuldt ud, og klienten i det hele taget har lagt vægt på det personlige forhold, ses der ikke at være nogen særlig grund til også at antage et ansvar for de øvrige deltagere i kontorfællesskabet.«

Spørgsmålet er i retspraksis tilsyneladende kun belyst i en enkelt dom, nemlig en dom afsagt af Københavns Byret 17. marts 1989.²¹ I denne sag havde to advokater kontorfællesskab med det formål at give begge advokater økonomiske fordele i form af lave omkostninger, men der var i øvrigt tale om to selvstændige advokatforretninger uden økonomisk sammenblanding i øvrigt. Ifølge den foreliggende samarbejdsaftale mellem de to advokater, herunder således som den blev praktiseret, forelå der ikke et egentligt advokatfirma eller interessentskab, ligesom samarbejdet ej heller udadtil præsenterede sig som et egentligt kompagniskab.

Byretten fandt på dette grundlag, at det forhold, at advokaterne anvendte fælles brevpapir, i hvert fald ikke i den foreliggende situation, hvor der blev rettet direkte henvendelse til den ene af advokaterne, kunne medføre, at den sagsøgte, anden advokat måtte anses for medansvarlig for den første advokats

18. Erik Hørlyck, 128.

19. A. Vinding Kruse, Advokatansvaret (5. udg. 1985), 125 f.

20. Erik Hørlyck, 128.

21. Det følgende er baseret på A. Vinding Kruses omtale af dommen i Advokatansvaret, 137.

fejl. Sagen drejede sig i øvrigt om spørgsmålet om hæftelse for tilbagebetaling af et salær, som Advokatnævnet havde fundet for højt, altså om et speci-alspørgsmål, fra hvilket der næppe kan drages videregående slutninger.

I denne forbindelse skal nævnes følgende udtalelse af Advokatrådet fra 1982: »Der findes ikke regler om, at kun ansvarlige indehavere må figurere på advokaters brevpapir. Men opmærksomheden henledes på, at en ansat advokats optagelse på et fælles brevpapir imidlertid kan give tredjemand føje til at antage, at der foreligger et ansvarligt interessentskab, således at en ansat advokat kan komme til at hæfte for krav mod principalen.«²²

Den nævnte udtalelse er direkte møntet på ansatte advokater, men må så meget desto mere gensidigt gælde samvirkende, selvstændige advokater.

En vis rolle spiller formentlig også formålet for advokater med at fremtræde for offentligheden som en form for fællesskab eller samarbejde. Formålet vil altid være i de »forenede« advokaters interesse og ligger vel navnlig i at give det potentielle klientel indtryk af, at der står en bred(ere) sagkundskab og større professionel styrke til rådighed til løsning af klienternes juridiske problemer, og også en større garanti for, at der vil være økonomisk dækning for klienten, hvis denne lider tab som følge af utilstrækkelig rådgivning og bi-stand.

Formålet kan dog også være det, der er beskrevet i den lige nævnte byretsdom, nemlig at opnå en rationaliseringsgevinst ved at have fælles kontorfaciliteter, men således at hver advokat i øvrigt driver selvstændig advokatvirksomhed: hver især oppebærer egne (salær)indtægter og betaler sin, aftalte andel af de fælles kontorholdsudgifter. Som en sådan rationalise-ringsgevinst kan trykning af fælles brevpapir, der angiver de i kontorfælles-skabet deltagende advokaters navne og adresse og (eventuelt forskellige) telefonnumre, sikkert godt betragtes.

I så fald er der ikke tale om et interessentskab eller et interessentskabs-lignende samvirke. Dette indebærer, at de i det praktiske kontorfællesskab deltagende advokater ikke i solidarisk fællesskab skal afholde de pågældende driftsudgifter, men at de hver især skal bære en forud aftalt andel heraf. Dette vil i praksis kunne arrangeres på forskellig måde; typisk således at det er den ene advokat, der entrerer udadtil, og således at den eller de andre deltagere i kontorfællesskabet godtgør den første en forud aftalt (procent)del heraf.

22. Advokaten 1982, 84. Dette kan medføre en legitimation, som tredjemand kan støtte ret på, men i den indbyrdes fordeling af det solidariske ansvar vil domstolene formentlig friholde den ansatte advokat, således at denne kun bliver ansvarlig over for principalen efter reglerne om ansattes ansvar.

Kapitel 8

Men der er intet i vejen for andre procedurer, fx at kontorlokaler lejes af de i øvrigt hver for sig selvstændige og uafhængige advokater i fællesskab; dette indebærer, at udlejeren kan holde sig til enhver af de i lejekontrakten nævnte lejere, der har underskrevet lejekontrakten. Den solidariske hæftelse for lejerne beror imidlertid i så fald på særlig aftale, og den advokat, der måtte komme til at betale hele den skyldige leje (inklusive eventuelle restancer), kan inddrage den eller de respektive andele hos den eller de øvrige medlejere.

Hvis samvirkende advokater henvender sig til omverdenen på en sådan måde, at denne naturligt må få indtryk af, at der er tale om et advokatdriftsfællesskab (og ikke bare et praktisk kontorfællesskab), må også selve fællesskabet hæfte i forhold til den godtroende tredjemand, herunder også for krav, der skyldes begåede professionelle fejl ved udøvelse af advokatvirksomhed. Via fællesskabets hæftelse kan enhver advokat, der deltager i fællesskabet, blive inddraget i dækningen af tredjemands krav.

Denne udmelding til omverdenen kan ske på forskellig vis, bl.a. ved angivelse af ansvarlige navne på brevpapir, i forbindelse med annoncering eller optagelse i telefonbøger og vejvisere mv.²³

Er der ikke nævnt nogle bestemte, ansvarlige navne på brevpapir eller andet skriftligt materiale beregnet for omverdenen, men fremgår det af brevpapiret eller andet skriftligt oplysningsmateriale, at der er tale om et fællesskab af advokater, fx ved anvendelse af firmanavnet »advokater i -gade« e.l. – se også de af Jørgen Hansen nævnte eksempler, der er omtalt foran – må eventuelle klienter kunne gå ud fra, at der i hvert fald står flere end én advokat bag firmaet, og derfor også kunne regne med en større sikkerhedsmæssig baggrund i økonomisk henseende.

Hvor mange ansvarlige advokater der i så fald er i fællesskabet, må nok primært bero på de indgåede aftaler mellem de involverede advokater eller de forudsætninger eller den organisation, samvirket bygger på.

Er der ikke indgået nogen interessentskabskontrakt, eller drives advokatsamvirket ikke under et fælles navn, finder Jørgen Hansen spørgsmålet om advokaternes hæftelse vanskeligt at besvare.

Til illustration nævner han tre forskellige situationer.²⁴

Han nævner først det tilfælde, at en klient opsøger en bestemt advokat for at få hans bistand i sagen. Advokaten overlader opgaveløsningen eller dele

23. Jørgen Hansen har behandlet dette spørgsmål i »Advokatgerningen som liberalt erhverv« (1986), 314 ff. Det anføres, at spørgsmålet må besvares på grundlag af aftaleforholdet mellem den enkelte virksomhed og klienten, fuldmagtslærens regler samt af, hvad samvirkeaftalen bestemmer.

24. Jørgen Hansen, Advokatgerningen som liberalt erhverv (1986), 315 f.

heraf til andre advokater i virksomheden; der begås ansvarspådragende fejl eller forsømmelser af en eller flere af disse andre advokater. Jørgen Hansen finder det naturligt at antage, at den bestemte advokat, som klienten har henvendt sig til, hæfter for erstatningsansvaret over for klienten, men undtagelse kan dog – anfører Jørgen Hansen – muligvis gøres i tilfælde, hvor den opsøgte advokat meddeler klienten, at han ikke vil påtage sig opgaveløsningen, men henviser klienten til en anden advokat i virksomheden.

I tilfælde nr. 2 opsøger en klient en advokat for at få netop hans rådgivning og sagsbehandling; i dette tilfælde mener Jørgen Hansen, at der ikke består noget fællesansvar for de øvrige advokater i advokatvirksomheden.

I det tredje tilfælde opsøger klienten advokatsamvirket som sådant, og klienten kommer til at tale med en af virksomhedens advokater, der løser hans opgave. I et sådant tilfælde finder Jørgen Hansen det vanskeligt at besvare spørgsmålet, om andre af virksomhedens advokater blot af denne grund (nemlig at de er meddeltagere i virksomheden) hæfter for vedkommende advokats opgaveløsning. Spørgsmålet må efter Jørgen Hansens opfattelse besvares konkret, men han finder dog, at gode grunde taler for, at der i denne situation bør gælde et solidarisk ansvar.

Ebbe Suenson har som tidligere nævnt i U.1985.B.230 f. ligeledes gennemgået nogle tilfældegrupper; han finder, at i langt de fleste er der næppe tale om solidarisk hæftelse, men fastholder dog den solidariske hæftelse som principielt udgangspunkt.

Blandt undtagelserne nævner han det tilfælde, at den advokat, der behandler klientens sag, aftaler med klienten, at denne kun kan holde sig til ham, ligesom advokaten ensidigt kan meddele klienten dette med bindende virkning, hvis klienten ikke protesterer.

Hertil kan bemærkes, at det kan være lidt vanskeligt at se, hvilken interesse klienten kan have heri, og for så vidt også advokaten. Advokaten ses kun at kunne have interesse i sådanne aftaler og tilkendegivelser, hvis han har en gensidig (generel) aftale med de øvrige advokater i fællesskabet om, at de optræder på samme måde over for deres klienter. Men i så fald ses der ikke at foreligge noget interessentskab eller lignende samvirke mellem advokaterne.

Når man ser på dette spørgsmål, må man ikke glemme udgangspunktet. Grundlaget for al aktiv advokatvirksomhed er den enkelte advokats umiddelbare og direkte, personlige ansvar over for den klient, hvis sag han har påtaget sig at behandle.

Dette er senest klart slået fast ved den ændring af retsplejeloven, der blev indført ved lov nr. 403 af 13. juni 1990, og hvorved der blev indført hjemmel til at oprette advokatselskaber. Ifølge den nye formulering af Rpl. § 124, stk. 2, hæfter en advokat, der udøver virksomhed i et advokatselskab, personligt

Kapitel 8

sammen med selskabet for ethvert krav, der er opstået som følge af advokatens bistand til en klient.

Af denne almindelige grundsætning for al advokathæftelse for erstatningspådragende fejl under udøvelse af almindelig advokatvirksomhed kan drages to vigtige slutninger.

Den ene er, at der altid skal være en ansvarlig advokat, der varetager klientens sag med direkte, personligt ansvar over for klienten.

Den anden slutning er, at denne ansvarlige advokat – eller eventuelt flere advokater, hvis de sammen på lige fod behandler klientens sag – er direkte, umiddelbart ansvarlig over for klienten for dennes konstaterede tab ved de fejl eller forsømmelser, advokaten, eller det hos advokaten ansatte personale, har begået.

Dette udelukker naturligvis ikke, at andre kan have et medansvar i form af et solidarisk ansvar sammen med den ansvarlige advokat. Dette er jo netop advokatselskabers vedkommende fastsat i Rpl. § 124, stk. 2, som lige nævnt.

For advokatvirksomhed i advokatinteressentskaber og lignende samvirker gælder ligeledes, at interessentskabet eller samvirket som sådant er solidarisk ansvarligt sammen med den klientbehandlende advokat, når det må lægges til grund, at klienten med rette er gået ud fra, at han er blevet betjent af en advokat i et interessentskab eller dermed ligestillet advokatfællesskab.

Sammenfattende kan det formentlig siges, at hvor advokater ved skiltning, brevpapir, annoncering eller på anden måde giver omverdenen indtryk af, at der foreligger et advokatfællesskab, uden at det samtidig tydeligt er tilkendegivet omverdenen, at der kun er tale om et praktisk-administrativt samarbejde og ikke et integreret fællesskab om udførelse af advokatopgaver, må formodningen være for, at klienten kan gå ud fra, at der står et ansvarligt advokatfællesskab bag behandlingen af de opgaver og problemer, til hvis løsning klienten har søgt juridisk bistand.

Det afgørende er, hvilket indtryk den enkelte kreditor måtte være i besiddelse af om forholdet mellem deltagerne i samvirket, jf. forudsætningsvis U.1992.69.H.

Dette udelukker dog ikke, at der kan forekomme helt specielle klient-advokat relationer, fx. slægtskab, venskab, afhængighedsforhold mv. mellem klienten og den pågældende advokat, der kan begrunde, at kun denne indtræder i et ansvarsforhold til klienten. Dette må gælde, selv om der utvivlsomt i øvrigt er tale om et solidarisk ansvarligt advokatfællesskab, og kan begrundes med, at det drejer sig om opgaver, som advokatfirmaet ellers ikke ville have påtaget sig.

Dette må i hvert fald gælde i det tilfælde, hvor det er klart for klienten, at advokaten påtager sig opgaven som en særlig favør over for ham og ellers

næppe ville have påtaget sig den. I sådanne tilfælde kan klienten ikke have nogen begrundet forventning om, at et fællesskab af advokater står bag. Til sammenligning kan nævnes det tyske »Einzelmandat«-begreb, jf. herom straks nedenfor.

Det må imidlertid understreges, at det er en følge af den selvstændigt klientbehandlende advokats personlige ansvar, at advokaten er direkte og umiddelbart ansvarlig på linie med eller på lige fod med interessentskabet. Dette indebærer en fravigelse fra den sædvanligvis gældende subsidiære, solidariske hæftelse for interessenter i interessentskaber, der går ud på, at kreditor først må søge sig fyldestgjort hos interessentskabet, før han kan gøre kravet gældende mod interessenterne i mangel af (fuld) dækning hos interessentskabet.

Det skal fremhæves, at dette umiddelbare, solidariske ansvar kun gælder for krav, der skyldes udførelse af advokatvirksomhed, med andre ord hidrører fra det professionelle ansvar for information, rådgivning og efterfølgende udførelse af opgaver, der falder ind under begrebet almindelig advokatvirksomhed.

Det skal videre fremhæves, at dette umiddelbare, solidariske ansvar kun bæres af den eller de advokater, der selvstændigt er engageret eller sat til at varetage den pågældende klients sag. De øvrige advokater i interessentskabet hæfter ikke umiddelbart, men kan kun drages til ansvar, hvis den umiddelbart ansvarlige klientbehandlende advokats og interessentskabets midler ikke strækker til til dækning af klientens erstatningskrav. De øvrige interessentskabsdeltagere kan i så fald blive nødt til at indskyde ekstra midler i interessentskabet til dækning af dets forpligtelser, hvis fællesskabet skal fortsætte.

Hvad angår ansatte advokaters forpligtelse bemærkes, at denne kun kan realiseres i overensstemmelse med reglerne om arbejdstageres ansvar.

Når det drejer sig om advokatinteressentskaber og dermed ligestillede advokatfællesskaber, er det således vigtigt at finde frem til, hvem eller hvilke af samvirkets advokater der er den umiddelbart ansvarlige i forhold til klienten, og her kan flere af de faktiske omstændigheder, som de ovenfor citerede forfattere har nævnt foreligger, når kontakt mellem klient og advokater etableres, have afgørende betydning.

Ser vi herefter på spørgsmålet om hæftelse for bødestraf og disciplinærbøder, skal bemærkes, at der ikke er hjemmel til at idømme interessentskabet som sådant bødestraf eller disciplinærbøde, i modsætning til hvad der gælder

Kapitel 8

advokatselskaber som sådanne.²⁵ Forholdet er derfor det, at bødestraf og disciplinærbøde kun kan idømmes den eller de advokater, der personligt har gjort sig skyldig i de forhold, der er sanktioneret med bøder; bødebeløbet kan ikke godtgøres af fællesskabet.

Til slut skal til sammenligning kort beskrives retstilstanden i Forbundsrepublikken Tyskland.

Advokatinteressentskabet kan nærmest sammenlignes med det tyske begreb »Sozietät«, der defineres som »ein organisierter Zusammenschluss von Rechtsanwälten zur gemeinsamen Berufsausübung«.²⁶

Hertil kræves ifølge Richtlinien für die Berufsausübung der Rechtsanwälte, § 28, Abs. 1 »eine gemeinsame Kanzlei (kontor) und grundsätzlich die gemeinschaftliche Entgegennahme der Aufträge und Entgelte«, dvs. at der kræves en fælles antagelse eller accept af klientens sag, og salæret herfor indgår i den fælles kasse. Ifølge paragraffens 2. stykke skal fællesskabet (societetet, kompagniskabet) anvende »gemeinschaftliche Drucksachen (z.B. Briefbogen, Vollmachten), Stempel und Praxisschilder«.

Medlemmerne af et societet udøver dermed advokaterhvervet fælles som en enhed. Klientens (mandantens) kontraktspartnere er, når der er tale om det såkaldte »Gesamtmandat«, samtlige medlemmer af fællesskabet, uden hensyn til hvilken advokat i fællesskabet (Sozietätsanwalt) der har modtaget henvendelsen fra klienten, og hvilken af advokaterne der efter societetets interne opgavefordeling behandler sagen. Bidrager andre medlemmer af societetet ved sagsbehandlingen, betragtes disse ikke som hjælpepersoner (Hilfspersonen), men som (yderligere) kontraktspartnere og dermed som debitor over for klienten.

Der kan dog også blive tale om det såkaldte »Einzelmandat«, som naturligvis er det eneste forekommende, hvor advokatvirksomheden drives som enkeltmandsvirksomhed. Foreligger der i et societet et sådant »enkelmandat«, er de øvrige societetsdeltagere ikke involveret i kontraktforholdet til klienten og derfor heller ikke (med)ansvarlige for eventuelle fejl og forsømmelser i klientbehandlingen.

Henvender en klient sig til et Anwaltssozietät, foreligger der som udgangspunkt et Gesamtmandat, og kun undtagelsesvis kan mandater betragtes som et Einzelmandat.

25. Se også Erik Hørlyck, 156. Om idømmelse af bødestraf og disciplinærbøder til advokatselskaber som sådanne, se foran i kapitel 7.

26. Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 50. Se til det følgende Vollkommer, anf. værk, Rd.nr. 50 ff.

Det afgørende kriterium for antagelsen af et Gesamtmandat er fællesskabets fremtræden for omverdenen: det ydre fremtoningspræg, fx via fælles skiltning e.l. Hvis omverdenen derved naturligt må få indtryk af et advokatfællesskab, spiller det for så vidt en underordnet rolle, om de pågældende advokater har eller ikke har aftalt en sammenslutning. Viser signalerne udadtil, at der foreligger et fællesskab, er alle de pågældende advokater kontraktligt forpligtet til et Gesamtmandat.

Som nævnt kan der undtagelsesvis i et Anwaltssozietät foreligge et Einzelmandat. Blandt de eksempler herpå, der nævnes af Vollkommer,²⁷ skal specielt fremhæves følgende 2, som også er trukket frem i den ovenfor omtalte danske litteratur.

Det første eksempel vedrører den situation, at klienten som følge af et forud eksisterende venskab eller bekendtskab nærer særlig tillid til en bestemt advokat i societetet og derfor tilkendegiver, at det skal være denne advokat, der tager sig af sagen.

Det andet eksempel går på den situation, at en enkelt advokat i fællesskabet er bekendt for at være specialist eller særlig kyndig på det specielle retsområde, som er særlig relevant for klientens sag; dette foreligger kun rent, hvis der ikke er andre specialister på det pågældende område i fællesskabet.

Drejer det sig om Gesamtmandat, er det i dag i Forbundsrepublikken – efter tidligere lejlighedsvis svingende kurs – nu fastslået i retspraksis og accepteret af den herskende opfattelse i litteraturen, at samtlige medlemmer af societetet er personligt, solidarisk ansvarlige over for klientens erstatningskrav.

I tilfælde af Einzelmandat er kun den pågældende advokat, der behandler klientens sag, ansvarlig, men det er som nævnt undtagelsen.

Modsætningen til Sozietät er Bürogemeinschaft. Ved et sådant blot kontorfællesskab forstås (jf. § 28 Abs. 6 i de nævnte retningslinier for advokaterhvervsudøvelse) en sammenslutning af flere advokater med det ene formål at drive et fælles kontor af rationaliseringsgrunde. Udadtil optræder de deltagende advokater som »enkeltadvokater« og dermed som retlig selvstændige.

Et kontorfællesskab må ifølge § 28 Abs. 6 S. 2 i de nævnte retningslinier ikke føre fælles tryksager, stempel, praksisskilte e.l. Overtrædes dette forbud, kan omverdenen få det indtryk, at der er tale om et societet, og solidarisk hæftelse kan i så fald efter omstændighederne komme på tale.²⁸

27. Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 52 ff.

28. Se Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr.49.

KAPITEL 9

Løsere former for advokatsamarbejde og hæftelsesansvaret

I dette kapitel skal kort ses på hæftelsesansvaret i løsere former for advokatsamarbejde. Der tænkes her på de tilfælde, hvor der ikke er givet omverdenen (det potentielle klientel) begrundet anledning til at opfatte fællesskabet som et driftsfællesskab med deraf følgende fælles hæftelse for fællesskabets forpligtelser.

Dette er naturligvis klart indlysende, når der ikke til omverdenen er givet oplysninger eller information, der kan give denne føje til at tro, at der foreligger et driftsfællesskab, og der rent faktisk heller ikke er tale om et sådant. For omverdenen står – svarende til de faktiske forhold – kun den enkelte advokat som »medkontrahent« eller »kontraktpart« eller »forpligtet«.

Dette gælder således lejemål af lokaler, leje af maskiner, EDB-udstyr mv., der benyttes i fællesskab af flere advokater, men hvor kun den ene af dem står som lejer. Den indbyrdes fordeling af udgifterne mellem advokaterne beror på intern aftale mellem disse, og den er omverdenen uvedkommende.

Tilsvarende gælder indkøb af kontorinventar og andet kontordriftsmateriale, herunder formentlig også brevpapir, selv om flere advokatnavne er anført på dette, når der blot ikke ved bestillingen er givet leverandøren føje til at tro, at andre end den advokat, i hvis navn bestillingen sker, og til hvem regningen skal sendes, hæfter for betalingen. Indtryk heraf kan leverandøren eksempelvis få, hvis regningen bedes sendt til advokaterne A og B eller advokatfirmaet, -gade (+gadenr.). Bortset fra sådanne tilfælde er kun den direkte advokat-medkontrahent ansvarlig, og den indbyrdes udgiftsfordelingsaftale mellem advokaterne er leverandørerne (kreditorerne) uvedkommende.

Også når det drejer sig om løn til kontorpersonale mv., kan den aftalte ordning mellem de i kontor-fællesskabet deltagende advokater gå ud på, at kun en bestemt advokat er arbejdsgiver og derfor ansvarlig for lønningerne. Hvis personalet i overensstemmelse med denne interne aftale udelukkende er ansat af den ene advokat, er det kun denne, der hæfter for løn mv., selv om personalet ifølge indbyrdes aftale mellem de involverede advokater også skal

betjene andre advokater end personalets direkte arbejdsgiver. Den indbyrdes fordeling af lønudgifterne er personalet uvedkommende.

Omvendt er det naturligvis klart, at hvis flere advokater i fællesskab står som lejer, arbejdsgiver mv., er de pågældende i fællesskab ansvarlige for de udgifter og forpligtelser, som følger af deres dispositioner. Dette må antages at indebære et solidarisk ansvar, som den berettigede vil kunne indtale hos hvilken som helst af medkontrahenterne. Den endelige fordeling mellem de solidarisk ansvarlige foretages af domstolene, som nok vil være tilbøjelige til at følge den internt aftalte fordeling.

Vender vi os herefter til det professionelle ansvar, dvs. ansvaret for juridisk information og rådgivning og eventuelt efterfølgende opfølgning heraf, er udgangspunktet det, at klienten har kontraheret med en bestemt advokat, som har påtaget sig at varetage klientens interesser. Det er udelukkende denne advokat i kontorfællesskabet, der er ansvarlig over for klienten. Dette gælder også for den eventuelle hjælp og bistand, han modtager fra andre advokater, som han har ladet udføre enkelte arbejdsopgaver, eller som har hjulpet ham med råd og vejledning på særlige felter, hvor den pågældende anden advokat er specialist eller særlig kyndig.

Det vil ofte være naturligt – og også i klientens interesse – at den af klienten engagerede advokat får bistand af kolleger både i samme kontorfællesskab og i andre advokatvirksomheder, fx. lokale advokater i andre retskredse, hvor der skal foretages retlige skridt.¹ Det er sikkert en praksis, der vil blive yderligere udviklet i de kommende år, hvor samarbejdsaftaler både på landsplan og over landegrænserne bliver en mere og mere praktisk og rationel nødvendighed, eventuelt i form af landsdækkende advokatsamarbejdsaftaler, der også har de nødvendige, aftalte forbindelser med advokatfirmaer i de betydende udenlandske byer. Dette vil kunne ske som et alternativ til landsdækkende advokatfirmaer (advokatselskaber eller interessentskaber) med tilsluttede internationale forbindelser.

Som oftest vil det ikke være nødvendigt eller hensigtsmæssigt at orientere klienten om denne »fremmede« bistand, endsige indhente klientens samtykke hertil eller indforståelse hermed. I så fald er det helt åbenlyst, at det er den direkte engagerede advokat, klienten kan rette et eventuelt erstatningskrav imod. Den bistandsydende fremmede advokat kan dog nok undertiden inddrages i en eventuel erstatningssag, men hans ansvar må i så fald nok bedømmes efter reglerne om arbejdstageransvar eller »hjelpeperson«-ansvar.

1. Se eksempelvis den foran i kapitel 5 omtalte sag U.1947.676.Ø, hvori en københavnsk advokat benyttede en lokal advokat i forbindelse med indbringelse af en lejeopsigelsessag for voldgiftsretten for Svendborg amtsrådsreds.

Kapitel 9

Det kan dog næppe udelukkes, at det efter omstændighederne vil være hensigtsmæssigt, at den associerede advokat mere direkte inddrages i forhandlinger og drøftelser med klienten, især når det drejer sig om advokatspecialister eller advokater der er særlig kyndige i relevant fremmed ret. I så fald må det antages, at den pågældende advokat kan pådrage sig et direkte umiddelbart ansvar over for klienten for eventuelle fejl og forsømmelser, han begår, ligesom klientens »hovedadvokat« er ansvarlig direkte og umiddelbart over for klienten for sine fejl og forsømmelser, men ingen af dem er solidarisk ansvarlig over for klienten, medmindre de er fælles om at begå de ansvarspådragende fejl.

Meget taler således for, at der fra hovedreglen om, at det principielt er den klientengagerede advokat, der har ansvaret over for klienten for de fejl og forsømmelser, som bistandsydende kolleger begår, bør gælde en undtagelse for de tilfælde, hvor advokaten lader en kollega udføre hele den bestilte opgave, fx foretage inkassoforretninger, anmeldelser i et konkursbo eller ordne papirer i forbindelse med en ejendomshandel i en anden retskreds. Her er jo hele arbejdet overladt til en anden advokat, der derfor ikke skal udføre en mindre del af en større arbejdsopgave, som den ordregivende advokat har forpligtet sig over for klienten til at udføre.²

Meget taler endvidere for, at der sker en fordeling af advokatansvaret over for klienten i de tilfælde, hvor en del af mandatet udføres af andre advokater end den advokat, klienten har henvendt sig til eller i et advokatsamvirke er blevet henvist til, når klienten ikke har tilkendegivet, at han ønsker, at en bestemt advokat varetager hans sag. Denne problemstilling behandles nærmere i det følgende kapitel.

2. Jf. Jørgen Hansen, *Advokatgerningen som liberalt erhverv* (1986), 308, bl.a. med henvisning til dommene i U.1946.320.H og U.1972.387.H. Som anført af A. Vinding Kruse, *Advokatansvaret*, 136, drejer det sig i disse sager om atypiske tilfælde. A. Vinding Kruse anser selv spørgsmålet for tvivlsomt og henviser til, at det i al fald er antaget af advokatmyndighederne, at advokaten, som klienten har engageret, hæfter over for klienten, såfremt den kollega, han har benyttet sig af, har forbrugt inkasserede penge og derefter er gået fallit.

KAPITEL 10

Ansvar og hæftelse hvor flere advokater medvirker

Afgørende for spørgsmålet om, hvilken eller hvilke advokater der med udelukkelse af andre er ansvarlig over for klienten, må i virkeligheden bero på, hvem der må betragtes som mandatar over for klienten, altså hvem der har fuldmagt til at handle på klientens (mandantens) vegne.

Hvis den oprindelige klientengagerede advokat lader hele advokatopgaven, som påhviler advokaten i henhold til den givne bemyndigelse (fuldmagt), udføre af en anden advokat, hæfter den klientengagerede advokat for fejl og forsømmelser over for klienten, hvis ikke klienten direkte eller stiltiende har accepteret eller godkendt, at opgaven udføres af en anden advokat.

Foreligger en sådan accept eller godkendelse, må det oprindelige mandat betragtes som nedlagt eller bragt til ophør med den virkning, at den oprindelig engagerede advokat er fritaget for opgaven og derfor ikke kan drages til ansvar for fejl og forsømmelser, der sker efter det tidspunkt, klienten har accepteret eller godkendt, at opgaven udføres af en anden advokat. Det vil dog nok være tilrådeligt, at den mandatafgivende advokat gør klienten dette klart samtidig med, at mandatet nedlægges.

Advokaten vil dog altid være ansvarlig for mandatoverdragelsens forsvarelighed, dvs. at han må give klienten en fyldestgørende begrundelse for, hvorfor han (alligevel) ikke mener selv at kunne udføre opgaven, og for valget af den advokat, han foreslår overtager opgaven. Kan han ikke give en sådan begrundelse, må han som det mindste frasige sig mandatet – altså uden at overføre dette til en anden advokat med klientens godkendelse – men det skal i så fald være med en sådan tidsfrist, at klienten har rimelig tid til at kontakte en anden, kvalificeret advokat.

For overførelse af mandatet til en anden advokat er den oprindelig klientengagerede advokat ansvarlig for fejl ved udvælgelsen (culpa in eligendo), men et sådant ansvar påtager advokaten sig naturligvis ikke, hvis han blot rettidigt frasiger sig mandatet.

Kapitel 10

Hvis der sker en arbejdsdeling mellem flere advokater, således at den ene udfører visse arbejdsopgaver og den anden andre arbejdsopgaver, er spørgsmålet om hæftelse over for klienten mere kompliceret.

Hvis klienten har henvendt sig til en bestemt advokat, som derfor må opfattes som den direkte klientengagerede advokat, taler stærke grunde umiddelbart for, at denne advokat er ansvarlig over for klienten for forsvarligheden af den samlede opgaveløsning.

Er forholdet imidlertid det, at visse delopgaver bedst løses af andre advokater, kan der formentlig argumenteres for, at ansvaret for løsningen af disse delopgaver (udelukkende) påhviler de pågældende advokater og ikke (tillige) den direkte klientengagerede advokat. Det er dog en klar forudsætning herfor, at klienten på informeret grundlag har accepteret eller godkendt, at delopgaverne udføres af en anden eller andre advokater, netop i klientens egen interesse, fordi den eller de pågældende andre advokater må anses for at være bedre kvalificeret hertil.

Det må dog nok være en forudsætning herfor, at de pågældende advokater indtræder i et direkte mandatarforhold til klienten, således at de med hensyn til rådgivning og information og med hensyn til de nærmere instrukser træder i direkte forbindelse med klienten, dog formidlet af den oprindelig engagerede advokat, der må anses for at have det overordnede ansvar over for klienten for det samlede forløb af klientbetjeningen, herunder bl.a. for at tidsterminer og formalitetskrav mv. overholdes.

Er den oprindelig engagerede advokat medlem af et advokatsamvirke, således at dette ved siden af ham er ansvarlig for fejl og forsømmelser, der begås i betjeningen af klienten, og med deraf eventuelt følgende solidarisk ansvar for andre deltagere i samvirket, er spørgsmålet, om der kan foretages delegation af arbejdsopgaver til andre deltagere i samvirket med de ovenfor anførte konsekvenser, dvs. at de pågældende andre advokatdeltagere i samvirket helt eller delvis træder i et mandatarforhold til klienten med deraf følgende hel eller delvis frigørelse af den oprindelig engagerede advokat.

I Forbundsrepublikken Tyskland antages det, at dette ikke kan ske.¹ Dette hænger sammen med, at advokatkontrakten betragtes som indgået med samvirket (der Anwaltssozietät). Den opfattes som et Gesamtmandat, og alle interessenter (Sozien) hæfter solidarisk for enhver fejl eller forsømmelse, ligegyldig hvilken interessent (Sozius) der har fejlet.

Anderledes forholder det sig med det sjældnere forekommende Einzelmandat, hvor klienten har lagt afgørende vægt på at blive betjent af en

1. Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 314.

bestemt advokat.² Foreligger der et Einzelmandat, hæfter kun den pågældende advokat over for klienten, og hverken societet (interessentskabet) som sådant eller de øvrige deltagere heri hæfter over for klienten, end ikke subsidiært.

Hvis den pågældende alene-hæftende advokat benytter andre advokater i societetet, må disse dog betragtes som hjælpepersoner, for hvilke den klientbetjenende advokat hæfter i medfør af BGB § 278 (Verschulden des Erfüllungsgehilfen).

Såfremt en anden eller andre advokater i societetet udfører delopgaver på grund af deres særlige specialviden på det pågældende felt, kan det næppe udelukkes, at de for disse delopgavers vedkommende træder i et særligt, direkte mandatarforhold til klienten og dermed påtager sig et direkte, umiddelbart ansvar over for denne med udelukkelse af ansvar for den direkte engagerede advokat for de fejl og forsømmelser, som måtte blive begået under udførelse af disse delopgaver, dog således at denne sidste fortsat er ansvarlig for det samlede, korrekte afløb og forløb af klientbetjeningen.

Vender vi os derefter til forholdene herhjemme, må det nok antages, at lignende synspunkter som anført for Einzelmandat i Forbundsrepublikken kan anlægges.

Vi anerkender dog ikke herhjemme noget, der helt svarer til Einzelmandat i Forbundsrepublikken. Selv om en klient lægger afgørende vægt på at blive betjent af en bestemt advokat i et solidarisk hæftende advokatfællesskab (interessentskab), hæfter fællesskabet (interessentskabet) dog som sådant solidarisk med den klientbetjenende advokat, og de i fællesskabet deltagende andre advokater, som ikke står i noget kontraktsforhold til klienten, kan drages til ansvar, hvis der ikke er (tilstrækkelig) dækning hos den klientbetjenende advokat og fællesskabet som sådant.

Der må dog muligvis gøres en undtagelse for det tilfælde, at advokaten som en særlig favør over for klienten, begrundet fx i venskabs-, slægtskabs- eller afhængighedsforhold, påtager sig en sag eller opgave, som han – eller det advokatfællesskab han indgår i – ellers ikke ville have påtaget sig, jf. nærmere herom foran i kapitel 8.

Hvis klienten imidlertid efter råd fra den direkte klientbetjenende advokat godkender eller accepterer, at visse specialopgaver udføres af en anden advokat i fællesskabet på grund af dennes særlige viden og kunnen på det pågældende felt, taler meget for den opfattelse, at den pågældende anden advokat træder i direkte klientkontakt og dermed i direkte kontraktligt forhold til klienten med hensyn til de særopgaver, han skal udføre.

2. Se foran i kapitel 8.

Kapitel 10

På dette felt træder den pågældende advokat i stedet for den direkte engagerede advokat med den virkning, at denne ikke bliver personligt ansvarlig for de fejl og forsømmelser, hans kollega i fællesskabet måtte gøre sig skyldig i, men kun for så vidt angår disse fejl og forsømmelser kommer til at hæfte efter reglerne om ikke klientbehandlende medlemmer af advokatfællesskabet (advokatinteressentskabet).

Hensynet til klienten taler ikke imod en sådan udlægning. Klienten sikres dels ved det direkte ansvar, der påhviler den eller de advokater, som han har engageret eller godkendt til at udføre de forskellige delopgaver, dels ved at fællesskabet som sådant hæfter direkte og umiddelbart over for ham.

Har klienten henvendt sig til et fællesskab (interessentskab) som sådant uden at ønske eller betinge sig, at en bestemt, nærmere angiven advokat tager sig af hans sag, må det formentlig antages, at selv om en bestemt angiven advokat i fællesskabet pålægges at betjene klienten, må enhver advokat i fællesskabet, der kendeligt for klienten udfører selvstændige arbejdsopgaver og som led heri træder i direkte og selvstændig kontakt med klienten, være ansvarlig over for klienten for udførelsen af disse opgaver, således at den generelt klientbetjende advokat (kun) er personlig ansvarlig for de dele af opgaven, han udfører, og for at den samlede klientbetjening forløber korrekt, herunder for koordinering af klientbetjeningen.

Det skal bemærkes, at der i det foregående udelukkende er talt om ligeværdige deltagere eller partnere i et solidarisk ansvarligt fællesskab, derimod ikke om advokater der har status af ansatte. Med hensyn til disses ansvar henvises til fremstillingen i kapitel 13.

Konklusionen synes herefter at måtte blive, at hvis det efter samtlige foreliggende omstændigheder må antages, at klienten har accepteret eller godkendt, at den opgave, han ønsker løst, helt eller delvis er overgået fra den oprindelig engagerede eller udpegede advokat til en anden advokat, der træder i direkte mandatarforhold til klienten, er denne anden advokat personligt og umiddelbart ansvarlig for fejl og forsømmelser, han har begået inden for sit (begrænsede) mandat med deraf følgende friholdelse af den oprindelig engagerede eller udpegede advokat.

Hvis denne ikke er helt fritaget for sin opgave, er han ansvarlig for den del af opgaven, han fortsat skal løse, samt for forløbet af den samlede klientbetjening, herunder overholdelse af tidsfrister og iagttagelse af procedurer og fremgangsmåder mv.

Drejer det sig om delegation af opgaver inden for et advokatfællesskab (advokatinteressentskab), kan den delegerende advokat godt blive ansvarlig for culpa in eligendo. Det må endda antages, at hvis den direkte klientkontaktede advokat ikke selv mener at kunne påtage sig opgaven eller særlige dele af

denne, må forslag om delegation til en anden advokat ikke primært være båret af ønsket om, at opgaven tildeles en advokat i det fællesskab, advokaten er medlem af, men af en professionel vurdering af, hvor og hvorledes klientens interesse bedst varetages, også selv om dette betyder, at henvisning må ske til en advokat eller et advokatfirma uden for advokatens eget samvirke.

Der skal til slut i dette kapitel gøres nogle bemærkninger om ansvaret for såkaldte »anonyme fejl«.

Anonyme fejl foreligger, når det ikke kan konstateres, hvor og af hvem i et advokatsamvirke en ansvarspådragende fejl eller forsømmelse er begået. Dette må naturligvis ikke gå ud over klienten; over for denne skal der altid være en ansvarlig advokat.

Foreligger der et solidarisk ansvarligt advokatsamvirke (et advokatselskab eller et advokatinteressentskab), kan klienten altid holde sig til dette, men herudover skal der altid være en direkte ansvarlig advokat, eventuelt flere advokater. Hvem denne eller disse er, beror på mandatforholdet, jf. foran i dette kapitel.

Er der tale om, at flere advokater står i kontraktligt forhold til klienten for hver sine adskilte opgaver, og kan det ikke konstateres hvor og af hvem fejlen er begået, må det formentlig antages, at den oprindelig antagne advokat hæfter for en sådan anonym fejl over for klienten som den, der over for klienten har hovedansvaret for, at advokatforpligtelsen afvikles uden fejl.

Hvis flere advokater i fællesskab over for klienten har påtaget sig at udføre klientopgaven, må det antages, at de er solidarisk ansvarlige over for klienten, således at denne kan holde sig til hvem af dem, han ønsker. Den indbyrdes hæftelse mellem advokaterne vil naturligt være lige.

Klienten kan ikke holde sig til nogen anden, der har virket som medhjælp for de personligt ansvarlige advokater, når han ikke kan godtgøre, at de har begået en ansvarspådragende fejl.

KAPITEL 11

Ansvar og hæftelse i forbindelse med at en klientbehandlende advokat indgår i et andet advokatsamvirke

Vi har i kapitel 7 kort været inde på spørgsmålet om, hvordan det kan sikres, at en og samme advokatkoncern eller et og samme advokatfællesskab ikke kommer til at varetage begge stridende parters interesse i en retstvist. Baggrunden er, at det i fremtiden med de stadig større advokatfirmakoncentrationer og advokatsamarbejdsrelationer formentlig bliver stadig vanskeligere for klienten at overskue, om den advokat eller det advokatfirma, han har henvendt sig til om bistand i en retsstrid, ikke er bundet af forpligtelser og interesser, der er i konflikt med klientens egne interesser.

Advokaten er retsplejens og retfærdighedens uafhængige tjener, og der følger heraf en pligt til at sige fra over for en klient, hvis advokaten på grund af afhængighed eller forpligtelser til anden side ikke kan varetage klientens interesser ubundet og frit. Er dette tilfældet, eller er der en reel fare herfor, vil den pågældende advokat eller det pågældende advokatfirma formentlig efter omstændighederne kunne drages erstatningsretligt til ansvar, hvis klienten lider skade ved at blive betjent af en advokat eller et advokatfirma, der ikke ubunden af andre interesser kan varetage klientens sag. Man kan formentlig sige, at advokaten eller advokatfirmaet ikke er i stand til at opfylde sine kontraktlige forpligtelser over for klienten, men det fornødne ansvarsgrundlag følger antagelig også af deliktsretlige principper. Mere realistisk er i givet fald dog nok et disciplinært ansvar for overtrædelse af Rpl. § 126 om god advokatskik.

Et beslægtet problem foreligger, hvor en advokat under tidligere partnerskab eller ansættelse i et andet advokatfirma end det nuværende har erhvervet følsomme oplysninger om en klient i en retsstrid, som hans nuværende advokatfirma er involveret i som advokat for den pågældendes modpart, hvad enten disse oplysninger vedrører den samme eller en tidligere sag.

Sådanne situationer medfører klart risiko for misbrug, og det er et problem af stigende betydning som følge af koncentrationen af advokatvirksomhed i meget færre, men meget større advokatfirmaer og advokatsammenslutninger.

Spørgsmålets løsning må antagelig bero på en afvejelse af på den ene side risikoen for misbrug af oplysninger, en klient har givet til sin advokat i tillid til, at de kun vil blive brugt i hans (klientens) egen interesse, og i tillid til advokatens pligt til diskretion, og på den anden side den offentlige interesse i større og bedre udrustede advokatfirmaer der er i stand til at håndtere vigtige og komplicerede transaktioner og problemer på fuldt kvalificeret vis, kombineret med at der ikke bør lægges unødige hindringer i vejen for det frie valg af juridiske rådgivere.¹

Det er en problemstilling, som naturligt nok har været genstand for stigende opmærksomhed i de udenlandske retssale.² Der opereres med forskellige løsningsmodeller i de forskellige commonwealth-lande og USA. Mindst restriktiv er England, der fastholder den gamle leading case fra 1912 *Rakusen v. Ellis, Munday & Clarke*, hvorefter det afgørende er, om »mischief is rightly anticipated«.³

Mest rigoristisk er USA, hvor den blotte mulighed for misbrug er tilstrækkelig til at gøre det pågældende advokatfirma inhabilt.

I Australien går P.D. Finn ind for, at der anvendes en uafbevislig formodning for, at fortrolige oplysninger er erhvervet under det tidligere mandatarforhold, men at der kun består en afbevislig formodning for, at disse oplysninger er kendt af andre i firmaet end den pågældende advokat, der under sin tidligere ansættelse eller virksomhed havde betjent det nye advokatfirmas klients modpart. De fleste australske domstole synes dog fortsat at følge *Rakusen*-testen, men udviklingen i retspraksis går dog nok i retning af en skærpelse.

The Supreme Court of Canada har i december 1990 forkastet *Rakusen*-testen. I den pågældende sag⁴ havde et junior medlem af et advokatfirma repræsenteret sagsøgte og havde været meget involveret i sagsøgtes an-

1. Jf. Reynolds, 537. Reynolds anfører, at hvis den legale kontrol med sådanne situationer er alt for rigoristisk, risikerer advokatfirmaer alt for let at blive diskvalificeret og valgmulighederne for retssøgende og andre at blive meget formindsket. Hertil kommer – måske som det væsentligste – ekstraudgifter til at instruere en ny advokat.

2. Jf. Reynolds, 536 ff.

n egnet sag forelægges for the House of Lords, idet the Court of Appeal tilsyneladende føler sig bundet af *Rakusen*-sagen, der blev endelig afgjort af Overhuset.

4. *McDonald Estate v. Martin* (1991) 1 W.W.R. 705, 77 D.L.R. (4th) 249, her efter Reynolds, 538 f.

Kapitel 11

liggender, men var derefter overgået til ansættelse i et advokatfirma, der repræsenterede sagsøgeren.

Et flertal på 4 af den canadiske Højesterets dommere gik ind for en afbevislig formodning om, at fortrolig information blev eller ville blive givet af den i firmaet indtrådte nye advokat. Erklæring om, at sagen ikke var blevet diskuteret, efter af den pågældende advokat havde sluttet sig til firmaet, eller ikke ville blive diskuteret, blev betragtet som utilstrækkelig til at afsvække formodningen. Et mindretal på 3 dommere ville endda gå ind for, at der eksisterede en uafbevislig formodning.

Udviklingen i udenlandsk retspraksis synes således at gå i skærpende retning. Det synes ikke at være tilstrækkeligt, at de store advokatfirmaer og advokatsammenslutninger søger etableret »vandtætte skodder« (»Chinese walls«)⁵ mellem forskellige afdelinger i firmaet eller sammenslutningen.

Det er formentlig vanskeligt at finde en enkel løsning på dette problem, hvis betydning utvivlsomt er stigende.

Det er umiddelbart indlysende, at den advokat, der i sin tidligere virksomhed eller ansættelse har behandlet en klients sag og herunder modtaget følsomme, fortrolige oplysninger, ikke kan påtage sig under sin efterfølgende ansættelse eller virksomhed i et andet advokatfirma selv at føre en sag, hvori den tidligere klient er modpart.

Spørgsmålet drejer sig udelukkende om, hvorvidt andre i det advokatfirma eller det advokatsamvirke, hvori advokaten nu virker som ansat eller partner, kan påtage sig af føre en sag for en klient, hvis modpart er advokatens tidligere klient. Begrundelsen for det betænkelige heri skulle være, at den advokat, der i firmaet eller samvirket behandler sagen, vil kunne modtage oplysninger om modparten fra den i firmaet eller samvirket indtrådte advokat, som han ellers ikke ville have adgang til, og som ville give en fordel på modpartens bekostning, der ellers ikke ville have foreligget. Der er en formodning om, at dette vil ske, og dette er i sig selv tilstrækkeligt.

Sagens kerne er i virkeligheden spørgsmålet om advokaters etik og om god advokatskik, jf. Rpl. § 126, stk. 1. Det er i realiteten et spørgsmål om advokaters selvjusitits, der henhører under advokaternes kollegiale organer, dvs. Advokatrådet, der ifølge Rpl. § 143, stk. 2, fører tilsyn med advokaterne, og Advokatnævnet, der træffer afgørelse i disciplinære sager, jf. Rpl. § 147 b, jf. § 143, stk. 2.

Det vil formentlig være naturligt, at et advokatfirma i en konkret, potentiel konfliktsituation oplyser modpartens advokat om forholdet og om de interne retningslinier, firmaet måtte have vedtaget for at undgå, at fortrolige følsomme

5. Jf. Reynolds, 538.

oplysninger om personer og disses personlige og forretningsmæssige forhold, som nogen i firmaet virkende advokat har modtaget, medens han under tidligere virksomhed optrådte som advokat for de pågældende, kan bruges i en sag, hvori andre advokater i firmaet repræsenterer modparten til en sådan person i en konkret retstvist.

De interne retningslinier kunne eksempelvis gå ud på, at de følsomme oplysninger, som en advokat i firmaet har erhvervet ved tidligere klientbetjening i et andet firma eller som selvstændig (ene)advokat, ikke må registreres i det nye firmas eventuelle sags- eller personkartotek e.l., og at den pågældende advokat ikke må inddrages i behandlingen af den kontroversielle sag og heller ikke benyttes som informations- eller rådgivningskilde.

Hvis modpartens advokat efter en vurdering af disse sikkerhedskauteler ikke finder dem tilstrækkelige til at sikre, at eksisterende følsomme oplysninger om hans klient og hans (forretnings)anliggender ikke misbruges, og advokatfirmaet ikke accepterer denne protest, kan modpartens advokat formentlig indbringe spørgsmålet for Advokatrådet som et spørgsmål om god advokatskik. Efter omstændighederne vil Advokatrådet så kunne indklage advokatfirmaet for Advokatnævnet.

Der er naturligvis intet til hinder for, at en person, der finder de følsomme oplysninger, han under et klientforhold har givet sin advokat, blive brugt imod sig til fordel for hans modpart i en retstvist, kan kræve den pågældende advokat eller det advokatfirma, denne nu virker i, til regnskab herfor. Et eventuelt erstatningskrav forudsætter dog, at den pågældende kan dokumentere at have lidt en skade eller et tab, som han ellers ikke ville have lidt.

Til slut skal bemærkes med hensyn til spørgsmålet om hæftelsen for advokater, der udtræder af eller indtræder i et solidarisk ansvarligt advokatfællesskab, at udtrædende advokater altid hæfter for de fejl, de selv måtte have begået under klientbehandlingen, samt solidarisk (hvis der altså ikke er dækning hos den direkte ansvarlige advokat eller hos fællesskabet (interessentskabet)) for de fejl, der måtte være begået af andre i fællesskabet, medens han endnu var ansvarlig deltager i fællesskabet. En indtrædende advokat hæfter først for fejl, der begås efter indtrædelsen.⁶

6. Se for tysk rets vedkommende Vollkommer, Rd.nr. 315 f. Det anføres her, at hvis den udtrædende advokat tolererer, at hans navn fortsat efter udtrædelsen figurerer på firmaets brevpapir, er han fortsat omfattet af firmaets solidariske hæftelse ud fra grundsætningen om »Rechtsscheinhaftung«.

KAPITEL 12

Ansvar og hæftelse i forbindelse med grænseoverskridende advokatvirksomhed – specielt i relation til EF-landene

EF-problematikken kommer til at spille en betydelig rolle i de kommende år; det kan derfor være hensigtsmæssigt at kaste et blik på advokaters mulighed for at yde juridisk service eller endda etablere sig som advokat i andre medlemslande.

I Rom-traktatens afsnit III kapitel 2 (art. 52-58) og kapitel 3 (art. 59-66) er henholdsvis den frie ret til etablering på en anden medlemsstats område og den frie ret til at yde tjenesteydelser i en anden medlemsstat fastslået. Eksisterende restriktioner herimod i de enkelte medlemslande i Fællesskabet skal bringes til ophør.

Hidtil har disse bestemmelser om den frie etableringsret og den frie tjenesteydelsesret ikke haft nogen særlig praktisk betydning, for så vidt angår advokater, netop på grund af det net af nationale love og nationale stands- og kollegiale regler, der hindrer eller vanskeliggør juridisk rådgivning og virksomhed i et medlemsland fra andre medlemslandes advokater.

Men gradvis er tingenes tilstand ved at ændres. I 1977 vedtog Rådet direktivet om juridiske tjenesteydelser for advokater, dvs. om adgangen for advokater i det enkelte medlemsland til at yde juridisk råd og bistand til klienter i andre medlemslande.¹ Og ifølge det vedtagne anerkendelsesdirektiv

1. Direktiv 77/249/EØF af 22. marts 1977. Direktivet er optrykt som bilag til bekendtgørelse nr. 94 af 15. marts 1979 om EF-advokaters virksomhed her i landet. Denne bekendtgørelse (med ændringer ved bekendtgørelse nr. 557 af 12. december 1980 og ved bekendtgørelse nr. 499 af 24. juli 1986) er udstedt med hjemmel i Rpl. § 129 a (nu § 130), hvorefter justitsministeren med henblik på opfyldelsen af direktiver udsendt af De europæiske Fællesskaber kan fastsætte bestemmelser om udøvelse af advokatvirksomhed her i landet, herunder om møderet for domstolene, for advokater, der er etableret i en

af 21. december 1988² har enhver advokat, der har kvalifikation som sådan i ét medlemsland, mulighed for at opnå fuld adgang til at udøve advokatprofessionen i de andre medlemslande.

For så vidt angår spørgsmålet om ydelse af juridisk service i et andet EF-land, følger det af traktatens art. 59 og 60, at sådan juridisk tjenesteydelse kan gives i overensstemmelse med værtslandets love, dvs. på samme vilkår som er gældende for værtslandets advokater.

Hvad dette indebærer, er nærmere fastsat i direktivet af 22. marts 1977. Ifølge direktivets art. 1 og 2 kan en advokat i et medlemsland yde juridisk bistand i et andet medlemsland, hvis han benytter sit hjemlands titel (art. 3) og opfylder en række yderligere betingelser, der er fastsat i art. 4 ff. For så vidt angår repræsentation i retten, kan værtslandet ifølge art. 5 kræve, at gæsteadvokaten arbejder sammen med en værtslandsadvokat, som praktiserer for den pågældende domstol, og som om fornødent ville være ansvarlig over for denne domstol.

Med hensyn til selve etableringsretten i et andet medlemsland, dvs. retten til at etablere selvstændig, varig advokatvirksomhed enten som hovedvirksomhed eller filialvirksomhed, bemærkes, at denne ret – som tidligere nævnt – principielt er anerkendt, men antagelig bliver vanskelig at anvende i praksis. Dette følger af, at EF-domstolen i et par sager har fastslået, at hvert medlemsland, i mangel af specielle fællesregler om spørgsmålet, principielt står frit med hensyn til at regulere udøvelsen af advokatprofessionen på dets territorium.³

Skridt i denne retning er dog taget i 1988 ved Rådets direktiv om et generelt system for anerkendelse af højere uddannelsesdiplomer baseret på EF-traktatens art. 57. Dette anerkendelsesdirektiv⁴ omfatter personer, som efter at have gennemført en universitetsuddannelse af mindst 3 års varighed har opnået et diplom (eksamensbevis), som er en nødvendig betingelse for at udøve en reguleret profession i det pågældende medlemsland (art. 1 a i

anden EF-medlemsstat. Det skal bemærkes, at det i bekendtgørelsens § 3, stk. 2, er fastsat, at en advokat (fra et andet medlemsland end Danmark) kan give møde for en dansk domstol, såfremt han ledsages af en dansk advokat, der har møderet for den pågældende ret.

2. Direktiv 89/48/EØF af 21. december 1988.

3. Se nærmere Horst Eidenmüller, 606.

4. Direktivet er for Danmarks vedkommende gennemført ved lov nr. 291 af 8. maj 1991 om adgang til udøvelse af visse erhverv i Danmark for statsborgere i De Europæiske Fællesskaber og de nordiske lande. Erhvervs- og Selskabsstyrelsen har i medfør af lovens § 5, stk. 1, fastsat nærmere opfyldelsesregler i bekendtgørelse nr. 292 af 8. maj 1991.

Kapitel 12

direktivet). Sådanne personer kan derefter udøve den pågældende profession i ethvert af de andre medlemslande (art. 3 a i direktivet).

For advokater betyder dette, at enhver, der har kvalificeret sig til at udøve advokatvirksomhed i sit hjemland – forudsat naturligvis at uddannelsen opfylder betingelserne i direktivets art 1 a – har ret til at udøve advokatprofessionen i ethvert af medlemslandene som en »integreret advokat«, dvs. en advokat som er fuldt ligestillet med værtslandets advokater og derfor har ret til at bruge dets titel, i Forbundsrepublikken »Rechtsanwalt«.

Det enkelte land, hvori den fremmede advokat ønsker at praktisere, kan dog kræve, at ansøgeren gennemfører en tilpasningsperiode på højst 3 år eller aflægger en egnethedsprøve (art. 4 1 b i direktivet).

I Forbundsrepublikken Tyskland har lovgivningsmagten valgt at kræve en egnethedsprøve, hvorimod en tilpasningsperiode ikke er tilstrækkelig, da den ikke giver nogen garanti for den »tilpassesdes« egnethed.

Det må dog med Horst Eidenmüller⁵ anses for i høj grad tvivlsomt, om en egnethedsprøve som grundlag for, at en fremmed advokat kan blive anerkendt som »integreret advokat« i værtslandet,⁶ vil have megen praktisk betydning. Behovet for effektiv dækning i de andre EF-lande og i andre lande i øvrigt vil normalt fuldt effektivt kunne klares via multinationalt partnerskab eller samarbejde mellem homogene advokatfirmaer i de relevante lande, eventuelt med filialkontorer i større, relevante byer.⁷ Møde for retten vil normalt ske ved en advokat fra værtslandet.

Under alle omstændigheder kan man tilslutte sig Eidenmüllers bemærkninger om, at gennemførelsen af Det Indre Marked vil styrke kravet om og behovet for advokater, som udvikler en ekspertise i EF-ret og de andre medlemslandes ret. Specielt forretningsklienter vil søge råd om, hvorledes de inden for EF kan blive aktive og starte forretning, hvorledes de skal forhandle med lokale myndigheder og potentielle forretningspartnere, og hvad de skal gøre, hvis retlige problemer eller konflikter opstår. Advokaternes konkurrencedygtighed i medlemslandene (og i andre lande) vil i vid udstrækning bero på, om de kan yde denne bistand og service.⁸

Et indgående kendskab til EF-retten og dens indvirkning på den nationale ret er allerede i dag en bydende nødvendighed for advokater, der vil fungere

5. Horst Eidenmüller, 607.

6. Som integreret advokat har den pågældende møderet både for sit hjemlands domstole efter de for den nationale ret gældende regler og for værtslandets domstole.

7. Se om hæftelsesrisikoen i tilfælde af solidarisk ansvar straks nedenfor.

8. Horst Eidenmüller, 604.

som rådgivere for det erhvervsliv og den forretningsverden, hvis projekter og engagementer har international berøring.

Nødvendigheden af et indgående kendskab til EF-retten, hvis regler kan begrænse den nationale handlefrihed, illustreres på det seneste af den såkaldte »køb dansk klausul«-sag.⁹ A/S Storebæltsforbindelsen havde i sine fælles udbudsbetingelser indsat en bestemmelse om, at entreprenørerne var forpligtet til i størst muligt omfang at anvende danske materialer og forbrugsgods, dansk arbejdskraft og materiel.

Efter at det trak op til en sag for EF-domstolen mod Kongeriget Danmark for overtrædelse af Rom-traktatens art. 7, hvorefter al forskelsbehandling udøvet på grundlag af nationalitet er forbudt, nedsatte regeringen en kommissionsdomstol, ledet af en højesteretsdommer, til undersøgelse af spørgsmålet om, hvorledes og hvorfor klausulen kom ind i licitationsbetingelserne.

I sin beretning fra juli 1991 synes kommissionsdomstolen at stille ret strenge krav til advokater, hvis opgave det er at vejlede og rådgive deres klienter (her A/S Storebæltsforbindelsen) om de juridiske og retlige relationer, som deres projekter eller engagementer har til EF-retten. Det må kræves af de pågældende advokater, at beslutningstagerne får et fuldt oplyst juridisk grundlag at træffe beslutning på.

Kommissionsdomstolen fandt således, at en af advokaterne, der efter sin egen forklaring gik ud fra, at klausulen kunne gå an, havde handlet fejlagtigt ved ikke at have foretaget en tilbundsgående undersøgelse af »køb dansk klausulens« forenelighed med EF-retten. Han måtte vide, at det var væsentligt for Storebæltsforbindelsen, at selskabets udbudsbetingelser var forenelige med EF-retten. Domstolen betegnede det endvidere som en fejl, at advokaten hverken i den arbejdsgruppe, der skulle udarbejde udkast til fællesbetingelserne, eller i den overordnede følgegruppe (med selskabets administrerende direktør som leder), der skulle gennemgå arbejdsgruppens udkast og udarbejde indstilling til selskabets bestyrelse, redegjorde for sin vurdering af klausulen – at den gik an – idet Storebæltsforbindelsen havde et rimeligt krav på at få lejlighed til at overveje, om den på baggrund af denne vurdering ønskede en sådan bestemmelse.¹⁰

Kommissionsdomstolen har endvidere ikke fundet, at Storebæltsforbindelsens faste advokat – efter at have modtaget en henvendelse fra selskabet – har givet dette en fuldt forsvarlig rådgivning ved kun at råde selskabet til ved vurderingen af tilbudene på Vestbroen ikke at tage hensyn til størrelsen af den

9. Se om sagen: Beretning vedrørende »køb dansk klausulen« i A/S Storebæltsforbindelsens udbudsbetingelser (juli 1991).

10. Kommissionsdomstolens beretning, 189.

Kapitel 12

danske deltagelse. En fuldt forsvarlig rådgivning måtte i den givne situation også omfatte en udtrykkelig henvisning til »køb dansk klausulen« og den risiko, der var forbundet med at beholde denne i licitationsmaterialet. Det måtte betegnes som en fejl, at advokaten ikke gjorde dette, så selskabets bestyrelse fik grundlag for – eventuelt med anden juridisk bistand – at vurdere, om bestemmelsen skulle gå ud, i hvert fald for fremtidige licitationer.¹¹

En tredje medvirkende advokat opfattede sin opgave som juridisk rådgiver vedrørende problemer alene af licitationsretlig karakter, således at de mere generelle spørgsmål – herunder spørgsmål af EF-retlig karakter – faldt uden for hans rådgivningsområde. Han havde ikke været opmærksom på de EF-retlige problemer, som »køb dansk klausulen« kunne give anledning til. Domstolen fandt dette beklageligt, men fandt dog på den anførte baggrund ikke fuldt fornødent grundlag for at karakterisere hans forhold som forsømmeligt.¹² Domstolen synes dog at antyde, at man dårligt kan optræde som specialist på det licitationsretlige område uden at inddrage de EF-retlige relationer i en betydelig og konsekvenstung sag som den foreliggende.

Deltager danske advokater i et internationalt advokatfællesskab af en sådan karakter, at der foreligger solidarisk ansvar for advokatfejl, risikerer de at skulle hæfte for enhver fejl begået af en advokat i fællesskabet (interessentskabet, societetet); de hæfter således også over for klienter, som de ikke har haft den ringeste forbindelse med, således hvor der er begået en fejl over for en tysk klient, der i en tysk retsstrid betjenes af en tysk advokat, når denne er deltager i et internationalt solidarisk fællesskab, hvori også deltager danske advokater.

Skal hæftelsesforholdene vurderes efter tysk ret, hæfter advokaten oven i købet umiddelbart, dvs. at den skadelidte klient kan holde sig for hele sit tab umiddelbart (direkte) til enhver advokatdeltager i fællesskabet. Anvendes dansk ret, hæfter de ikke-klientbehandlende advokatdeltagere i det solidarisk ansvarlige fællesskab kun middelbart, dvs. kun hvis og i den udstrækning klienten ikke kan få dækning hos den eller de klientbetjenende advokater og fællesskabet som sådant.¹³

Det er klart, at de enkelte advokaters hæftelsesrisiko bliver mere usikker og uigennemskuelig, når de risikerer at skulle hæfte for enhver advokatfejl begået i et stort internationalt fællesskab, måske med et ansvarsgrundlag der afviger betydeligt fra det nationale.

11. Kommissionsdomstolens beretning, 192.

12. Kommissionsdomstolens beretning, 190 f.

13. Se fremstillingen foran i kapitel 8.

Set ud fra et tysk synspunkt advarer således Gottfried Raiser imod, at tyske advokater deltager i internationale societeter (interessentskaber), og anbefaler i stedet, at det grænseoverskridende samarbejde baseres på deltagelse i en løsere samarbejdsform, der baseres på EF-forordning 2137/85 af 25. juli 1985.¹⁴

Dette samarbejde går ud på oprettelse af eller deltagelse i en europæisk økonomisk firmagrube, hvis formål ifølge forordningens art. 3 er at lette eller udvikle medlemmernes økonomiske aktiviteter samt at forbedre eller øge resultaterne af disse aktiviteter.

Dette kunne fx ske ved opbygning og vedligeholdelse af et fælles data- og informationssystem og ved koordinering og formidling af advokatopgaver for en international klient. Gruppens virksomhed knytter sig således til medlemmernes økonomiske aktiviteter, men træder ikke i stedet for disse. Det nævnes i præambelen til forordningen, at gruppen under hensyn hertil fx ikke selv kan udøve et liberalt erhverv over for tredjemand.

En grænseoverskridende firmagrube bestående af advokater eller advokatfirmaer er således ikke et internationalt advokatfællesskab (societet, interessentskab) med solidarisk ansvar for de advokatopgaver, medlemmerne af gruppen udfører, men udelukkende et teknisk-administrativt fællesskab. Forudsætningen for denne begrænsning er dog, at de i firmagruppen deltagende advokater eller advokatfirmaer ikke over for omverdenen, fx via brevpapir, skiltning, annoncering mv. fremtræder som et fællesskab.

For firmagrubbens gældsforpligtelser af enhver art hæfter medlemmerne ubegrænset og solidarisk. Følgerne af dette ansvar afgøres efter den nationale lovgivning (forordningens art. 24, stk. 1). Men der er som nævnt ingen hæftelse for andre medlemmers advokatansvar.

Deltagelse i internationale firmagrupper efter forordningens regler betragtes af tyske forfattere som et for advokater egnet og anbefalelsesværdigt instrument til at indøve europæisk partnerskab og som en egnet indgangschan- ce i det europæiske indre marked, en anbefaling der allerede er fulgt af flere tyske advokater, se henvisningerne hos Gottfried Raiser, 2056.

14. Gottfried Raiser, 2056.

KAPITEL 13

Ansvar vedrørende ansatte advokater og andre hjælpepersoner

Som omtalt foran i kapitel 8 er grundlaget for al aktiv advokatvirksomhed den enkelte advokats direkte, umiddelbare personlige ansvar over for den klient, hvis sag han har påtaget sig at behandle. Ansvarret over for klienten kan ikke afpersonificeres, således at det i stedet bæres af det firma eller det selskab, advokaten virker i. Dette er for advokatselskaber direkte fastslået i Rpl. § 124, stk. 2, men det er en almindelig gældende grundsætning for udøvelse af advokatvirksomhed.

Ved betjeningen af klienten og behandlingen af dennes sag må den ansvarlige advokat normalt have hjælp af andre. Dette gælder, hvad enten han driver enkeltmandsvirksomhed, eller han virker i kompagniskab eller fællesskab med andre advokater eller driver advokatvirksomhed i et advokatselskab.

De personer, der bistår den ansvarlige advokat i behandlingen af klientens sag, kunne man kalde hans hjælpepersoner.¹ Disse kan direkte være ansat i hans tjeneste, fx kontorpersonale, fuldmægtig eller uddannet advokat, der er ansat i hans enkeltmandsvirksomhed. Hjælpepersoner kan også være ansat af

1. Se for tysk rets vedkommende Vollkommer, NJW-Schriften 50, Rd.nr. 48 f. og 328 ff. Ansat personale er altid hjælpepersoner (Hilfspersonen), men drejer det sig om det såkaldte »Einzelmandat«, hvor det kun er den pågældende advokat, der er kontraktligt forpligtet over for mandanten (klienten) og derfor eneansvarlig over for denne (se nærmere herom foran i kapitel 8, teksten efter note 26), kan også andre medlemmer af det interessentskab (Sozietät), advokaten deltager i, samt »fremmede« advokater fra andre advokatfirmaer optræde som bistand for den ansvarlige advokat. Der består intet kontraktligt forhold mellem klienten og disse hjælpepersoner; disse er derfor heller ikke personligt ansvarlige over for klienten, men den ansvarlige advokat hæfter over for klienten for hjælpepersonernes fejl og forsømmelser i medfør af reglen i BGB § 278 (Verschulden des Erfüllungsgehilfen). Den skadelidte klient kan kun rette krav mod hjælpepersonen under den – virkelighedsfjerne – forudsætning, at hjælpepersonen har gjort sig skyldig i en overtrædelse af BGB §§ 823 ff. (Unerlaubte Handlungen, dvs. integritetskrænkelser mv.).

flere advokater i fællesskab, fx når der er tale om et advokatinteressentskab, og de kan være ansat i et advokatselskab, i hvilket tilfælde selskabet som sådant må betragtes som arbejdsgiveren.

Medens interessenterne i et advokatinteressentskab ikke kan betragtes som ansatte, må samtlige advokater, der driver virksomhed i et advokatselskab, hvad enten det er et aktieselskab eller et anpartsselskab, formentlig betragtes som ansatte, også de advokater der ejer aktier eller anparter i selskabet. Men de aktie- eller anpartsejende advokater kan i kraft af deres medejendomsret til selskabet tillige betragtes som arbejdsgivere. Advokater, der virker i selskabet uden at eje aktier eller anparter, synes derimod udelukkende at kunne have status af ansatte.

For disse er spørgsmålet, om de er omfattet af det særlige direkte, umiddelbare, solidariske ansvar, som er fastsat i Rpl. § 124, stk. 2. At de er omfattet af dette særlige ansvar, er direkte anført i bemærkningerne til lovforslaget, jf. herom foran i kapitel 9, teksten ved note 15.² Dette må i så fald også gælde unge, nyansatte advokater, der aflønnes med tariffmæssig løn, hvilket ikke forekommer rimeligt, idet der derved pålægges dem en større økonomisk risiko end deres kolleger, der ansættes til samme løn hos en selvstændig advokat eller i et traditionelt advokatselskab.

Hjælpepersoner kan desuden omfatte personer, der ikke er ansat hos den direkte klientansvarlige advokat eller i det firma eller selskab, han virker i.

Et typisk eksempel er en anden, selvstændig advokat eller et andet advokatfirma, som den ansvarlige advokat anmoder om at udføre visse led i sagsbehandlingen, fx juridiske og retlige skridt der skal iværksættes i en anden retskreds, hvorfor det kan være naturligt at bede en lokal advokat om at foretage dem på bestillingsgiverens vegne jf. foran i kapitel 9.

Det kan undertiden også være naturligt at søge råd og vejledning hos særlig sagkyndige kolleger på et specielt retsområde, som den ansvarlige advokat står usikker overfor. I det hele taget synes det at blive mere og mere almindeligt, at advokater af rationelle og tidsbesparende grunde har et mere eller mindre fast samarbejde med bestemte, andre advokater på regional- eller landsbasis og ofte med fast forbindelse til bestemte udenlandske advokater og advokatfirmaer.

Sker der som led i klientbetjeningen fejl og forsømmelser, som giver klienten tab, som han ønsker erstattet, kan klienten altid rejse kravet mod den ansvarlige advokat, dvs. den advokat som klienten selv har engageret eller er blevet henvist til, hvis klienten har opsøgt et advokatfirma eller et advo-

2. Dette synes også A. Vinding Kruse at have lagt til grund, se Advokatansvaret, 139.

Kapitel 13

katselskab uden at have udtrykt ønske om at blive betjent af en bestemt, navngiven advokat.

Vi har tidligere i kapitel 7 og 8 set, at klienten ofte tillige kan gøre erstatningskrav gældende over for det advokatselskab eller advokatinteressentskab, som den ansvarlige advokat driver virksomhed i og – for interessentskabers vedkommende – i sidste instans tillige over for de øvrige deltagere i fællesskabet.

Vi skal nu her se på spørgsmålet om ansattes ansvar over for den skadelidte klient og over for den ansvarlige advokat, der har udredt erstatningsbeløbet. Vi koncentrerer fremstillingen om ansatte advokaters ansvar samt om ansvaret for bistandsydende, ikke-ansatte advokater. Sidstnævnte kategori omfatter advokater, der driver selvstændig advokatvirksomhed i enkeltmandsfirma eller i »fremmede« advokatselskaber eller advokatinteressentskaber, og som efter anmodning og bestilling yder den direkte klientbetjenende advokat bistand med enkelte dele af sagsbehandlingen.

Hvis en ansat eller bistandsydende advokat har begået en fejl eller forsømmelse i forbindelse med de arbejdsopgaver i klientbehandlingen, de udfører, kan den skadelidte klient utvivlsomt direkte og umiddelbart drage den pågældende hjælpeperson til ansvar som en konsekvens af den almindelige retsgrundsætning, der gælder i dansk erstatningsret, at den direkte skadevolder altid er personlig ansvarlig for erstatningspådragende fejl og forsømmelser; af forsigtighedsmæssige grunde vil det ofte være naturligt at gøre det, specielt hvis fejl og forsømmelser er begået af selvstændige, bistandsydende advokater, og klienten er vidende om og indforstået med, at den pågældende advokat er blevet bedt om at varetage visse arbejdsopgaver i sagsbehandlingen.

Har den ansvarlige, klientbehandlende advokat dækket klientens tab, følger det af DL 3-19-2, at han som arbejdsgiver kan indkræve beløbet hos den ansatte, hvis fejl har medført tabet, men naturligvis kun hvis principalen har været forpligtet til at yde klienten erstatning, hvilket normalt kræver domfældelse eller eventuelt et forlig efter en domstolstilkendegivelse.

At den pågældende advokat er arbejdsgiver i forhold til kontorpersonale, advokatfuldmægtige og advokater, som han har ansat i sin virksomhed, er selvindlysende; det samme må formentlig gælde tilfælde, hvor han har almindeligt kontorfællesskab med en anden advokat, men hvor det er denne, der har ansat kontorpersonalet, som imidlertid også skal betjene ham, og til hvis lønning han bidrager med en aftalt andel.

Har et advokatinteressentskab som sådant ansat en eller flere advokater – som altså ikke er interessenter – til bistand for de i interessentskabet deltagende advokater, må enhver af disse formentlig også betragtes som arbejdsgivere i DL 3-19-2's forstand i relation til enhver af de ansatte advo-

kater, når disse bistår den pågældende klientansvarlige advokat i behandlingen af klientens sag.

Ser vi herefter på advokatselskaber, synes spørgsmålet mere kompliceret. Hvis reglen i Rpl. § 124, stk. 2, om, at en advokat, der udøver virksomhed i et advokatselskab, hæfter personligt for ethvert krav, der er opstået som følge af advokatens bistand til en klient, skal forstås som omfattende også blot ansatte advokater, opstår arbejdsgiver-arbejdstagerspørgsmålet slet ikke. Enhver advokat i selskabet er direkte, umiddelbart, personligt ansvarlig over for den klient, hvis sag han har behandlet eller deltaget i behandlingen af, for fejl og forsømmelser, som han har begået i forbindelse hermed. DL 3-19-2 er simpelthen sat ud af spillet. Heller ikke selskabet som sådant kan betragtes som arbejdsgiver i denne relation.

Antages det derimod, at den særlige hæftelsesregel i Rpl. § 124, stk. 2, kun gælder aktie- eller anpartsejende advokater i selskabet, således at alle andre advokater i selskabet betragtes som »ansatte« i traditionel forstand, kan de aktie- eller anpartsejende advokater opfattes som arbejdsgivere for de ikke aktie- eller anpartsejende i relation til DL 3-19-2, men konsekvensen er naturligvis, at kun de aktie- eller anpartsejende advokater kan have et selvstændigt mandat over for klienten.

Betragter vi derefter forholdet mellem den klientansvarlige advokat og bistandsydende, fremmede advokater, kan man naturligvis ikke sige, at der består det almindelige over- og underordningsforhold mellem dem, som arbejdsgiveransvaret egentlig bygger på.³ Bistandsydende advokater må betragtes som selvstændigt virkende medhjælpere, men de skal dog kun udføre de begrænsede arbejdsopgaver, som de bestilles til at udføre, i overensstemmelse med modtagne instruktioner, og de får herfor en nærmere aftalt betaling fra den bestillingsgivende advokat, som alene varetager relationen til klienten. Som følge heraf må DL 3-19-2 eller den heri udtrykte almindelige retsgrundsætning finde anvendelse, således at den bistandsydende, fremmede advokats arbejdspræstation må betragtes som værende omfattet af DL 3-19-2.

Anderledes forholder det sig formentlig – som omtalt foran i kapitel 9 – såfremt den bistandsydende advokat direkte involveres i forhandlinger og drøftelser med klienten, navnlig i sin egenskab af specialist på det pågældende relevante, komplicerede retsområde, eller helt overtager udførelsen af den opgave, som klienten har bestilt. I så fald forekommer det naturligt, at den »fremmede« advokat påtager sig et direkte, umiddelbart, personligt ansvar over for klienten for de fejl og forsømmelser, han måtte gøre sig skyldig i; er der sket overtagelse af hele klientopgaven, er det i virkeligheden den overtagende

3. Se A. Vinding Kruse, Erstatningsretten, 185.

Kapitel 13

advokat, der står som mandatar i relation til klienten. Se om spørgsmålet foran i kapitel 10.

Med hensyn til spørgsmålet om en advokats ansvar for erstatningskrav, der opstår i forbindelse med behandlingen af ansatte advokatfuldmægtiges og ansatte advokaters såkaldte »egne sager«, antager Jørgen Hansen,⁴ at drejer det sig om advokatfuldmægtiges »egne sager«, må principalen hæfte for fejl og forsømmelser begået af advokatfuldmægtigen ud fra advokatens pligt til som »læremester« at føre tilsyn og kontrol med advokatfuldmægtigen. Drejer det sig derimod om ansatte advokaters »egne sager«, har principalen intet ansvar, hvis klienten selv har opsøgt den ansatte advokat og givet denne opgaven.

Hvis man definerer »egne sager« som sager, som ansatte fuldmægtige eller advokater fører for egen regning, uden at advokatprincipalen på nogen måde er involveret, er det vanskeligt at se, hvorledes denne kan pålægges noget som helst ansvar. Der består nemlig intet kontraktligt forhold mellem ham og klienten. Klienten entrerer således på egen risiko med en ikke selvstændig praktiker og ses ikke at kunne drage nogen anden end sin direkte kontraktspart til ansvar.

Heller ikke den blotte omstændighed, at advokatprincipalen har givet tilladelse til, at de pågældende har »egne sager«, som de kan ekspedere i kontortiden, og hvortil de kan benytte det til rådighed stående kontorapparat samt kontorpersonalet, synes at kunne føre til et andet resultat, hvad enten apparatur og kontorpersonale er til rådighed gratis eller mod aftalt betaling.

Principalen synes heller ikke at kunne drages til ansvar for fejl begået af kontorpersonalet i forbindelse med deres bistand i advokatfuldmægtiges eller advokaters »egne sager«.

Principalen har i øvrigt ikke blot pligt til at føre tilsyn og kontrol med advokatfuldmægtigens arbejde, men også med ansatte advokaters, og den omstændighed, at førstnævnte er i en lære- og uddannelsesproces, ses ikke umiddelbart at kunne bevirke, at principalen har en særlig tilsyns- og kontrolpligt med de pågældendes udførelse af »egne sager«.

Ifølge DL 3-19-2 kan arbejdsgiveren »igien søge opretning« af den, som han har givet fuldmagt til at handle på sine vegne, dvs. at arbejdsgiveren kan kræve, at arbejdstageren godtgør ham hele det erstatningsbeløb, han har måttet udrede som følge af arbejdstagerens fejl og forsømmelse.

Dette er jo umiddelbart en barsk regel, og den er da også væsentligt modificeret i retspraksis, en modifikation som nu er fasttømret i erstatningsansvarslovens regler om arbejdstageres erstatningsansvar.

4. Jørgen Hansen, Advokatgerningen som liberalt erhverv (1986), 315.

Ifølge lovens § 19, stk. 3, ifalder en arbejdstager ikke erstatningsansvar for en skade, han har forvoldt, når skaden er dækket af en tingsforsikring, en driftstabsforsikring eller arbejdsgiverens ansvarsforsikring, medmindre arbejdstageren har forvoldt skaden forsætligt eller ved grov uagtsomhed.

Er der ingen forsikringsdækning, kan erstatning, som en arbejdsgiver har måttet udrede som følge af en arbejdstagers uforsvarlige adfærd, ifølge lovens § 23, stk. 1, kun kræves betalt af denne i det omfang det findes rimeligt under hensyn til den udviste skyld, arbejdstagerens stilling og omstændighederne i øvrigt.

Som det vil ses af disse bestemmelser, vil det kun ganske undtagelsesvis kunne forekomme, at en skadevoldende arbejdstager i en advokatvirksomhed (kontorpersonale, advokatfuldmægtige og ansatte advokater) selv må udrede erstatning for klienttab, der skyldes fejl eller forsømmelse, de har begået i forbindelse med behandlingen af klientens sag.

For ansatte i traditionel forstand vil ansvar kun kunne gøres gældende, hvis den ansatte har forvoldt skaden med forsæt eller ved grov uagtsomhed, og selv i så fald vil ansvaret undertiden kunne nedsættes, især hvis der »kun« er handlet groft uagtsomt, jf. erstatningsansvarslovens § 23, stk. 1, hvorefter det afgørende er, hvad der findes »rimeligt«, jf. lige ovenfor.

Hvad angår ansatte advokater i advokatselskaber, synes de omhandlede bortfalds- og lempelsesregler i erstatningsansvarsloven ikke at kunne finde anvendelse, hvis Rpl. § 124, stk. 2, fortolkes som angivet i bemærkningerne til lovforslaget.

KAPITEL 14

Forsikringsdækning

Advokater kan ikke være selvforsikrer for erstatningsansvar, der opstår på grund af fejl og forsømmelser i forbindelse med udøvelse af advokatvirksomhed.

Dette er med hjemmel i bemyndigelsesbestemmelsen i Rpl. § 127 fastsat i Vedtægt for Det danske Advokatsamfund, § 46 a. Heri er der bestemt, at ethvert praktiserende medlem (dvs. alle advokater, jf. Rpl. § 143, stk. 1) er pligtig at tegne ansvarsforsikring i henhold til en af Advokatrådet godkendt police for et beløb af (i 1990: 924.000 kr.¹) til dækning af det erstatningsansvar, han som advokat måtte ifalde for formueskade påført tredjemand ved uagtsom handling eller undladelse, der skyldes advokaten eller hans personale.

Begrundelsen herfor er formentlig dobbelt; det bør dels undgås, at en advokat kommer i måske velfærdstruende økonomiske vanskeligheder, fordi han personligt skal udrede et meget betydeligt erstatningsbeløb; det bør dels endvidere sikres, at klienter rent faktisk får udbetalt den erstatning, der tilkendes dem.²

Ifølge advokatansvarsforsikringens almindelige forsikringsbetingelser³ bærer forsikringstageren ifølge post 10 som selvrisiko 10% af hver skade, dog inden for et minimums- og maksimumsbeløb,⁴ som er anført i policen. En sådan selvrisiko rammes ikke af de lige nævnte betæneligheder, idet denne vil ligge inden for det, som ethvert advokatfirma selv kan bære uden at få økonomien slået i stykker.

Ifølge de almindelige forsikringsbetingelser, post 11 dækker forsikringen forsikringstageren for det erstatningsansvar, han som advokatvirksomhed fra kontor i Danmark måtte ifalde for formueskade påført tredjemand ved uagtsom

1. Beløbet indeksreguleres årligt, jf. de almindelige forsikringsbetingelser, post 70-72. Denne forsikringssum vil for de fleste advokater ifølge Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 144 i dag næppe være en tilstrækkelig sikkerhed.
2. Jf. Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 143 f.
3. Findes optrykt som bilag 3 i A. Vinding Kruse, Advokatansvaret.
4. Disse beløb indeksreguleres ligeledes årligt.

handling eller undladelse, der skyldes forsikringstageren selv eller hans personale.

Idet der i øvrigt generelt kan henvises til Kjeld Søgaards kommentar til de enkelte poster i advokatansvarsforsikringens almindelige forsikringsbetingelser,⁵ skal følgende bemærkes:

Ansvarsforsikringen dækker kun den forsikringstagende advokats erstatningsansvar (herunder også for personalets fejl), men ikke personalets ansvar. Vil fx advokatfuldmægtige eller ansatte advokater⁶ dække sig mod et direkte erstatningsansvar, må de selv tegne en forsikring, hvilket formentlig navnlig kan blive aktuelt, hvis de udfører såkaldte »egne sager«.⁷

Normalt vil der ikke eksistere noget direkte ansvar over for klienten eller regresansvar over for arbejdsgiveren, der har udbetalt erstatningen til skadelidte klient eller tredjemand. Dette er en følge af bortfalds- og lempelsesreglerne i erstatningsansvarslovens § 19, stk. 3, og § 23.

For så vidt angår den forsikringstagende advokats ansvar, dækker forsikringen advokatens egne fejl, men forsikringen dækker dog ikke ansvar, der skyldes, at forsikringstageren selv har tilsidesat sine pligter forsættigt eller ved grov uagtsomhed.

Indholdet af denne vigtige undtagelsesbestemmelse er nærmere beskrevet i en artikel af Kjeld Søgaard i U.1988.B.289 ff. samt i Advokatansvarsforsikring, 146 ff.; der henvises hertil.

Den nærmere afgrænsning af begrebet »grov uagtsomhed« skulle egentlig foretages af domstolene,⁸ på samme måde som spørgsmålet om advokaten i det hele taget har pådraget sig et erstatningsansvar over for den skadelidte klient eller tredjemand (klientens modpart mfl.). Forsikringstageren kan ikke uden videre med bindende virkning for forsikringsselskabet anerkende erstatningspligt over for skadelidte, jf. de almindelige forsikringsbetingelser, post 31.

5. Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 144 ff. Der er her tale om Hafnia Forsikrings betingelser, men det oplyses, at de øvrige danske selskabers betingelser stort set er i overensstemmelse hermed. Hafnia Forsikring dækker i øvrigt ifølge oplysning i Ugebrevet Mandag Morgen, nr. 3 21. januar 1991, s. 9, ca. 80 pct. af det danske marked for advokaters ansvarsforsikring.
6. Hvis ansatte advokater er nævnt i ansvarsforsikringspolice blandt de personer, der er omfattet af forsikringsdækningen, opstår der naturligvis intet problem for dem.
7. Se herom i kapitel 13.
8. Ifølge Kjeld Søgaard, U.1988.B.289 er der siden 1945 i Ugeskrift for Retsvæsen kun gengivet 2 domme, der har taget stilling til, om en advokat har handlet groft uagtsomt i forbindelse med pålæggelse af advokatansvar (nemlig U.1957.567.H og U.1965.807.Ø). Tvistigheder herom mellem forsikringstager og forsikringsselskab afgøres sædvanligvis ved voldgift.

Kapitel 14

Hvis forsikringsselskabet ikke efter de foreliggende oplysninger umiddelbart kan anerkende, at forsikringstageren har pådraget sig erstatningsansvar, anvendes sædvanligvis voldgift efter reglerne i de almindelige forsikringsbetingelser, post 40.⁹ Disse er sålydende:

»Hvis der mellem forsikringstageren og selskabet opstår tvist om, hvorvidt en skade er dækket af policen, eller

hvis forsikringstageren for at undgå offentlig retsforfølgning betaler erstatning til en skadelidt i et tilfælde, hvor han mener, at han har retlig erstatningspligt, og dette bestrides af selskabet, eller hvis forsikringstageren og den skadelidte er enige om at lade et erstatningskrav afgøre af en voldgift, skal den pågældende tvist indbringes til afgørelse ved en voldgiftsret, der består af en af selskabet valgt fast formand, der virker som dommer i Højesteret eller Østre Landsret, og to af Advokatrådet i den enkelte sag valgte advokater. Voldgiftsrettens afgørelser kan ikke indbringes for domstolene. Voldgiftsretten afgør, hvem der skal betale voldgiftsrettens omkostninger.«

Forsikringen dækker som nævnt erstatningsansvar, som forsikringstageren pådrager sig ved personalets handlinger eller undladelser. Forsikringen dækker også, selv om personalet har forvoldt tabet med forsæt eller ved grov uagtsomhed. Der er altså fuld dækning for forsikringstagerens ansvar efter DL 3-19-2, dog bortset fra tilfælde hvor forsikringstageren har begået fejl ved fx at have sat ikke-juridisk uddannet personale til egentlig juridisk sagsbehandling eller ved ikke at have opfyldt sin tilsynspligt med personalet.¹⁰

I så fald foreligger såkaldt identifikation, således at den ansattes forsæt eller grove uagtsomhed betragtes som begået af forsikringstageren selv. Forsikringen dækker dog heller ikke ansvar, der skyldes besvigelser begået af personalet. For forsikringsmæssigt at dække sig herimod må der tegnes en særlig underslæbsforsikring.

Hvis principal og medarbejdende advokat har samarbejdet på en sag, må det bero på en konkret vurdering af spørgsmålet om, på hvis arbejde forsikringsafvisningsgrunden (forsæt eller grov uagtsomhed) falder; hvis den falder på

9. De øvrige forsikringsselskaber, som tegner advokatansvarsforsikring, har ifølge Kjeld Søgaard, U.1988.B.289, note 4 fulgt Haand i Haands (nu Hafnia Forsikrings) forsikringsbetingelser om voldgift.
10. Jf. Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 154, hvor der nævnes det eksempel, at forsikringstageren modtager gentagne rykkere fra en klient, hvis sag behandles af en ansat advokat, uden at sikre sig, at sagen bliver ekspederet. Søgaard bemærker dog, at der på advokatkontorer normalt er tradition for, at medarbejderne arbejder meget selvstændigt. Der skal derfor formentlig meget til, før principalen kan siges at have overtrådt sin tilsyns- og kontrolpligt med identifikationsvirkning.

medarbejderens andel, hæfter forsikringen, medmindre identifikation kan påvises som følge af principalens manglende tilsyn og kontrol.¹¹

Hvad angår spørgsmålet i relation til advokater, der driver virksomhed i et advokatselskab, anfører Kjeld Søgaard,¹² at indehaverne af et advokataktieselskab ikke vil kunne påstå, at de er ansatte af selskabet og således kan gøre krav på fuld dækning under policen. Forsikringsselskabet vil, bemærker Kjeld Søgaard, gøre gældende, at der i denne relation skal ske identifikation mellem advokat og advokatselskabet.

Dette synes at betyde, at i hvert fald aktie- eller anpartsejende advokater i et advokatselskab skal tegne en ansvarsforsikring eller – mere praktisk – at de med navns nævnelse er optaget som forsikringstagere i selskabets police og derfor omfattet af denne.

Dette følger allerede af, at de i medfør af Rpl. § 124, stk. 2, hæfter personligt (sammen med selskabet) for ethvert krav, der er opstået som følge af deres bistand til en klient. De er således slet ikke omfattet af DL 3-19-2.

Men betyder Kjeld Søgaards bemærkninger, at det forholder sig anderledes med hensyn til ansatte, ikke-aktie- eller anpartsejende advokater i selskabet? Betragtes de som ansatte i DL 3-19-2's forstand med den virkning, at forsikringsselskabet også dækker i tilfælde, hvor skaden er forvoldt forsætligt eller groft uagtsomt fra deres side, og således at deres eget ansvar betragtes som et arbejdstageransvar, der ikke realiseres i tilfælde af forsikringsdækning som anført?

Hvis man følger bemærkningerne til lovforslaget, der indsatte den nye § 124, stk. 2, i retsplejeloven, og betragter denne gruppe ansatte som omfattet af det særlige direkte og personlige ansvar i § 124, stk. 2, falder de ikke ind under arbejdsgiveransvaret, men må enten selv tegne en advokatansvarsforsikring eller være omfattet af selskabets.

Advokatansvarsforsikringen dækker kun det erstatningsansvar, som forsikringstageren ifalder som advokat, dvs. at forsikringen dækker ansvarspådragende fejl og forsømmelser, som advokaten (og hans personale) begår i forbindelse med udøvelse af almindelig advokatvirksomhed. Om en arbejdsopgave er omfattet af dette almindelige begreb, må afgøres konkret ud fra den til enhver tid gældende opfattelse inden for branchen, eventuelt baseret på domstolsafgørelser eller voldgiftskendelser.¹³

Et særligt problem er spørgsmålet, om forsikringen dækker advokaters ansvar som bestyrelsesmedlem i erhvervselskaber mv.

11. Jf. Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 154 f.

12. Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 155.

13. Jf. Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 145.

Kapitel 14

Det fremgår ikke af forsikringsbetingelserne, at advokatansvarsforsikringen dækker dette ansvar. Kjeld Søgaard oplyser,¹⁴ at Hafnia Forsikring i et brev af 15. juli 1975 til samtlige kunder har givet tilsagn om, at ansvarsforsikringen dækker ansvaret som bestyrelsesmedlem, likvidator eller lignende, når hvervet er påtaget som led i advokatens almindelige virksomhed.

Hvad dette indebærer, er noget uklart, allerede fordi man strengt taget ikke kan sige, at indvælgelse og arbejde i bestyrelser i erhvervsvirksomheder mv. er en arbejdsopgave, der falder ind under begrebet »almindelig advokatvirksomhed«.¹⁵

Ifølge Kjeld Søgaard¹⁶ medfører dækningstilsagnet ikke dækning for ansvar for ikke-advokatmæssige, almindelige forretningsmæssige dispositioner, som advokaten udfører, fx som hovedinteressent i et byggefirma; advokaters virke som forretningsmand i en bestyrelse dækkes ikke, hvorimod dækning ydes, når advokaten som »advokatbestyrelsesmedlem« gøres (med)ansvarlig for en forretningsmæssigt dårlig disposition.

Dette er et spørgsmål, der lige for tiden er højaktuelt i forbindelse med spørgsmålet om et eventuelt erstatningsansvar for bl.a. bestyrelsen i storkoncernen Nordisk Fjer, der har »oparbejdet« et kæmpeunderskud og er gået konkurs.

De to næstformænd i bestyrelsen er advokater og dækket af en advokatansvarsforsikring. Det må jo nok siges, at det umiddelbart forekommer vanskeligt at opdele sådanne bestyrelsesmedlemmers arbejde og politik i bestyrelsen i en advokatmæssig del og en ikke-advokatmæssig, forretningsmæssig del. Det afgørende kriterium kunne snarere være, om de tab, der udløser et eventuelt erstatningskrav, skyldes dispositioner, der er truffet i henhold til bestyrelsens kompetence, eller dette ikke er tilfældet. Under førstnævnte forudsætning måtte advokatansvarsforsikringen dække, men spørgsmålet er så dels om dækningen bortfalder på grund af forsæt eller grov uagtsomhed, dels – hvis der er tale om meget store erstatningsbeløb – om der foreligger underforsikring.

Forsikringsdækningen omfatter kun advokatvirksomhed, der udøves fra kontor i Danmark. Da danske advokatfirmaer i stigende omfang har filialkontorer i udlandet, ikke mindst i andre EF-lande, er der klart et behov for at kunne opnå ansvarsforsikringsdækning for advokatvirksomhed, der drives i udlandsfilialer.

Sådanne firmaer kan ved henvendelse til deres ansvarsforsikringsselskab få en bedømmelse af muligheden for at få deres udenlandske aktiviteter dækket

14. Kjeld Søgaard, Advokatansvarsforsikring, 162.

15. Se nærmere foran kapitel 7, med note 21.

16. Kjeld Søgaard, anf. st.

af ansvarsforsikringen, jf. nærmere herom Kjeld Søgaard, Advokaten 1987, 214. Det anføres her, at selskabet ved vurderingen af, om tilsagn kan gives, i høj grad vil lægge vægt på, om der alene er tale om en territorial ændring af stedet for den ydede klientbistand, eller om forsikringstageren vil drive en egentlig filial med risiko for at blive sagsøgt i filiallandet, hvor spørgsmålet om erstatningspligtens eksistens og omfang afgøres efter filiallandets ret.

Det er formentlig et spørgsmål, der får voksende betydning, når Det Indre Marked realiseres, og det må vel påregnes, at EF-landenes advokater i stigende grad kan blive bedømt efter ikke hjemlige regler eller fællesskabsregler, når de drages til ansvar for fejl og forsømmelse, som de enten selv har begået, eller som er begået af »indfødte« advokater, de benytter som bistand i det pågældende fremmede EF-land.

Dette peger formentlig i retning af en »harmonisering« af forsikringsdækningen, så denne dækker al advokatvirksomhed, som en advokat lovligt kan udføre – i hvert fald i fællesskabslandene – ligegyldig om advokatens virksomhed i det konkrete tilfælde skal bedømmes efter det ene eller det andet lands ret.

Tilsvarende synspunkter kan anlægges på advokatbestyrelsesmedlemsansvaret, således at dækning også bør kunne gives i forbindelse med bestyrelsesposter i udenlandske selskaber.

Advokatansvarsforsikringen dækker kun rene formuetab. Fra 1987 er der dog som tillæg til advokatansvarsforsikringen indført en særlig ansvarsdækning, som dækker tingsskader forvoldt på effekter, som forsikringstageren har i varetægt qua et klientforhold.¹⁷

Ansvarsforsikring dækker ikke bøder, der pålægges forsikringstageren eller tredjemand. Der er her tale om straf, som af præventive grunde endeligt må bæres af den, der straffes.

Til slut skal bemærkes, at såfremt advokatansvarsforsikringen ikke dækker, er der mulighed for, at skadelidte kan få sit tab dækket helt eller delvis via Det danske Advokatsamfunds Erstatningsfond efter de regler, som er fastsat herom i advokatsamfundets vedtægter, §§ 48 ff., hvortil henvises.

17. Se nærmere Kjeld Søgaard, Advokaten 1987, 214, og samme, Advokatansvarsforsikring, 162.

Forkortelser

BGB	= Bürgerliches Gesetzbuch
BGH	= Bundesgerichtshof
D.L.	= Danske Lov
H.	= Højesteretsdom
H.K.K.	= Højesterets Kæremålsudvalgs Kendelse
H.L.R.	= Harvard Law Review
L.Q.R.	= Law Quarterly Review
M.L.R.	= Modern Law Review
N.J.W.	= Neue Juristische Wochenschrift
Rpl.	= Retsplejeloven
U.	= Ugeskrift for Retsvæsen, domssamlingen
U...B.	= Ugeskrift for Retsvæsen, litterær afdeling
V.	= Vestre landsretsdom
V.L.K.	= Vestre landsretskendelse
Ø.	= Østre landsretsdom
Ø.L.K.	= Østre landsretskendelse

Litteraturfortegnelse

- Abel, Richard L., *Between Market and State*, M.L.R. 1989, 285-325
- Bishop, William, *Regulating the Market for Legal Services in England*, M.L.R. 1989, 326-351
- Commichau, Gerhard, *Berufs- und Standesrecht der deutschen Anwaltschaft im Wandel*, *Juristenzeitung* 1988, 824-830
- Curran, William J., *Professional Negligence – Some General Comments*, i *Professional Negligence* (se denne), 1-12
- Dyrbye, Ernst, *Kortfattet fremstilling af Dansk Selskabsret*, 3. udgave, 1983
- Eidenmüller, Horst, *Deregulating the Market for Legal Services in the European Community*, M.L.R. 1990, 604-608
- Endrös, Alfred, *Der spezialisierte Anwalt in den neunziger Jahren*, N.J.W. 1990, 1561-1569
- Gomard, Bernhard, *Aktieselskaber og anpartsselskaber*, 1986
- Gomard, Bernhard, *Forholdet mellem erstatningsregler i og uden for kontraktsforhold*, 1958
- Hansen, Jørgen, *Advokatgeringen som liberalt erhverv*, 1986
- Hansen, Jørgen, *Liberale samvirker*, 1965
- Hørlyck, Erik, *Interessentskaber og konsortier*, 1989
- Jackson, Rupert M. og John L. Powell, *Professional Negligence*, 1982
- Jørgensen, Stig og Torben Wanscher, *Professionelt ansvar i skandinavisk ret*, *Juristen* 1967, 425-440
- Katz, Jay, *The Silent World of Doctor and Patient*, 1984
- Kaye, J.M. *The Liability of Solicitors in Tort*, L.Q.R. 1984, 680-716
- Osiel, Mark J., *Lawyers as Monopolists, Aristocrats, and Entrepreneurs*, H.L.R. 1989, 2009-2066
- Professional Negligence*, ed. by Thomas G. Roady, Jr., and William R. Andersen, 1960
- Prosser, William L., *Torts*, 4th ed., 1971
- Raiser, Gottfried, *Die Haftung des deutschen Rechtsanwalts bei grenzüberschreitender Tätigkeit*, N.J.W. 1991, 2049-2057
- Reynolds, F.M.B., *Solicitors and Conflict of Duties*, L.Q.R. 1991, 536-540

Litteraturfortegnelse

Schumann, Ekkehard, Die Befreiung der Rechtsanwaltschaft von obrigkeitlichen Schranken, N.J.W. 1990, 2089-2097

Sherr, Avrom, Reviews, M.L.R. 1990, 406-411

Skovgaard, Henning, Offentlige myndigheders erstatningsansvar, 1983

Suenson, Ebbe, Hæftelsen i advokatsamvirker, U.1985.B. 225-231

Søgaard, Kjeld, Advokatansvarsforsikring, § 13 i A. Vinding Kruse, Advokatansvaret, 6. udgave, 1990

Vinding Kruse, A., Advokatansvaret, 6. udgave, 1990

Vinding Kruse, A., Erstatningsretten, under medvirken af Jens Møller, 5. udgave, 1989

Vollkommer, Max, Anwaltshaftungsrecht, N.J.W-Schriften 50, 1989

Wade, John W., Foreword, i Professional Negligence (se denne), V-IX

Herudover henvises til litteraturhenvisningerne i noterne til de enkelte kapitler.

Domsregister

U.1946.320.H 104 n 2
U.1947.676.Ø 60 f, 103 n 1
U.1957.567.H 127 n 8
U.1964.264.Ø 72 f
U.1965.807.Ø 127 n 8
U.1970.659.V 83
U.1970.795.H 90 n 14
U.1972.387.H 104 n 2
U.1972.1011.H 56
U.1972.1038.V.L.K. 65 n 22
U.1974.697.H.K.K. 65 n 22
U.1977.50.H 47 n
U.1979.644.V 56
U.1983.1096.V 21, 22 f
U.1985.312.H.K.K. 65 n 22
U.1985.489.H 47 f
U.1987.180.V.L.K. 65 n 22, 65 n 24
København byrets dom af 17. marts 1989 94
U.1989.110.H. 69 n 3
U.1989.394.H 44, 45 f n 29, 51 n 39, 57
U.1989.403.H. 65 n 21
U.1990.26.H 65 n 24
U.1990.43.H 43, 51 n 39
U.1990.363.Ø.L.K. 50 f, 60
U.1990.885.H.K.K. 65 n 23
U.1990.925.H.K.K. 77 n 12
U.1991.401.H. 42 f
U.1991.903.H 20 n 4
U.1992.69.H. 98

Stikordsregister

- A conto-hævninger i advokatinteressentskab 85
- Advokataktieselskab 70, 71 ff
- Advokatanpartsselskab 70, 71 ff
- Advokatansvarets karakter som personligt ansvar 77
- Advokatens uafhængighed af klienten 10, 19 n 1
- pligt til at påtage sig opgaver 12
 - informationpligt 42
 - rådgivningspligt 42
 - udførelsespligt 43
 - pligter over for klienten 43, 77 n 12
- Advokatinteressentskab 85 ff
- Advokatkontor i flere retskredse 75 n
- Advokatnævnet 55
- Advokatrådet 13, 73, 95
- Advokatsamvirker 68 f
- Advokatselskab 12, 13, 55, 70, 71 ff
- ansvar efter selskabslovene 55
 - bødestraf 55, 82, 83 n 20
 - erstatnings- og strafansvar 55
 - advokatstrukturen i 76, 81 n 18
 - advokatansvar i 77 ff
 - ansvar for aktie- eller anpartsejende advokater i 77 f
 - arbejdstageransvar i 78
 - hæftelsesforholdene for advokatfejl i 80 f
- ansvars- og hæftelsesforholdene over for andre kreditorer i 82 f
- fordeling af ansvaret mellem advokater i 81 f
 - hæftelse for disciplinærbøder i 82
- Advokatspecialer 9, 10, 12 ff
- Advokatspecialist, skærpet ansvar for 17 f
- Advokatvirksomhed almindelig 12, 69, 83, 83 n 21
- Afvigelse fra sædvanlig klientadfærd 59 f
- Almenpraktiker (generalist) 9, 13, 14, 17, n 7, 33 f
- Anonyme fejl ansvar for 109
- Ansatte advokater, problemstillingen i advokatselskaber 77 f, 121, 123, 125
- Ansatte advokater, ansvar for 120 ff
- ansvar over for klienter 122
- Ansvar over for klientens medkontrahent eller modpart 39 f
- for ukendskab til »bortgemte« eller helt specielle lovbestemmelser 46, 48
- Ansvar for ukendskab til fremsatte lovforslag 48
- når klienten stiller særlige krav til advokaten 45 n 29, 57
- Ansvar og hæftelse i forbindelse med en advokats optagelse i eller udtræden af et solidarisk ansvarligt advokatfællesskab 113
- Ansvarsfraskrivelse advokatens 58
- Arbejds giveransvar advokatens 120 ff
- Beskæftigelsesmæssig uafhængighed advokatens 10
- Bestemt advokat klientens krav på at blive betjent af 66 f, 77 n 12
- Bestyrelsesmedlem advokatens strafansvar som 54
- advokatens erstatningsansvar som 83, 84 n 21
- Beviskrav lempelse af 51 n 39
- Bistand fra »fremmede advokater«, hæftelsesansvaret i forbindelse med 103 f
- Bistandsydende advokaters ansvar over for klienten 121 f
- Bonus pater, professionsansvarlig 31
- »Bortgemte« lovbestemmelser, ansvar for ukendskab til 46, 48
- Bødestraf og disciplinærbøder i advokatselskaber 55, 82, 83 n 20

Stikordsregister

- Bødestraf i advokatinteressentskaber 99 f
- Culpa i professionsansvar 26 f
– in contrahendo 39 n 13
– in eligendo 105, 108
- Disciplinæransvar advokatens 55, 60, 110
Domme, advokatens pligt til at kende 45 n 28
- EF-land, advokatens ret til at udøve juridisk service i et andet 115
– EF-advokatens etableringsret i et andet 115
- Egen skyld klientens 59 f
»Egne sager« ansvar i forbindelse med 124
- Einzelmandat 100 f, 106
- Ejendomshandler, pligt ved berigtigelse af 42
- Ekstraordinært indskud i advokatinteressentskab, pligt til 87
- Erhvervsvirksomheds udførelse af advokatopgaver 72
- Etableringsret i et andet EF-land 115
- Europæisk økonomisk firmagrube, advokaters deltagelse i 119
- Flere medvirkende advokater, ansvars- og hæftelsesspørgsmål i tilfælde af 105 ff
- Formalitetssindsigelser, tilladeligheden af 62
- Forretningsmæssig rådgivning, ansvar for 52 f
- Forsikringsdækning for advokatens egne fejl 126 ff
– ansatte advokaters 127
– for ansattes fejl 128
– identifikation i forbindelse med 128
– voldgift i forbindelse med 128
– når advokatvirksomhed drives i selskabsform 129
– for advokater som bestyrelsesmedlem 129 f
– ved advokatvirksomhed i udlandet 130 f
– ved tingsskader 131
– via Det danske Advokatssamfunds Erstatningsfond 131
- Fortolkning af lovstof, advokatens 44 f, 45 n 29
- Fortrolige oplysninger, advokaters ansvar for misbrug af 110 ff
- Frakendelse af retten til at udøve advokatvirksomhed 55 n 45
- Fuldmagt med særlig tilværelse 90, 91 n 15
- Garantiansvar 27, 31, 56
- Generalist advokaten som 9, 14, 17, 33 f
- Gensidig signatur, se tegningsret
- Gesamtmandat 100 f
- Gratis rådgivning, ansvar for 35, 64
- Grænse-land mellem kontrakts- og deliktansvar 37, 58
- Grænseoverskridende advokatvirksomhed, ansvar og hæftelse ved deltagelse i 114 ff
- Hjælpepersoner, advokatens 107, 120 ff
– ansvar for 120 ff
- Hovedadvokat 104
- Hæftelse over for almindelige kreditorer i advokatinteressentskab 86 ff
– for usædvanlige, bekostelige dispositioner i advokatinteressentskab 92
– for erstatningsansvar over for klienter i advokatinteressentskab 92 ff
– for bøder i advokatinteressentskab 99 f
- Hæftelsesansvar advokaters 11, 68, 71 ff, 85 ff, 102 ff, 105 ff, 110 ff
- Hæftelsesformen i advokatinteressentskaber 86 ff
- Indenretlige funktioner, advokatens ansvar for kvaliteten af 52
- Information og råd i juridiske brevkasser mv., ansvar for 65 n 21
- Informations- og oplysningsansvar over for klientens medkontrahent eller modpart 39 f
- Informationsbegrebet som led i professionsansvaret 28 f
- Informeret beslutningstagning klientens 43, 53 f, 59, 62
- Integralist 14 f

- Internationalt advokatfællesskab, hæftelsesproblemer i forbindelse med advokaters deltagelse i 118 f
- Juridisk litteratur, advokatens pligt til at kende 45 n 28
- Juridisk service i et andet EF-land, advokatens ret til at yde 114 f
- Kautionsstilling advokaters 57 n 2, 70, 88
- Kendskab til EF-ret, advokaters pligt til at have 117
- Klientadfærd, afvigelse fra sædvanlig 59 f
- Klienten, advokatens uafhængighed af 10, 19 n 1
- stiller særlige krav til advokaten, ansvar når 45 n 29, 57
- Klientens egen skyld 59 f
- retssikkerhed, hensynet til 76 f
- Kontrakt med beskyttelsesvirkning for tredjemand 38 f
- til gunst for tredjemand, ægte 38 f
- Kreditoplysningsbureauer 28
- »Køb dansk klausul«-sagen 117 ff
- Liberalt erhverv 20 ff
- Lovbestemmelser, advokatens ansvar for ukendskab til »bortgemte« 46, 48
- Loven, advokatens ukendskab til 45
- Lovforslag fremsatte, advokatens pligt til at gøre sig bekendt med 44 n 27, 45 n 29
- Lovfortolkning, advokatens pligt til 44 ff
- Lovgivning kommende, advokatens ansvar for ukendskab til 49
- Lovstof, advokatens fortolkning af 44 ff
- Løsere former for advokatsamarbejde 102 ff
- Mandatfrasingelse 62
- Mandatoverdragelses forsvarlighed, ansvar for 105
- Mandatstatus som betingelse for ansvar 105
- Medkontrahent, advokatens ansvar over for klientens 39 f
- , advokatens informations- og oplysningsansvar over for klientens 39 f
- Modifikation af advokatens standardansvar 56 ff
- No cure no pay, if cure good pay-aftaler 76 n 11
- Objektivt ansvar, se garantiansvar
- Opgavefordeling mellem flere advokater 105 f
- klientens godkendelse eller accept som forudsætning for 106
- Oplysninger fra klienten, advokatens kontrol af 60
- Personaleorganisationer (fagforbunds) rådgivningsansvar 20 n 4
- Personlige forhold, ansvar for rådgivning vedrørende 53 f
- Personligt ansvar, advokatansvarets karakter som 77
- Privatklienter 75
- Professionsansvar, det særlige 19 ff, 77
- afgrænsningskriterier 24 ff
- culpa 26 f
- Professionsansvarlig bonus pater 31
- Refleksskader, ansvar for 38
- Regres mod ansatte advokater 122
- Reklamering 13
- Resultatorienteret ansvar 27, 31, 56
- Rettergangsbøde 54
- Retssikkerhed, hensynet til klientens 66 f
- Rådgivning, ansvar for undladelse af 22
- , ansvar for forretningsmæssig 52 f
- vedrørende personlige forhold, ansvar for 53 f
- Sagsforhold, advokatens pligt til at udrede 50 f
- Salærspørgsmål 50, 65 f, 67, 75, 76 n 11
- Samarbejde med andre liberale erhverv, advokatens 71 n 3
- Signatur, se tegningsret
- Skærpselse af advokatens standardansvar 60 ff
- Solidarisk hæftelse i advokatsamvirke, undtagelse fra 92 f, 96, 98, 107 f

Stikordsregister

Solidarisk hæftende advokatsamvirker,
afgrænsningskriterier for 91 ff
Specialistanerkendelse 15, 16
Specialistansvar særligt 17, 33 f, 50, 60 f
Specialistpræstation, klientens krav om 67
Standardansvar, modifikation af advoka-
tens 56 ff
–, skærpelse af advokatens 60 ff
Strafferetligt ansvar advokatens 54 f
Særlovgivningen, advokatens strafferetlige
ansvar med hjemmel i 54

Tegningsret (signatur) i advokatinteres-
sentskaber 89
Trykfejl, ansvar for 65 n 21

Udførelsesnormer, fagenes 31
Uetiske transaktioner, advokatens ansvar
for medvirken til 49 n 35
Ukendskab til loven, advokatens 45